

พระราชพงศาวดาร

กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

เล่ม ๑

ของ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

5036

952-36

๗

C.8

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND
พระราชพงศาวดาร

กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

เล่ม ๑

ของ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๓,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๔

ปกอ่อนราคาเล่มละ ๑๐ บาท

องค์การค้ำของคุรุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

สารบัญ

หน้า

พ.ศ. ๒๓๕๔

อัญเชิญสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎ ๑

เสด็จจากวัดบวรนิเวศ

๓

ตั้งรับพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ๑

๒

กราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ ๑ ขึ้นเสวยราชย์

๓

ตั้งการพิธีดาพระผนวช

๕

ทรงแก้ไขธรรมเนียมข้าราชการเข้าเฝ้าให้ลดมเด็จพระ

๖

ถือนาพระพิพัฒน์สัตยา

๗

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

๗

จารึกพระสุพรรณบัฏ

๗

เตรียมการในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

๘

เตรียมการในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

๘

พระศรีภูมิปรีชากราบบังคมทูล

๑๘

พระราชดำรัสตอบ

๒๑

เสนาบดีจตุสดมภ์กราบบังคมทูล

๒๒

เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ว่าที่สมุหพระกลาโหม

กราบบังคมทูล

๒๒

พระยาราชสุภาวดี (โต) ว่าที่สมุหนายก กราบบังคมทูล	๒๒
พระยาบำเรอภักดิ์ ราชปลัดทูลฉลองฝ่ายกรมวัง	
กราบบังคมทูล	๒๒
พระยาเพชรปณ ราชปลัดทูลฉลองฝ่ายกรมเมือง	
กราบบังคมทูล	๒๓
พระยาประชาชีพ ราชปลัดทูลฉลองฝ่ายกรมนา	
กราบบังคมทูล	๒๓
พระยาพิพัฒน์โกษา ราชปลัดทูลฉลองฝ่ายกรมท่า	
กราบบังคมทูล	๒๓
พระราชดำรัสตอบ	๒๓
ทรงปราศรัยด้วยแขกเมือง	๒๔
ข้าราชการฝ่ายในถวายตัว	๒๕
เสด็จเยี่ยมพระนครทางสถลมารค	๒๘
เสด็จเยี่ยมพระนครทางชลมารค	๓๑
พระราชพิธีบวรราชาภิเษก	๔๓
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมพระนคร	๔๕
จารึกพระนามพระพุทธรูปนิมิตห้ามสมุทร ๒ พระองค์	๔๘

ราชทูตไทยไปเมืองจีน	๕๘
พระราชทานเพลิงศพเจ้านาย	๕๘
๕ ตงพระราชอาคัน	๕๐
๕ ตงกรมเจ้านาย	๕๓
เจ้าประเทศราชเข้ามาเฝ้า	๕๘
กระแด้พระราชดำริเรื่องเมืองเชียงใหม่	๕๘
กระแด้พระราชดำริเรื่องเมืองนครด้าปาง	๖๐
กระแด้พระราชดำริเรื่องเมืองถ้ำพน	๖๐
ตำนานเมืองน่าน	๖๓
ตำนานเมืองแพร่	๖๔
ทรงแก้ร้อยพระนาม องค์สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ	
เจ้ากรุงกัมพูชา	๖๕
๕ ทรงแต่งตั้งขุนนาง	๖๖
ชุดคลองคูพระนครชั้นนอก (คลองผดุงกรุงเกษม)	๗๕
การเทศนากระจาดใหญ่	๗๖
ถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมราชชนนี	
๕ และกรมพระราชวังบวรฯ ทศวรรคตแล้ว	๗๘
๕ ชาวหนังสือพิมพ์เรื่องหมากบองกฤษ	๘๓

พ.ศ. ๒๓๕๕

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ	๗๕
สร้างพระเมรุ	๗๕
สมโภชพระบรมถักรวีกษัตริย์	๗๕
แห่พระบรมศพ	๗๗
สมโภชพระบรมศพ	๗๗
ถวายพระเพลิงพระบรมศพ	๗๗
สมโภชพระบรมอัฐิ	๗๗
โปรดให้อำพระนามตามแผ่นดิน	๗๙
ราชทูตไทยไปเมืองจีน	๗๙
ราชทูตกลับ	๗๕
ชุดของผดุงกรุงเกษมเสร็จ	๗๕
กระแสดำพระราชดำริเรื่องสร้างบ่อน	๗๕
พระราชทานชื่อบ่อน	๗๖
สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีสิ้นพระชนม์	๗๖
เริ่มการศึกเชียงตุง	๗๗
กระแสดำพระราชดำริเรื่องเมืองเชียงตุง	๗๗
เสนาบดีกราบทูลถวายคำปรึกษา	๗๗

โปรดให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิท

และเจ้าพระยายมราช เป็นแม่ทัพไปตีเมืองเชียงตุง

๙๙

เจ้าพระยายมราชยกทัพออกจากกรุงเทพ ฯ

๙๙

บรรจุงดุงพระชาตาพระนคร

๙๙

กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ยกทัพออกจากกรุงเทพ ฯ

๑๐๑

สมณฑุตไทยไปตั้งกาทวิป

๑๐๐

พ.ศ. ๒๓๕๖

งานพระศัพธ์สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี

๑๑๐

โปรดให้ข้าหลวงใหญ่เดินสวนเดินนา

๑๑๑

สมณฑุตกลับจากตั้งกาทวิป

๑๑๑

ได้พระวิมลรัตนกริณี ข้างฝั่งเผือกตรี

๑๑๒

สมเด็จพระนางรำเพยภมราภิรมย์ ประสูติเจ้าฟ้า

จุฬาลงกรณ์

๑๑๓

การทัพศึกเมืองเชียงตุง

๑๑๔

พระเจ้านั่งยาเซอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท

ยกทัพไปเมืองเชียงตุง

๑๑๕

โปรดให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ขึ้นไปรักษาการทัพ
เมืองเชียงตุง

๑๑๔

เรื่องเรือกระตงลอยพระประทีป

๑๑๕

สร้างพระเจดีย์และถวายพระนามพระประธาน
ในวัดพระเชตุพน

๑๑๖

กรมส้มเต๋จพระปรมาภิไธยในรต

และกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์ ถิ่นพระชนม์

๑๑๗

สร้างสระปทุมวันและวัดปทุมวนาราม

๑๑๘

พ.ศ. ๒๓๕๓

งานพระศพกรมส้มเต๋จพระปรมาภิไธยในรต

และกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์

๑๑๙

การทัพศึกเมืองเชียงตุง (ต่อ)

๑๒๐

โปรดให้มัครกษัตริย์เจ้านครเมืองหลวงพระบาง

๑๒๑

เตรียมการต้อนรับเซอร์ยอนโบวริง เจ้าเมืองฮองกง

๑๒๒

ใจความในหนังสือเจ้าเมืองฮองกงที่ฝากมา

๑๒๓

พระบรมราชโองการในเรื่องทูต

๑๒๔

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระรามอดิเรก ถิ่นพระชนม์

๑๒๕

การฉลองคลองพระนครชั้นนอก

๑๒๖

สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์

๑๒๗

ได้พระวิสูตรรัตนกิริณี ข้างพังเผือกโท

๑๒๘

พ.ศ. ๒๓๕๘

เซอร์ยอนโบวริง เข้ามาทำหนังสือสัญญา

๑๓๐

เซอร์ยอนโบวริง เข้าเฝ้าถวายเครื่องบรรณาการ

๑๓๑

ตั้งผู้รับส่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา

๑๓๒

เซอร์ยอนโบวริง กราบถวายบังคมลา

๑๓๒

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ถึงแก่พิราลัย

๑๓๓

งานพระศพกรมพระรามธิบดีเรศวรและพระองค์เจ้าเกสร

๑๓๓

การเมรุสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์

๑๓๓

ฉลองวัดเขมาภิรตาราม

๑๓๔

มิดเตอร์ฮาร์บัก เข้ามาแก้หนังสือสัญญา

๑๓๔

มิดเตอร์ฮาร์บัก เข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ

๑๓๔

พ.ศ. ๒๓๕๙

ประชุมเปลี่ยนหนังสือสัญญา

๑๓๕

ทูตอเมริกันเข้ามาทำหนังสือสัญญา

๑๓๕

กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ดันพระชนม์	๑๓๖
ทศอเมริกันเจ้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๑๓๖
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๓๗
การถวายสดากภักดีในวัดพระเชตุพน	๑๓๗
ทศฝรั่งเศสเข้ามาทำหนังสือสัญญา ๓๒ ข้อ	๑๓๘
ทศฝรั่งเศสเจ้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๑๔๐
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๔๑
พม่าขอหนังสือเดื่อนาบัดผู้ใหญ่เมืองพม่าเข้ามาถวาย	
พระตั้งพระราช	๑๔๒
หนังสือเดินทางของพม่า	๑๔๓
ลิขิตมณดาด้านตอบหนังสือเดื่อนาบัดพม่า	๑๔๔
พม่าผู้ถือหนังสือกลับ	๑๔๘
ทศฝรั่งเศสไปเมืองเขมรและเมืองญวน	๑๔๙
หนังสือองค์พระหริรักษถึงพระเจ้านโปเลียนที่ ๓	๑๕๓
กรมหลวงภวเนตรนรินทรฤทธิ ดันพระชนม์	๑๕๗
งานพระศพกรมพระพิพิธ ๑ และกรมหลวงภวเนตร ๑	๑๕๗

สร้างสวนอนันตอุทยาน (นันทอุทยาน)	๑๘๐
ชุดคลองมหาสวัสดิ์	๑๘๓
แห่พระแสน พระไถ่ ไปวัดปทุมวนาราม	๑๘๒
เด็จพระประพาสหัวเมืองตะวันออก	๑๘๒
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ถึงแก่พิราลัย	๑๘๕
พระราชทานที่ให้ชาวต่างประเทศตั้งห้าง	
และชุดคลองถนนตรง	๑๘๕
พระราชทานทรัพย์สร้างศาลาที่เมืองราชบุรี	๑๘๕
พ.ศ. ๒๔๐๑	
หนังสือของญวนข้าหลวงเมืองไซ่ง่อน	
ถึงเจ้าพระยาศรีธรรมาโศภน	๑๘๖
หนังสือตอบของญวนข้าหลวงผู้สำเร็จราชการ	
เมืองไซ่ง่อน	๑๘๗
หนังสือของญวนข้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อน	
ตอบเจ้าพระยาศรีธรรมาโศภน	๑๘๗
ทูตเดนมาร์กเข้ามาทำหนังสือสัญญา	๑๘๘
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๘๕

ราชทูตไทยกลับจากลอนดอน

๓๙๖

ทูตเดนมาร์กกลับ

๓๙๖

โปรด ฯ ตั้งองค์พระนโรดมและองค์พระหริราชตะไน

ไปช่วยราชการเมืองเขมร

๓๙๖

แสนไชแอตกริบับดิคตั้งอักษรดำนเข้ามา

ขอทำหนังสือสัญญา

๓๙๗

ตั้งผู้บังคับรักษาทำหนังสือสัญญา

๓๙๘

ฝรั่งเศสรบกับญวน

๓๙๘

ดาวหางขึ้น

๔๐๐

พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

และศพสมเด็จพระยาบรมมหาราชพิชัยญาติ

๔๐๑

ทูตโปรตุเกสเข้ามาทำหนังสือสัญญา

๔๐๒

ทูตโปรตุเกสเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ

๔๐๒

ตั้งผู้บังคับรักษาทำหนังสือสัญญา

๔๐๓

พ.ศ. ๒๔๐๒

งานเฉลิมพระมหามนเทียรพระที่นั่งอนันตสมาคม

๔๐๔

สร้างประตูกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นนอก

๔๐๕

เรื่องรักใคร่ระหว่างขุนสุพรรณกับเจ้าจอมช้อย

๒๑๒

เนรเทศพระโยคาญาณภิต

๒๑๓

พระราชทานเงินคนชราพิการ

๒๑๓

เล็ดจประพาสหัวเมืองทะเลตะวันตก

๒๑๔

กรมส้มเด็จพระเทศาภิบาล ขึ้นพระชนม์

๒๑๕

พระบรมวงศานุวงศ์กราบทูลเรื่องเล็ดจกลับถึงพระนคร

วันเสาร์

๒๑๖

ฝนแล้ง

๒๑๖

เล็ดจประพาสตลาดน้ำ

๒๑๖

โปรด ฯ ให้รื้อปราสาทมหิตาพรหม

๒๑๖

ฝรั่งเคสรับกับญวน (ต่อ)

๒๑๖

พ.ศ. ๒๔๐๓

งานพระศพกรมส้มเด็จพระเทศาภิบาล

๒๑๖

เกิดความไข้ที่กรุงเทพ ฯ

๒๑๖

ได้พระมหาศรีศัศตวิมลวรรณ ช้างพลายเผือกโท

๒๑๖

โปรดเกล้า ฯ ให้จัดการรื้อปราสาทมหิตาพรหม

๒๑๖

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เสด็จประพาส

หัวเมืองบักขัได

๒๒๘

ทูตฮอลันดาเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

๒๒๙

ทูตเจ้าเมืองวายนครของราชบรรณาการ

๒๓๐

ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา

๒๓๑

คนสนิทของสุลต่านมะหฺมุด เข้ามาขอคำตั้งรับ

เมืองปาหัง

๒๓๒

องค์พระหริรักษ์ เจ้ากรุงกัมพูชา ถูกรอค

๒๓๓

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๒๓๔

ราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส

๒๓๕

ใบบอกพระยาสุรสีห์ เรื่องคดีขังได้ข้างฝั่งเมืองโท

๒๓๖

เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี

๒๓๗

เสด็จไปนมัสการพระฉาย

๒๓๘

พ.ศ. ๒๔๐๔

ราชทูตกราบถวายบังคมลา

๒๓๙

ฝรั่งเศสได้เมืองสมิถ์ของญวน

๒๔๐

สมเด็จพระพุทธมุนีบรมราชูปถัมภ์

๒๔๑

กรมหลวงสรรพคดีปรีชา และกรมหลวงมหิศวริน-

ทรามวงศ์ ดันพระชนม์

๒๔๐

ผู้दानมะหมุดเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร

๒๔๑

เจ้าพระยาขรรคมาริกรณ (เดื่อ) ถึงอดัญกรรม

๒๔๒

สมเด็จพระนางรำเพยภมราภิรมย์ ดันพระชนม์

๒๔๒

เรืองเมืองเขมร

๒๔๓

ทูตปรัสเซียเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

๒๔๔

ทูตปรัสเซียเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ

๒๕๐

ตั้งผู้รับผิดชอบรักษาทำหนังสือสัญญา

๒๕๖

พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๔

อัญเชิญสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎฯ

เสด็จจากวัดบวรนิเวศ

ท่นจะกล่าว ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อไป

ถศักราช ๑๒๑๓ ปีกุน ตรีศก^๑ เป็นปีที่ ๓ ครนรุ่งชนวน
พฤษหัตถ์ เดือน ๕ ขน ๒ ค่ำ เวลาเช้า เจ้าพระยาพระคลัง
ว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาราชธรรมาธิบดี ว่าที่สมุหนายก กับ
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันเป็นอันมาก พากันออกไปเชิญ
เสด็จพระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎมุกตเทวารวงศ์
พงศ์ศักรษัตริย์ ซึ่งสถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหารพระอารามหลวง
แต่บรรดาราษฎรทั้งปวงกนิยมชมชื่นรื่นเริงร้องอวยไชยถวายพระ
พร ตึงเครื่องสักการบูชา เก็บดอกไม้ไปเรี่ยรายไว้ตามสถมวารค
เป็นอันมาก ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย หม่อมครักษ์แห่งห้อมล้อมด้วย
สรรพศัตราวุธแห่มา หม่อมพราหมณ์ทั้งหลายมิได้บัตรมายพากัน
ไปโปรยข้าวตอกดอกไม้ ต่ไม้ บันเทศะว^๒ เป่าสังข์ นำเสด็จ

มาจนถึงท่าเรือพระที่นั่ง เสด็จทรงเรือพระที่นั่งกราบประจำทอ
ยาว ๑๘ วา ๒ ศอก โดยทางชลมารค มีเรือพระที่นั่งรอง เรือ
ข้าราชการนำตาม จุกช่องคลองใหญ่น้อยทั่วทุกพนักงาน เรือ
พระที่นั่งออกปากคลองบางลำพู ถอยลงมาประทับ ณ พระ
ตำหนักน้ำ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งอยู่
เป็นพนักงานรักษาพระราชนิเวศน์ ก็พร้อมกันไปคอยรับเสด็จอยู่
ที่พระตำหนักน้ำหน้าพระราชวัง พระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราช
เสด็จทรงพระราชยาน ข้าราชการแห่ห้อมพร้อมตามเป็นกระบวน
ถ้วนทุกพนักงาน เสด็จเข้าสู่พระราชวังสถาน ประทับคำดาหน้า
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่
ผู้น้อย โดยเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปตรงหน้าพระบรมศพ แล้ว
เจ้าพนักงานทรงพระเครื่องต้นตามขัตติยราชประเพณี เชิญพระ-
บรมศพเข้าสู่พระโกศทองคำจำหลักลายกุดั่น ประดับพลอยเนาว
รัตน์ ตั้งกระบวนแห่ออกประตูสนามราชกิจ ไปประดิษฐานไว้
ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตามโบราณราชประเพณี แล้วพระ
บรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เชิญเสด็จพระบาท
สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎมุนีเทววงศ์ พงศ์ศรี-
รักษ์บริรักษ์ ประทับ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดัง

กองล้อมวงรอบวัด ขึ้นในองค์รั้ว ๘ หมู่อายุพิทักษ์รักษา แล้ว
เชิญเสด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เสด็จ
ณ พลับพลาหน้าคดงที่ไว้เป็นใหญ่ในพระราชนิเวศน์มหาสถาน ตั้ง
กองบ้องกันล้อมวงของครุฑพิทักษ์รักษาอยู่เหมือนกัน

กราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ ขึ้นเสวยราชย์

ครั้น ณ เวลาย่ำค่ำพร้อมด้วย พระสังฆราชา คณะที่เป็น
ประธานในพระพุทธศาสนา และพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อย
ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน บรรดาผู้ใหญ่ที่เป็นประธานพร้อมใจ
ในการปรึกษา เรียงคำกราบทูลอัญเชิญตามใจข้าราชการทั้งปวง
เสร็จแล้ว จึงนำคำปรึกษาเข้ามาในที่ประชุมพร้อมกัน เฝ้าทูล
ละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าทรง ๒ พระองค์ ใน
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระยาพิพัฒน์โกษาเป็นผู้
อ่านคำปรึกษากราบบังคมทูลว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุภค
ษัตติยวงศ์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าฤกษ์ ๑ พระพิมล
ธรรม (อยู่) ๑ พระพุฒาจารย์ (ด่น) ๑ พระธรรมอุดม (เซ่ง) ๑
พระพรหมมุนี (ถึก) ๑ พระธรรมไตรโลก (จี) ๑ พระโพธิวงศ์ ๑
พระเทพโมฬี ๑ พระเทพมุนี ๑ พระเทพกวี ๑ พระญาณ-

รัชชิต ๑ พระศรีวิสุทธิวงศ์ (พัก) ๑ พระอริยมุนี (ทับ) ๑
 และพระราชกณะคามวาด์อริญวดี กับพระครูและพระสงฆ์
 ฐานานุกรมเปรียญทั้งปวง ฝ่ายข้างพุทธจักรฝ่าย ๑ และฝ่ายข้าง
 อาณาจักรนั้น กรมขุนรามอิศเรศวร ๑ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิไชย ๑
 กรมขุนเดชอดิศร์ ๑ กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ ๑ กรมหมื่นพิทักษ์-
 เทเวศร์ ๑ กรมหมื่นวงศ์คำดนิท ๑ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ ๑
 กรมหมื่นนราธิป ๑ กรมหมื่นชิเบศร์บวร ๑ กรมหมื่นอมร
 มนตรี ๑ พระราชวงศ์นางวงศ์ผู้ใหญ่น้อยต่างกรมและมีได้เป็น
 กรม ฝ่ายหน้าฝ่ายใน กับข้าทูลละอองธุลีพระบาท ท่านเจ้า
 พระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม ๑ ท่านพระยาศรีพิพัฒน์
 รัตนราชโกษา ๑ ท่านพระยาราชสุภาวดี ว่าที่สมุหนายก ๑ ท่าน
 พระยาศรีธัญญวงศ์ จางวางมหาดเล็ก ๑ และข้าราชการผู้ใหญ่
 น้อยฝ่ายทหารพลเรือน ทั้งพุทธจักรและอาณาจักร ปรีक्षा
 พร้อมกันว่า สมเด็จพระอนุชาธิปัตย์ เจ้าฟ้ามงกุฎมุนีเทวารวงศ์
 พงศ์อิศรภักดิ์ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน
 อิศเรศวรรังสรรค์ ทรงพระปรีชารอบรู้อาษาประเพณี ผู้ประเสริฐ
 ดาเด็คในพระบรมราชวงศ์ จึงพร้อมกันขออัญเชิญเด็คเจกเถลิง
 ถวดยราชย์มไหศวรรย์สืบหันทมหิศรราชวงศ์ ดำรงศิริราชสมบัติ

ชาติยราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้าลำดับต่อไป แล้ว
 จึงพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาท ซึ่งเป็น
 ผู้ใหญ่บรรดามาประชุมในขณะนั้น มีใจชื่นชมยินดียอมพร้อมกัน
 ได้กระทำสัตย์นุญด้วย ถ้ามานถวายตัว ต่อหน้าพระที่นั่ง ๒ พระองค์
 โดยความสุจริตทุกคน เป็นผู้บริสุทธิซื่อสัตย์ต่อพระเดชพระคุณ
 เทียงแท้ แล้วทรงพระราชดำริเห็นว่าพระวงศานุวงศ์มีธุระมาด้วย
 พร้อมใจกันเชิญเสด็จด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ครั้นจะไม่รับคำ
 ปรีกษาอาณัติเชิญชนครอบครัวของดีริราชสมบัติ ก็เกิดการอุปัท
 ภัยอันตรายกับพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเดือด
 ร้อนต่าง ๆ โดยกำลังทรงพระมหากรุณาเมตตาแก่คนทั้งปวงยังนัก
 จึงทรงรับคำปรีกษาอาณัติเชิญชนเถลิงถวัลยราชสมบัติ ท่านบำรุง
 พระบวรพุทธศาสนา เสนาบดี ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และ
 อาณาประชาราษฎร์สืบต่อไป จึงตั้งการพิธีดาพระผนวช เจ้า
 พนักงานจัดพระแท่นไปตั้งข้างทักษิณทิศข้างพระอุโบสถเป็นที่ตั้ง
 นำ มีเพดานราชวัติฉัตรผ้าขาวล้อมรอบ เสนาบดีก็เร่งรัดกัน
 กระทำ พลัปลาทรีบเสด็จ ประทับ อยู่ก่อนใน ระหว่างโรง แสงต้น
 ดำหรับ จะได้ทรงว่าราชการ แผ่นดินกว่า จะถึงวันกำหนด พระฤกษ์
 พระบรมราชาภิเษก ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ได้

พระฤกษ์ไชยมงคลในเวลา ๗ โมง ทรงลาพระผนวช ได้เข้าไป
 ถวายพระพุทธรูปบริวารเสร็จแล้ว ได้เข้ามาประทับว่าราชการอยู่
 ที่ตบพลาพัก

ทรงแก้ไขธรรมเนียมข้าราชการเข้าเฝ้าให้สวมเสื้อ

เวลานั้น ข้าราชการเข้าเฝ้าที่พลับพลาโรงแสงพร้อม
 กัน ครั้นยังไม่ถึงธรรมเนียมที่จะสวมเสื้อเข้าเฝ้า จึงดำรัสว่า
 คุณที่ไม่ได้สวมเสื้อเหมือนเปื่อยกาย ร่างกายจะเป็นโรคอัน
 กตลกด หรือเหงื่อออกมาได้ ไฉไลโรกนัก ประเทศอื่นๆ ที่
 เป็นประเทศใหญ่เขาสวมเสื้อหมดทุกภาษา เว้นแต่แต่จะว่า
 ดาวซาวบ้างที่ไม่ได้บริโภคน้ำฝน เป็นมนุษย์อย่างต่ำ ก็ประเทศ
 สยามก็เป็นประเทศใหญ่ ราษฎรธรรมเนียมมากอยู่แล้ว ไม่ควร
 จะถือเอาอย่างโบราณที่เป็นชาวป่ามาแต่ก่อน ขอท่านทั้งหลาย
 จงสวมเสื้อเข้ามาในที่เฝ้าจงทุกคน ครั้นนานมาเห็นว่าเสื้ออย่าง
 น้อยนั้นจะคาดผ้ากราบคมิได้ จึงยกย่ำทำเป็นเสื้อกระบอก
 เหมือนเสื้อบาบาบุตรจีนที่เมืองปัตตะเวีย ก็เป็นธรรมเนียมติดมา
 จนทุกวันนี้ ไฟฟ้าชำแผ่นดินในกรุงเทพมหานครและหัวเมือง
 ก็ปกตราบคาบ บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เสนาบดีผู้ใหญ่ที่ได้

ถวายความสัตย์แล้วออกมาทูลต่อพระศรีรัตนศาสดาราม กำนับให้
ข้าราชการผู้น้อย ๆ ทุกหมู่ทุกกรมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ๑๕ วัน
จึงเสร็จการถือน้ำ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

เมื่อ ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ชัน ๒ ค่ำ ปีกุนตรีศก^๑ โหร
มีข้อความจนพระฤกษ์หมามงคลอันอุดม ตงบายศรีแก้ว บายศรี
ทอง บายศรีเงิน บายศรีทอง ชุนดาร์ประเสริฐได้จารึกพระนาม
ลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏของเก้าน้ำ พระสุพรรณบัฏกว้าง ๗ นิ้ว
ยาว ๑๔ นิ้ว เมื่อพระมหाराชครุณเจิมแล้วพันด้วยไหมเบญจ-
พรรณได้ในพระกล่องทองคำจำหลักลายกุดั่น แล้วประดิษฐานไว้
ในที่บถมทองคำ สวมถุงเข็มขาวประทับตราประจำครั้ง เชิญขึ้น
ประดิษฐานไว้ในพานทองคำ ๒ ชั้นล่ำรับใหญ่ ปิดคลุมหักทอง
ขวาง ข้างอุดระของชุดพระบาทผู้ใหญ่น้อย พร้อมกันดมโภช
เวียนเทียนพราหมณ์ก็เป่าสังข์ทักษิณาวรรต สังข์อุตราวรรต ประโคม
ดุริยางคดนตรี แตร สังข์ พิณพาทย์ ช้องกลอง ดมโภช
พระสุพรรณบัฏเสร็จแล้ว จึงกำหนดพระฤกษ์ จะได้กระทำการ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ^๒
 เป็นวันวิสาขบูชาบรมมณีนครมโหฬารมงคลฤกษ์สมควรยิ่งนัก จะได้ตั้งสด
 ณ วันจันทร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ^๓ เจ้าพนักงานได้จัดการปลูกโรงพิธี
 พรหมณีนหน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตามอย่างธรรมเนียม ใน
 พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยนั้น ตรงประตูกลางที่แขกเมืองเข้าเฝ้า
 ตั้งเตียงพระสดุดีทองภาณ ทหองสบแต่ ตั้งเครื่องนมัสการ
 ตั้งโคมเทียนไชย ตั้งเครื่องทูลส่งไวตามท ตั้งต้นไม้เงิน ต้นไม้
 ทอง และตกแต่งเปลี่ยนพระมหาเศวตฉัตรใหม่ และเตียงพิณ
 สำหรับพระสงฆ์จะได้สดุดีทองภาณ ตั้งแต่สมัยกาลจนเสร็จพระ
 ราชพิธีบรมราชาภิเษก แต่งที่ไว้พระสงฆ์สดุดีพระปริตร ๓๐ รูป

ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ได้ตกแต่งข้างบูรพทิศ ตั้ง
 พระแท่นแว่นพ้ามี่พาดนระบายแดด แล้วตั้งระย้ากั้นบรรจุพระ
 บรมธาตุ ตั้งพระปฏิมาไชย ๑ พระพุทธรูปษยรัตน์ ๑ พระแก้ว
 เชียงแสน ๑ พระแก้วเวียงทอง ๑ พระไชยทอง ๑ พระไชยเงิน ๑
 พระไชยเนาวโदหะ ๑ พระไชยผ้าห่มลงยาราชาวดี ๑ พระไชย
 พิธี ๑ พระห้ามลุ่มุท ๒ องค์ รวม ๑๒ องค์ ครอบพระกริ่ง ๑
 ตั้งพระสุพรรณบัฏและขรรค์ขลุ่ยหว้า คองพระขันษา เครื่องมูรธา

ภิเชก พระเต้าเบญจครรรพประดับเพชรพลอย ๕ อย่าง ทำด้วย
 โมราองค์ ๑ ทำด้วยศิลาหยกองค์ ๑ ตั้งพระเต้าปทุมนิมิตรทอง ๑
 พระเต้าปทุมนิมิตรนาก ๑ พระเต้าปทุมนิมิตรเงิน ๑ พระเต้า
 ปทุมนิมิตรดัมฤทธิ์ ๑ พระเต้าเทวปฏิฐ ๑ ไกรดาศ ๑ เหนว-
 เควาะห์ ๑ บั้งกะลี ๑ พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ พระมหาสังข์ ๓
 พระมหาสังข์ ๕ เครื่องพิไชยสงคราม เกราะนวมฉดของพระองค์
 ดงราชวดี ๑ ฉดของพระองค์ ๓๒ ชิ้น พระภุษา ๗ ดี ขวดได้
 น้ำครึ่ง ขวดแก้วได้น้ำมันเครื่อง ๒ ขวด ขงไชยคัลและขง
 กระบี่ครุฑ* พระเครื่องต้นราชกกุธภัณฑ์ พระมหามงกุฏ พระ
 แต่งขรรค์ไชยศรี พัดฉาดวิชนี ขาวพระกร ฉดของพระบาท
 พระมาดาเบี่ยง พระมหาชฎาเพชร พระขำมรงค์ พระสุพรรณ
 ภาชน์ใหญ่ พระสุพรรณภาชน์น้อย พานพระขันหมากเข้าพิธี
 และพระเต้าราชาวดี พระสุพรรณศรีบัวแฉก เครื่องทองนิม
 ผ้าไหมพัสดรรอง พระแต่งดาบคาบค่าย ๑ พระแต่งหอกไชย ๑
 พระแต่งดาบเชดย ๑ พระแต่งตรี ๑ พระแต่งจักร ๑ พระแต่ง
 ธนุ ๑ พระแต่งเวียดหัว ๑ พระแต่งของ้าวพลพ่าย ๑ พระแต่ง
 ปืนคาบชุดข้ามแม่น้ำสะโคง ๑ พระแต่งดาบเขน ๑ พระแต่งดาบ

ใจเพชร ๑ พระแสงขอตีช้างดัม ๑ พระแสงขอคว่ำไม้เท้า ๑
 ตั้งทำด้วยไม้ฉุ่มพรองเครื่องนมัสการ และบาตรน้ำ บาตร
 ทวายดั่งละ ๕ เกี้ยวหมึก คาคักเป็นสายสัญญา กับด้ายสัญญา
 ประสมกัน วงสายสัญญาโยงทวนไปทุกแห่งรอบพระบรมมหา
 ราชวัง แต่งที่พระดั่งซึ่งเจริญพระปริตร ๕๐ รูป วิมพระแท่น
 พิธแค้นฟ้า ตั้งพระที่นั่งอัฐทิศทำด้วยไม้ฉุ่มพร มีพระเศวตฉัตร
 บั๊กกลาง มีเทพยดาทั้ง ๘ ทิศ ตั้งกลดตั้งพานทองเครื่องบูชา
 เทวดาทุกทิศ แลตั้งพระที่นั่งภทวิฐเบองบัคฉิมทิศ ทำด้วยไม้
 ไชยพลกษ คุ้มด้วยเงินชั้น ๑ ทองชั้น ๑ กนเศวตฉัตร ๗ ชั้น
 พนพระที่นั่งเศวตฉุ่มพร แล้ววางแผ่นทองคำเขียนรูปราชสีห์
 ด้วยชาดหรรคน แล้ววางตราวงแผ่นทอง และพราหมณ์โรยแป้ง
 ข้าวล่ำดีเล็กด้วยอิศวรมนตร์ และปูผ้าลาดบนพระที่นั่งภทวิฐ
 พระที่นั่งภทวิฐคู่ด้วยพระที่นั่งเกาฬ มีมุขกระดานพระบรมวงศา
 นงค์ฝ่ายใน ตั้งเครื่องบูชาหน้าเสาทุกเสา ข้างมุขกระดานฝ่าย
 ตะวันออก ตั้งพระที่นั่งกระยาสวรรค์ทรงน้ามูรธาภิเศก ทำด้วย
 ไม้ฉุ่มพรเป็นมณฑปเครื่องทองคำ เพดานและม่านผ้าขาวเขียน
 ลายทอง มีราชฉัตรทอง ฉัตรเงิน ฉัตรนาก รายรอบทั้ง ๔ ทิศ
 ในพระมณฑปตั้งพระแท่นสรวง ลาดผ้าขาว แล้ววาง ถาดทอง

รองใบไม้ไชยพลกษัตริย์ในถาดนั้น แล้วมีผ้าไหมพัสดร์มัดไว้ในพระ
ที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แต่งการในทึพระมหามนเฑียร ตั้งแท่น
ของคาคเพดาน บนแท่นตั้งพระบรมราชคฤหาสน์มณฑลทองคำ พระ
ไชยช้างหลวงเดิม เครื่องนมัสการเทียะเท่าพระองค์เดิม ๓ เทียน
พระมหามงคุดเดิม ๑ พระมหามงคุดสวมเมื่อพังสดของค์ ๑ พาน
ทองรองคอกหมากทองคำ พานทองรองลูกกุญแจ พานทอง
พานทองงา พานทองฟัก พานทองศีลาบด พานทองข้าวเปลือก
แต่งทึพระสดกบนพระแท่นบรรทม ๕ รูป แต่งทึได้ตั้งพระบริตร
แห่ง ๑ มีพระภูษาทรงพระพัศตร์ ๑ พระครอบทองคำ ๑ ตั้งไว้
ริมที่ เจ้าพนักงานจัดการเสร็จแล้ว การข้างนอกก็กับกราชวตฉัตร
เบญจรงค์ ๗ ชั้น รอบพระราชวังชั้นในชั้นนอก ที่ประตูมเด็จพระ
จุดประทีปหน้าประตูเป็นคู่ ๆ ทุกประตู ขอบางขุนนาง เจ้าภาษ
นายอากร กับจันนายดำเภาเอาโต๊ะเครื่องสักการบูชาเข้าไปตั้งใน
พระราชวังเต็มแล้ว จึงไปตั้งรายรอบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ด้วย เป็นโต๊ะเครื่องบูชารวมกัน ๓๐๐ และกำแพงแก้วพระมหา
มนเฑียร พระมหาปราสาทตามประทีปชวาลา มีจำนวนจำนน
คนหนึ่งถึง ๗,๐๐๐ คอง ครน ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๓๒ ค่ำ เวลา

บ่าย ๓ โมง พราหมณ์เชิญเทวรูปเข้าสู่พิธี แล้วทรงพระภูษา
 ดายเขียนทองพนาซาว นลองค์พระองค์กรของทองพนาซาว รัตพระ
 องค์ประดับเพชร พระบรมวงศานุวงศ์ก็แต่งพระองค์ทรงผ้าเขียน
 ทองคาดเสื้อครุยต่างดี ข้าราชการก็นั่งตมบั้กลายคาดเสื้อครุย
 ซาวตามเดี๋ยง หม่อมศรีรักษ์ชดกระบี้นำแห่เสด็จพระราชดำเนิน
 เข้าในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงถวายผ้าไตรยามพัดด้วยขี้เถ้า
 พระสังฆราชาคณะ ๘๕ รูป ครองผ้าไตรแล้วทรงถวายเทียน
 ชนวนแก่กรมหมื่นขุนวิจิตรวงศ์ ศรีสุคติขัตติยวงศ์ ให้ทรงจุด
 เทียนไชย แล้วพระสังฆราชาคณะสดุดพระพุทธรูปที่พระที่นั่ง
 อมรินทรวินิจฉัย ๓๐ รูป เข้าไปสดุดในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ
 ๕๐ รูป เข้าไปสดุดในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ๕ รูป แล้วก็
 เสด็จเข้าไปในพระที่นั่งไพศาลทักษิณจุดเครื่องนมัสการ ทรงศีลฟัง
 พระสังฆประกาศเทวดาแล้ว เสด็จเข้าไปในพระที่นั่งจักรพรรดิ-
 พิมาน จุดเทียนเครื่องนมัสการฟังพระสังฆเจริญพระปริตรใน
 พระที่นั่งทั้ง ๓ วัน ถวายไทยทานผ่อนไปทุกๆ วัน

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลาเช้า
 เป็นมหามงคลฤกษ์อันอุดม พระสังฆราชาคณะเข้าไปพร้อม

ประจำที่อยู่ทุกแห่ง แล้วกรมหมื่นนุชิตชิโนรสก็ดับเทียนไชย
 เลี้ยก่อนยังไม่ทันเล็ดจ ครั้นเล็ดจพระราชดำเนินเข้าไปเห็นเทียน
 ไชยดับจึงดำรัสถาม ข้าราชการทูลปองกราบทูลว่า กรมหมื่น
 นุชิตชิโนรสทรงดับ ดำรัสว่าไม่ถูกยังไม่แล้วการ แล้วเล็ดจ
 พระราชดำเนินเข้าไปในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุดเทียน
 นมัสการแล้ว ครั้นเวลาหน้าพิกา ๑ กับ ๕ บาท ได้วิสาขนักขัต
 ฤกษ์พระมหาไชยมงคลบรมราชาภิเษก ต้องอย่าง บวรณราช
 ประเพณีแต่ก่อน เจ้าพนักงานจึงเชิญเล็ดจส่งพระกระยาसन
 ขาวภูษามาลาดถวายพระภูษาขาวขลิบทอง ราชบัณฑิตเชิญพระ
 ไชย พระครูพราหมณ์เชิญพระพิฆเนศวร แล้วโปรยข้าวตอก
 เป่าสังข์ทักษิณาวรรต นำเล็ดจไปสู่พระมหามณฑปกระยาसन
 ขันลัดดเห็นออกอุทุมพรราชอาสน์บ้ายพระพักตร์รู้ทิศอุดร จึงชาว
 ภูษามาลาดถวายเครื่องมูรธาภิเษกแล้วไซ้หัดชำระ

ครั้นเล็ดจส่งเล็ดจชำระน้ำบุญจมหานทีแล้ว พระบรม
 วงศ์นางค์ผู้ใหญ่ทมิฬพระชนมายุ ฝ่ายบรรพชิตคฤหัสถ์เข้าไป
 ถวายน้ำพระเต้าปทุมนิมิตร์ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศิริสุคตขัตติย
 วงศ์ พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่อถวายน้ำพระเต้าแก้ว พระเจ้าน้องยาเธอ
 พระองค์เจ้าฤกษ์ถวายน้ำพระเต้าเนาวโหลหะ สมเด็จพระอนุชา-

ธิราช เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ถวายน้ำพระเต้าทอง พระ
 บรมวงศ์เธอ กรมขุนรามอินทรีถวายน้ำพระเต้าเงิน พระเจ้า
 พยาเชอ กรมขุนเดชอินทรีถวายน้ำพระเต้านาก พระเจ้าพญาเชอ
 กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ถวายน้ำพระเต้าส้มฤทธิ์ แล้วพระบรมวงศ์
 เด่นาคผู้ใหญ่ เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหมถวาย
 น้ำพระเต้ามังด่เครื่องทอง พระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษาถวาย
 น้ำพระเต้ามังด่เครื่องเงิน ถวายน้ำพระเต้าปทุมนิมิตร์เสร็จแล้ว จึง
 หลวงศรีดิถีไชยหอมเฝ้าถวายน้ำพระดังชั้ทักษิณาวุธ ๑ พระ
 มหาราชครูพิชิตถวายน้ำพระเต้าเบญจครรภ ๑ พระครูอัมมจารย์
 ถวายน้ำพระมหาดังชั้ทอง ๑ หลวงจักรปาณีถวายน้ำพระมหา
 ดังชั้เงิน ๑ หลวงราชมุนีถวายน้ำพระมหาดังชั้นาก ๑ หลวงคิลา
 จารย์ถวายน้ำพระมหาดังชั้จำเริญช้างเผือก ๑ หลวงเทพาจารย์
 ถวายน้ำพระครอบ ๑ ทรงรับด้วยพระหัตถ์แล้วพรหมณิกเฝ้า
 พระมหาดังชั้ทักษิณาวุธ ๒ องค์ อุดรารักษ์ ๖ องค์ เจ้าพนักงาน
 ประโคมดุริยางคดนตรีมะโหระทึกแตรดังชั้บันเตาะว้ พระสงฆ์
 สวดไชยมงคล

ครั้นเสร็จมูรธาภิเศกแล้ว พระสงฆ์เข้าไปในพระที่นั่งจักร
 พรดิพิมานัง ๕๐ รูป ชาวพระภิกษุมาดาถวายพระภุษาทรงผัด

๕
 พนเหลืองเขียนทอง ทรงฉลองพระองค์ค่าตัวทอง เสด็จกลับ
 มาสถิตเหนืออัญมณีใต้ท่มพรวราอาสน์ มีตั้งอัฐทิศล้อม มีราช
 บันฑิตประจำทิศละคน ฝ่ายพระพักตร์ไปตั้งบุรพทิศเป็นปฐม จึง
 ราชบันฑิตท้าวคำอันเป็นมงคลโดยมคธภาษา ถวายมอญแผ่น
 ดินอันเป็นท่งแห่งพระพุทธศาสนา ทรงรับด้วยพระเต้าเบญจครม
 กระทำด้วยไมราประดับเพชรประดับทับทิม มีราคาเป็นอันมาก
 พราหมณ์ถวายน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏน้ำกลด ทรงรับมาส่ง
 พระพักตร์แล้วเสวยหนึ่งหนึ่ง แล้วฝ่ายพระองค์ไปตามทิศอาคเน
 โดยทักษิณาวัฏ ทรงรับน้ำพระพุทธรูปรัตนสังข์ทอง ๘ ทิศเสร็จ
 แล้ว เสด็จพระราชดำเนินมาชนบนพระที่นั่งภัทรบิฐ ฝ่ายพระพักตร์
 ตั้งด้านทิศ พระครูพราหมณ์อ่านอศักรเวทสรวรเจริญเขาไกร
 ธาตุ แล้วกราบบังคมทูลถวายสัตวิราชสมบัติ อันพระมหากษัตริย์
 จะครอบครองสืบต่อไป เจ้าพนักงานกราบบังคมทูลถวายพระ
 มหาบวรเศวตฉัตร เป็นที่เฉลิมสัตวิราชสมบัติสำหรับพระบรม
 กษัตริย์สืบมา แล้วพระมหाराชครูถวายพระสุพรรณบัฏ พระ
 มหาพิไชยมงกุฏ พระมหาสังวาล ทรงรับมาสวมสอดทรงใน
 พระองค์ แล้วพระมหाराชครูถวายธารพระกรกับพระแสงขรรค์
 ทรงรับธารพระกรพาดเบองขวา พระแสงพาดเบองซ้าย แล้ว
 ทรงรับพระแสงขัฏฐาวุธเครื่องราชกกุธภัณฑ์ราชูปโภคประกอบ

ด้วยวิเศษเวทอิศวรมนตร์ ทั้งทรงรับแล้ว แต่ดองพระบาท
 พระมหाराชครมาดอดทรงถวายเสร็จแล้ว จึงมีพระบรมราช
 โองการตรัสสั่งแก่พระมหाराชครูผู้ใหญ่ ว่าผลพฤษ์ชตชา
 และสิ่งของในแผ่นดินเขตพระนครซึ่งห้ามผู้หองห้ามไม้นั้น ตาม
 แต่สมณพราหมณาจารย์ อาณา ประชาราษฎร จะปรารภนาเกิด
 จึงพระมหाराชครูผู้ใหญ่รับพระบรมราชโองการเป็นประพฤติเหตุ
 ก่อนว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระบรมราชโองการมานพระ
 บันฑูรสู่ถึงหน้าทได้เกล้าได้กระหม่อม ดังนี้ แล้วทรงโปรย
 ดอกพิกุลทอง ดอกพิกุลเงิน ทรงหัตถ์นำทักษิณทกแล้ว
 พราหมณเฝ้าพระมหาสังข์ ประโคมดุริยดนตรีมะโหระทึกกึกก้อง
 หยดประโคมแล้วก็เสด็จเข้าไปในพระมหามนเทียร ทรงถวาย
 ดำรับควหาวนแก่พระสังฆราชาคณะ มีกรมหมื่นนุชิตชิโนรส
 เป็นประธาน รับพระราชทานฉนั้นเสร็จแล้ว ทรงถวายเครื่อง
 สมณบริขารไทยธรรมทั้งปวง พระสังฆราชาคณะรับแล้วก็
 ถวายอดิเรกัลพพพุทธา แล้วถวายพระพรดาไป จึงพระครูพระ
 ราชพิชชนไปบนพระมหามนเทียร ประพรมน้ำกตศีลสรบพระ
 มหามนเทียรทั้งข้างในข้างนอก ขอยชัยถวายพระพร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระแต่งตั้ง
 ขรรค์ประดับเพชร ดอดดองพระบาท เสด็จออก ณ พระที่นั่ง

อมรินทร์วินิจฉัย ถวายไทยธรรมแก่พระสังฆราชาคณะ ๓๐ รูป
เสร็จแล้ว พระสังฆจึงถวายพระพรลาไป เสด็จเข้าในพระวิสูตร
ทรงผัดพระภูษาเขียนทองต่างสี ทรงฉลองพระองค์พระกรน้อย
ขึ้นในฉลองพระองค์รายชั้นนอก ทรงพระมหาชฎาเดินหนเครื่อง
ราชกกุธภัณฑ์ ข้างหลังของชุดพระบาทผู้ใหญ่น้อย ฝ่ายทหาร
พลเรือนทุกพนักงาน แต่งตัวเต็มยศอย่างเด็ดจ่อออกใหญ่ ตั้ง
เครื่องยศตามตำแหน่งผู้ใหญ่น้อยทุกนาย ฝ่ายในจัดทหารอย่าง
ยุโรปชั้นแถวหนึ่ง ๒๐๐ คน ฝ่ายนอกประตูพิฆาตไชยศรี จัดทหาร
ไทย ๓๐ หมู่ ๓,๐๐๐ คน แต่งตัวถืออาวุธต่าง ๆ เป็นเหล่า ๆ ขึ้น
๒ ฟากถนน ผู้ข้างต้นมาคั่นยืนในประจำที่เกย คือพระยา
ไชยนาทภาพ ผู้เรือพระที่นั่งศรีธรรมวรไชย ๓ ไกรสรमुख ๓ มี
บุษบกฝ้ายแดงตัวพร้อม ประทับอยู่หน้าพระตำหนักหน้าตามราช
ประเพณีแต่ก่อน

บรรดาแขกเมืองต่างประเทศ เขมร ดาวดึง ดาวเมือง
หลวงพระบาง เมืองน่าน อันเป็นเมืองมาอ่อนน้อม ถวายต้นไม้
ทองเงินเป็นเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเข้ามาค้างอยู่ ณ กรุงเทพ
มหานคร กับพวกอังกฤษ อเมริกัน ดินันดา โปรตุเกศ แหก
เทศมะลายู ซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ ณ กรุงเทพ

มหานคร แต่ก่อนมิได้มีธรรมเนียมที่จะเข้าประชุมเฝ้าทูตของ
 รุสเซียพระบาทในเวลานี้ โดยทรงพระมหากรุณาเมตตาแก่คนต่าง
 ประเทศ ก็โปรด ฯ ให้เข้าเฝ้าทูตของรุสเซียพระบาทด้วยจะได้
 เชยชมพระบรมสิริวิภาศเห็นวิเศษ ในการพระบรมราชาภิเษก
 ชาววังไซพระวิสูตรแล้ว เสด็จพระราชดำเนินออกมาชนบนพระท
 ่น้ำใต้พระมหาบรมเศวตฉัตร ๙ ชั้น เห็นพระบรมราชรัตนภรณ์
 พิจิตรสุพรรณบัฏดั่ง ก็ประโคมแตรดั่งขลุ่ย โห่ร้อง พิณพาทย์
 กลองมโหระทึกกึกก้อง กลองชนะ ขลุ่ยไซยา หดวงราชมน
 ฑ์พุ่มดอกไม้ทอง จางวางมหาดเล็กตีกัณฑ์เป็นสัญญาณ ให้เข้าทู
 ตของรุสเซียพระบาท กราบถวายบังคมพร้อมกัน ครั้น สิ้นเสียง
 ประโคมแล้ว พราหมณ์อ่านวิษณุเวทศัศวรรมนตร์ เป่าพระมหา
 สังข์ถวายไชยมงคล พระศรีภริยปริชา เสด็จมาขึ้นที่ราชบัลลังก์
 เจ้าพนักงานซึ่งได้นำความกราบทูลก่อนเสด็จมาตั้งปวง กราบ
 ทูลว่า

สรวมข้าพระพุทธเจ้า ผู้รับอธิบายแห่งท่านทงหลายน
 ธิกรมหาเสนาบดีและอำมาตย์มุขมนตรีเข้าทูตของ บรรดามา
 พร้อมในสถาน^๕ ทูลถวายอัญชุตีบังคมประนมหม่อมศรีโรตมางค์แด่
 พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อันได้เสด็จเถลิงถวัลยราชย์บรมราชาภิเษก เป็นองค์เอกอัครมหา
 ราชาราช ทรงพระยศวโรภาสต์ถิตภายใต้พระมหามงกุฎ
 ฉัตร เหนือพระอโรคมบรมรัตนราชบัลลังก์ มีพระปรมาภิไธยได้
 ประดิษฐานตั้งในแผ่นพระบรมสุพรรณบัฏโดยอักษรลักษณะแสดง
 อรรถว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุธิธัมมุตติ
 เทพยพงศ์ วงศาธิศรัยศรัย ราชัตติยราชนิกรอโรคม จาตุรนต์
 บรมมหาจักรพรรดิราชดังกล่าศ อุภโตสุชาติดังสุทธเคราะห์ณี
 จักรบรมนารถ อติศวรรราชรามวงวิกรม สุธิธมุตตสุธาสิตอุกฤษฐ
 วิบุลย บรมพาดุชยเกษญาณินหาร สุภาธิการรังสฤษติ รัชัญญ
 ลักษณะ วิจิตรไศภาคสรวพางค์ มหาชนิตมางคประนต บาท
 บงกชยุคล ประดิษธีธรรพสุภผลอุดม บรมสุธมาดยมหาบุรุษย
 รัตน ศักขาพิพัฒน์สรพโกศล สุธิธุทธิวิมลศุภศีลธมาจารย์
 เพ็ชรญาณประภาไพโรจน์ อเนกโกฏีธำชุลนวิบุลยฉันทาน ธิพย
 เทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์
 เอกอัครมหาบุรุษ สุธพุทธมหารักระวี ตรีปิฎกาทิโกศลวิมลปรีชา
 มหาอุดมบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณ บริบูรณ์คุณสารสยามา
 ทิโลกยติถกมหาปวิวารนายกอนันต์ มหันตวรฤทธิเดช สรรพ
 วิเศษดิริษฐ มหาชนนิกรสโมสรสมมติ ประดิษธีธรรพสุภผลอุดม

บรมราชสมบัติ นพปดลเศวตฉัตรราตินันดร ศิริรัตโนปลักษณ
มหาบรมราชาภิเศกาภิษิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สดกดมไหศวรีย
มหาเสวามินทร มหเศวรมหินทรมหาราชาราชโรดม บรมนารถ
ชาติอาชาวศรัย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อุกฤษฐศักดิ์อัคร
นเรศราชิปติ เมตตากฤษฎาสัตถกฤทัย อโนมัยบุญการ สดก
ไพศาลมหารัษฎาภิเบนทร ปรมนทรธรรมิกมหาราชาราช บรม
นารถบรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ เสด็จถึงถวีย
ราชย์ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร อมรรัตน
โกสินทรมหินทรายุชยา สรวมชีพเจ้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยาอัคร
มหาเสนาบดี ว่าที่สมุหพระกลาโหม* พระยาราชสุภาวดี ว่าที่
สมุหนายก พระยาพิพัฒน์โกษา เจ้าพนักงานกรมท่า ๑๒ พระคตัง
พระยาบำเรอภักดิ์ เจ้าพนักงานกรมวัง พระยาประชาชีพ เจ้า
พนักงานกรมนา พระยาเพชรบูรณ์ เจ้าพนักงานกรมพระนครบาล

-
๑. เวลานั้น ตำแหน่งเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีว่างอยู่ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๓ แล้ว
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จะทรงตั้งเจ้าพระยาพระคลังเป็นเจ้าพระยาอัคร
มหาเสนา สมุหพระกลาโหม ท่านไม่ยอมรับ รังเกียจว่า ผู้ที่เป็นตำแหน่งอัคร
มหาเสนาอยู่ไม่ได้นาน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านลงเป็นเจ้าพระยา
พระคลัง แต่ให้ว่าที่สมุหพระกลาโหมด้วย ถือตรา ๒ ดวง ซึ่งในที่นี้กล่าวว่า
เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ว่าที่สมุหพระกลาโหมนั้น เห็นจะหมายถึงเจ้าพระยา
พระคลัง (ดิศ) ดังจะปรากฏต่อไปข้างหน้า.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

ขอรับพระราชทานพระบรมราชวโรกาสอนุญาตแต่พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อจะกราบทูลพระกรุณา มอปลถวาย สรรพสิ่ง ซึ่งเป็น เครื่องประดับ พระบรมราชอิสริยยศ แลพระราชสมบัติทั้งปวงอันปฏิพัทธ์เฉพาะพนักงานต่าง ๆ ตามธรรมเนียมแต่ก่อนมา ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ควรมิควรสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ขอเดชะ

ต้นคำอาดกษณกราบทูลเบิกแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งว่า บรรดาเสนาบดีขุนมนตรีหม่อมอำมาตย์ซึ่งมีบรรดาศักดิ์จะได้เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในที่เฉพาะพระพักตร์ ทังปวงตั้งแต่วันนี้ไป จึงได้โอกาสเพื่อจะกราบทูลเหตุการณ์อันสมควรตามอัชฌาศัยในเวลาอันควร อย่าให้บ่วงการเนินช้าด้วยจะหาผู้กราบทูลแทนตัวเองเลย จึงมีความสะดอกใจในที่จะกราบทูลพระกรุณาด้วยวาจาของตนทุกคนนั้นเกิด อาดกษณผู้กราบทูลเบิกขอรับพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสร้งสั่งหนาทด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ดังนี้ จึงจางดวงมหาดเล็กก็กรับเป็นสัญญาให้เข้าทูลละอองธุลีพระบาทกราบถวายบังคมให้พร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง

เสนาบดีจตุสดมภ์กราบบังคมทูล

เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ว่าที่สมุหพระกลาโหม กราบ
 ทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อม
 ถวายมหาพิไชยราชรถและเรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย เรือพระที่
 นั่งไกรถรมุข เรือพระที่นั่งมโหสถต่าง ๆ เรือกระบวนใหญ่น้อย
 และเครื่องสรรพยุทธทั้งปวง กับเมือง เอก โท ตรี จัตวา ไพร่
 พดฝ่ายทหาร ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ
 บรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมแล้ว
 ดังนี้ จึงพระยาราชภักดี (โต) ว่าที่สมุหนายก กราบทูลว่า
 ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวาย
 พระยาช้างพระที่นั่งคน พระยาม้าพระที่นั่งคน กับเมือง เอก โท
 ตรี จัตวา ทั้งไพร่พดฝ่ายพลเรือน ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
 สมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วย
 เกล้าด้วยกระหม่อมแล้วดั่งนี้ จึงพระยาบำเรอก๊กดี ราชปลัดทูล
 ถวายกราบบังคมทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทาน
 ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายพระมหามนเทียรปราสาทราชานิเวศน์
 สถาน พระราชนิเวศราชยานทั้งเครื่องสูงเฉลิมพระเกียรติยศ ใน
 ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร พระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมแล้วดังนี้ จึ่งพระยา
เพ็ชรปานิ ราชปลัดทูตฉลองฝ่ายกรมเมืองกราบทูลว่า ข้าพระ
พุทธเจ้าขอรับพระราชทานทูตเกล้าทูลกระหม่อม ถวายกรุงเทพ
มหานคร อมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยา ในใต้ฝ่าละอองธุลี
พระบาท ส้มเด็จพระบรมนารายณ์บรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมแล้วดังนี้ จึ่งพระยาประชาชีพ
ราชปลัดทูตฉลองฝ่ายกรมนากราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอรับ
พระราชทานทูตเกล้าทูลกระหม่อม ถวายขัญญาหารแดนสถาน
ฉานนาเขต ประเทศ คำบถในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ส้มเด็จพระ
บรมนารายณ์บรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเกล้าด้วย
กระหม่อมแล้วดังนี้ จึ่งพระยาพิพัฒน์โกษา ราชปลัดทูตฉลอง
ฝ่ายกรมท่ากราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานทูต
เกล้าทูลกระหม่อม ถวายเครื่องพระพิทษยากรราชสมบัติทั้ง ๑๒
พระคลัง ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ส้มเด็จพระบรมนารายณ์
บรมบพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมแล้วดังนี้

ครั้นนั้นปลัดทูตฉลองได้กราบทูล เพราะเหตุสุดตมภ์ไม่มีตัว
มิใช่เป็นธรรมเนียมของปลัดทูตฉลองคอก ครั้นทูตถวายเสร็จ
แล้ว จึ่งมีพระบรมราชโองการตรัสปฏิสันถารแก่เจ้าพระยาและ

พระยาทั้งปวง ว่าดังของทั้งปวงนี้ จงจัดการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบไป แล้วอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่รับพระบรมราชโองการกราบถวายบังคมทูล ว่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอรับพระบรมราชโองการมานพระบิณฑุรส์รุดิงหนาทได้เกล้าได้กระหม่อม จึงทรงตรัสเป็น ราชปฏิสันถาร กับราชอำมาตย์ ทั้งปวง ด้วยข้อความคือการอันเป็นธรรมโดยราชบริหาร อันเป็นมงคลสมควรกับธรรมเนียมแล้ว จึงทรงปราศรัยด้วยพวกแตกต่างกัน ที่เข้ามาประชุมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ให้ล่ามแปลตามภาษาให้แขกบ้านแขกเมืองฟังบ้างเล็กน้อย แล้วจึงดำรัสสั่งให้ล่ามเจ้าพนักงานต่างภาษาพาพวกแขกเมืองทั้งปวง ไปเลี้ยงโต๊ะที่โรงเลี้ยงแขกเมืองต่างประเทศ แล้วให้เจ้าพนักงานเอาดอกพิกุลทอง พิกุลเงิน กับเงินตรา ทองตรามงกุฎแผ่นดินใหม่ มีลักษณะต่าง ๆ อย่างเช่นใช้ในกรุงเทพมหานครทุกอย่าง ได้ถุงผ้าแดงคิดเป็นเงินตรา ๒ ตำดั่งกับดอกพิกุลคนละ ๒ ดอก ไปพระราชทานให้ทั่วทุกคน แล้วหลวงราชมนูชพุ่มดอกไม้ทองเป็นสัญญา พรหมณ์ก็เป่าสังข์ ชาวแตรก็เป่าแตร ประโคมดุริยดนตรี พิณพาทย์กลองมโหระทึก กลองชนะ ฉิ่งไซย ชื่นพร้อมกัน จางวางมหาดเล็กตักรับเป็นสัญญา ให้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยกราบถวายบังคม ๓ หน

ข้าราชการฝ่ายในถวายตัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราช
 ดำเนินทอดพระเนตรไฟศาลทกษิณ เสด็จเห็นพระที่นั่งภควิน
 พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อย ข้าราชการฝ่ายในก่ดงดอกไม้
 ชูเทียนถวายตัว ทำวอร์จนทั่วทูลถวาย ๓๒ พระก้านัด
 ครั้นได้พระฤกษ์เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระมหรมาณเฑียร มีนาง
 ราชินิกุลชำระพระบาทนาง ๓ นาง เชิญเครื่องราชบริโภคน้ำสำหรับ
 พระบรมกษัตริย์ ๘ นาง แล้วมีนางเชื้อพระวงศ์ ๒ นาง เชิญสิ่ง
 ของอันเป็นดีวิจิตรและ รัชญาหาร ถวายและงา พักและ คีตาบตดอก
 หมากทองคำ ตามเสด็จเข้าไปในพระมหรมาณเฑียร ครั้นเสด็จถึง
 ในที่ทรงจุดเทียนนมัสการแล้วเสด็จขึ้นพระแท่นบรรทม พระบรม
 วงศ์ผู้ใหญ่คือพระองค์เจ้าพลับ ถวายตอกหมากทำด้วยทองคำ
 แปร น้ำหนัก ๕ ตำลึง พระแสงข้างซ้ายมือผู้ ทรงรับแล้ววาง
 ไว้ข้างที่ แล้วท้าวทรงกันดาลถวายลูกกุญแจทองคำ แล้วเอน
 พระองค์ทรงพระบรรทมลงเหนือพระแท่นที่โดยทักษิณปรศวเบื้อง
 ซวาเป็นพระฤกษ์ก่อน แล้วพระบรมวงศ์ฝ่ายในที่ทรงพระชนมายุ
 ถวายไชยมงคลก่อน แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ท้าวนางข้างใน
 ถวายไชยถวายพระพรต่าง ๆ พร้อมกัน ชาวประโคมก็ประโคม

ตรียางคนตรึมโหระทึก ครั้นสุดเสียงประโคมแล้วเสด็จจาก
 แทนทพระบรมมหาราชวัง นางพนักงานเชิญเครื่องพระสุพรรณภาชน์
 พระกระยาเสวยเข้ามาถวาย ทรงเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว
 เสด็จพระราชดำเนินมาขึ้นพระราชนางอนคตของ กองกระจึงทำ
 ด้วยทองคำจำหัดถวายกุดันประดับพอยเนาวรัตน์ พร้อมด้วย
 ข้างตูดของชุดพระบาทให้ห้อมล้อมไปทางพระณนท ทรงโปรย
 เงินไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระยาวิเศษสงครามพาพวก
 พ่อค้าอังกฤษ อเมริกัน วิตันดา โปรตุเกส ไปคอยเฝ้ารับอยู่
 ที่พระระเบียง ทรงโปรยเงินพระราชทานให้ซิงกัน แล้วเสด็จเข้า
 ไปในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับในพระอุโบสถ
 แล้วทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธปฏิมากรเสร็จแล้ว อัญเชิญ
 พระบรมอัฐิ พระบาท สมเด็จพระ บรม อัยยกาธิราชและมหาชนก
 นารด ออกไปประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดา
 ราม ทรงจุดเทียนกราบถวายบังคมเคารพพระบรมอัฐิ นิมนต์
 พระสงฆ์ลำดับปรกณเสร็จแล้วเสด็จโดยประคูปิมาณไชยศรี ไปยัง
 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนนมัสการถวายบังคมพระ
 บรมศพสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชซึ่งสถิตอยู่ในพระโกศ พระ
 สงฆ์ลำดับปรกณเสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงโปรยเงินไปทาง

ข้างในตู้พระมหามนเทียร ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมงเจ้าพนักงานตั้ง
บายศรีทอง บายศรีเงิน บายศรีทอง พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่
ผู้น้อยข้างหน้าข้างในและข้าราชการ พร้อมกันกระทำพิธีติดแว่น
เวียนเทียน ๗ รอบ เสด็จพระมหามนเทียรตามพระราชประเพณี
แต่ก่อนเสร็จแล้ว

ครั้น ณ วันศุกร์เดือน ๖ แรมค่ำ ๑^๑ เวลาบ่าย ๓ โมง
พระราชอาคันตุกะ ฐานานุกรม เปரியุ พระครูธิดาร ๕๐๐ รูป
สวดพระพุทธมนต์พิธีถือน้ำในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ครั้น ณ วันเสาร์เดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ^๒ เวลาเช้า พระสังฆ ๕๐๐
ได้รับพระราชทานฉันทากระโทงที่ขอแรงข้าราชการทำถวาย เสร็จ
แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ได้รับพระราช-
ทานน้ำพิพัฒน์สัตยาอีกครั้งหนึ่ง เป็นเสร็จการพระราชพิธีมหา
ไชยมงคลอันอุดมบรมราชาภิเษก

ครั้นถึงวันเสร็จแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จไป ข้าง
ถ้องของชุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายหน้าฝ่ายใน จัดดอกไม้รูป
เทียนเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายตัว ขอพระเดชพระคุณ
พระบารมีเป็นที่พึ่งปกครองสืบต่อไป จะได้ตั้งใจทำราชการสนอง

พระเดชพระคุณกว่าจะสิ้นชีวิต จึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงาน ข้าหลวงเดิม
 จัดของเป็นส่วนเพื่อคนหนึ่ง ๆ ตามผู้ใหญ่ผู้น้อยตามความชอบมาก
 และน้อย ส่วนอย่างใหญ่กว่าทั้งปวงคิดเป็นราคาถึงชั่งหนึ่ง และ
 มีส่วนน้อยตกกันลำดับลงมาจนถึงราคาต่ำต้งหนึ่งพระราชทานแจก
 ให้โดยสมควรแก่คนเป็นอันมากทั้งข้างหน้าข้างในกว่า ๓,๐๐๐ คน
 และในกรุงเทพมหานคร พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย สมนพรหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร์ร่มคร
 ด้โมตรชื่นชมพระบรมโพธิ์สมภาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ซึ่งเด็จเจดถึงถวดยราชสมบัติใหม่ จึงชักชวนกัน
 บั๊กเส้าตรงตามประทีปโคมแฉวง ตั้งโต๊ะกระทำการบูชาพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วมีการเครื่องเล่นดมโกล
 ฑ์ต่าง ๆ ทั่วไปทุกบ้านทุกเรือน ในจังหวัดกรุงเทพมหานครตั้งแต่วัน
 จั้บการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมาจนดำเ็จการเลียบพระนคร

เสด็จเลียบพระนครทางสถลมารค

การเลียบพระนครครั้งนั้น เจ้าพนักงานจัดการแต่งตั้งสถ
 ลมารค บั๊กฉัตรเบญจรงค์ ๗ ชั้น ราชวัติรายไป ๒ ฟากถนน มี

พิณพาทย์กลองแขกตามราชวดี ราชฎไทย จัน ยกรง ดงโตะ
 เครื่องดัดการบูชาอย่างไทยจันเรียงไปตาม ๒ ฟากถนน วันอังคาร
 เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ^๑ เจ้าพนักงานนายทหารจัดขบวนพยุหคอย
 รับเสด็จ คน ๓๐,๐๐๐ เดินเป็นกระบวน ๘ แถว กระบวนนำ
 ทหารชนมายุชงไชย ธงฉาน ถืออาวุธนำหน้า ถัดมาทหาร
 ปืนใหญ่แต่งตัวเป็นทหารยุโรปดาบปืนไปก่อนหมู่ ๓ ทหารปืนคาบ
 ศิลาแต่งตัวอย่างทหารยุโรปหมู่ ๓ แล้วถึงทหารกองอาศายอย่าง
 ไทย เจ้ากรม ปลัดกรม นายทหารแต่งตัวสวมเสื้อทรงประพาส
 หมวกตุ้มปี ชัดกระบวนงาบกบังเงิน ไพร่ทหารแต่งตัวสวมกางเกง
 และเสื้อเส้นากูหมวกหนัง ถือเครื่องคี่ศตราวุธต่างๆ เป็นหมวด
 เป็นหมู่กัน มีกลองชนะกลองเงินกลองทอง กลองมโหระทึก
 สังข์ แตรวงแตรฝรั่ง เครื่องประโคมและเครื่องสูง บังแทรก
 พระสุริยา อภิรมชুমุส่าย มีมหาดเล็กเชิญพระแสงเดินตามหว่าง
 เครื่องสูง กระบวนหน้ากระบวนหลังดงกองคอยรับเสด็จ ครั้น
 ได้มหาพิชัยฤกษ์เวลาย่างแล้ว ๓ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องต้นอย่างใหญ่ พระมหาพิไชย
 มงกุฎและเครื่องสำหรับพระมหากษัตริย์แล้ว เสด็จขึ้นทรงพระ

ทั้งนี้ราเชนทร เป็นพระที่นั่งมณฑลป มียอด หุ้มด้วยทองคำ คาค
กระจงจำหลักลายกุดัน ประดับพลอยดีต่าง ๆ กระจบฉวี
ฝรั่งแม่นยำยิ่งเป็นค่านับ ๓๑ นิต ให้เกิดชนพยุหยาตรากระบวน
แห่เทียบพระนคร ทรงโปรยเงินตรามงกุฎเป็นของแผ่นดินใหม่
ให้ทาน แก่อาณา ประชา ราชภูร ชาย หญิง ซึ่งกราบ ถวาย บังคม
เสวยชมพระสรีรวิศาคด้วยไชยถวายเป็นอยู่ ๒ ฟากถนน พระวงศานุ
วงศ์ทรงพระมาตาเครื่องทองคำตั้งยา ถวมนวดทองพระองค์เข้มขบ
จับเอวทรงมาทนต์ มีมหาดเล็กเชิญเครื่องตามเสด็จเป็นคู่ ๆ
เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม บรมวงศาเสนาบดี ช
เสด็จงาบกนกดม้ทะเลวงพันธมัตถวายนำหน้า มีนายทหารถือ
เครื่องยศตามตรวจทางไปหน้ากระบวนพยุหยาตรา พระยาคว
พิพัฒน์รัตนราชโกษาบรมวงศาเสนาบดี ชเสด็จงาบกนกด มี
นักกรในกรมธมัตถวายนำหน้า ๔ คนไปหลังกระบวนพยุหยาตรา
มีทนายถือเครื่องยศตาม ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งมิได้เข้า
กระบวนแห่ก็क्रमีเครื่องยศตามไปเบื้องหลัง ครั้นกระบวนแห่
มาถึงหน้าวัดพระเชตุพน เสด็จเข้าประทับที่เกย ลงจากพระที่นั่ง
ราเชนทรไปประทับพัก เป็ดองเครื่องทรงแล้วเสด็จพระราช
ดำเนินเข้าในพระอุโบสถ นมัสการถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์

เป็นอันมาก เมื่อเสด็จจากดับทรวงเครื่องต้นสำหรับพิไชยยุทธณรงค์
ทรงพระมโหฬารมาตามเชิงเตี้ยส่งยศต ประดับเพชรมโหฬารเป็นอันมาก
แล้วเสด็จทรงยานมาส่งให้ขอมวังพระเชตุพน มาเข้าพระราชวัง

ในเวลานั้นก็โปรด ฯ ให้หัวเมืองประเทศราชและพวกแขก
เมืองต่าง ๆ ไปคอยดูกระบวนแห่ที่ศาลาหน้าท้องสนามใหญ่ ก็
ได้ไปรยเงินพระราชทานให้อีกครั้งหนึ่ง แล้วทรงพระราชดำริว่า
พระมหากษัตริย์แต่ก่อนเคยบพระนครก็แต่ทางสถลมารควันเดียว
เท่านั้น ครั้นเห็นว่าราชฐานนิยมชมชื่นทวักน เรือพระที่นั่งและ
เรือต่าง ๆ มีอยู่เป็นอันมาก ไม่มีการตั้งไร เก็บไว้ก็ไม่มีความ
เห็น ครั้นจะแห่พยุหยาตราเรือให้ราชฐานนิยมชมชื่นพระบรมโพธิ
สมภารทวักนอีกคราวหนึ่ง จะได้เป็นเกียรติยศปรากฏไปภายนอก
จึงตั้งเจ้าพนักงานให้เตรียมพยุหยาตราเรือไว้

เสด็จเลียบพระนครทางชลมารค

รุ่งขึ้น ณ วันพุธ เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ^๑ เสด็จออกเลียบ
พระนครทางชลมารค พวกข้าทูลละอองน้ำใหญ่ผู้น้อย ราชฐาน
ไพบ้านพลเมืองไทยจีน ทอญแพ้อยู่เรือนริมท่าชวณกันตงใต้
เครื่องบูชาอย่างไทยจีน จุฑประทูปรูปเทียนกระทำสักการบูชาไว้

ได้ครอบพระนคร มีความชื่นชมโสมนัสยิ่งนัก กระบวน
 เรือเตรียมแห้วได้จมเรือแก่ทรายนำเสด็จไปหน้า ๖ ลำยาว ๓๐
 วา มีธงหน้าธงท้าย มีปืนเปรี๊ยะนำเรือดำตะบอก เจ้ากรม
 ทหารปืนปากน้ำเป็นนายดำแท่งตัวหนึ่งปุม ล้อมเรือเข้มขาบ โปก
 ขดิบทอง พลแฉ่งตัวล้อมเรือแดง กางเกงขาว หมวกฝ้าย
 ดำตะ ๖๐ คน มีเรือประตู่แห้วกระบวนหน้า เรือกัญญาพระเทพผล
 นายดำซ้าย พระราชรองเมืองนายดำขวา แท่งตัวหนึ่งปุมล้อมเรือ
 เข้มขาบ โปกขดิบทอง ฝัพายล้อมเรือแดงหมวกแดงดำตะ ๒๕
 คน เรือเหราดายก้ามระล้อมกับจตุรมุขมีปืนใหญ่หน้าเรือบอก ๓
 ฝั้วแม่ปืนดำตะ ๕ คน หลวงเด่นหัดชีวิตเป็นนายดำหนึ่งปุมล้อม
 เรือเข้มขาบ โปกขดิบทอง ฝัพายล้อมเรือแดงดำตะ ๕๑ คน
 เรือแซครำบาญขวา เรือแซดาร์ดิษฐ์ซ้าย พระยารัตนจักร
 พระยาภักดีสงครามเป็นนายดำ เรือแซตตุมระเวงขวา เรือแซ
 ตะเลงดะรดซ้าย พระยาดั้หราช พระยาฤทธิคารณภพเป็นนายดำ
 เรือแซวราริษา เรือแซศรีบทมดุมุทธซ้าย พระยากำแหงหาญ
 ณรงค์ขวา พระยาจงใจหาญซ้ายเป็นนายดำ เรือแซจรเข้คำราม
 ร้องขวา เรือแซจรเข้คะนองซ้าย พระยาจตุรงค์ฤทธิ พระยา
 อัครศิริเป็นนายดำ เรือแซชิงไชเยศขวา เรือแซเพชรปุมคามซ้าย

พระยาแสงศัตร์ พระยาปราบปัจจามิตร เป็นนายดำ มั่งท่าย
ผูกปิ่นหน้าเรือ ฝรั่งแม่ปืนดำละ ๒ คน นายดำแต่งตัวเป็นรามัญ
คนตีกรรเชียงแต่งตัวโพกผ้าเป็นรามัญ สวมเสื้อคราม เรือ ๓๐
ดำ ๆ ละ ๕๒ คนหมู่ ๑

ที่ ๒ เรือพาดรงทอมีปิ่นหน้าเรือ ชงหักทองขวางหน้าเรือ
ท้ายเรือเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ซึ่งโบรค ๆ ให้
เรียกว่าเจ้าพระยาอัครอุดมบรมเดื่อนาบดีเป็นนายดำ แต่งตัวสวม
มาลาสวมเสื้อคาดอย่างน้อย มีทนายแต่งตัวสวมเสื้ออดีตดักโพก
แพรดีหมอบหน้าฝัฟายสวมกางเกงมัสดู ๖๐ คน เรือกัญญา พระ
ยาเทพอรชุนเป็นนายดำขวา พระยาราชนิภูตเป็นนายดำซ้าย นุ่ง
ปมสวมเสื้อทรงประพาสหมวกคัมปี ฝัฟายดำละ ๔๐ คน มีเรือ
ตำรวจตรวดจ ๒ ลำ ชุนนางเป็นนายดำฝัฟายดำละ ๒๓ คน เรือ
เอกไชยพนด้า มั่งท่ายหน้าชงท่าย กลางทรงพระไชยมีฉัตร ๕ ชน
ปักเคียงมณฑป ตำรวจใหญ่ซ้ายเป็นนายดำ ฝัฟาย ๕๘ คน
เรือกัญญาถองนำเด็จ พระยาศิขิตณรงค์เป็นนายดำ แต่งตัว
สวมเสื้อทรงประพาสหมวกคัมปี ตีกถองไปหว่างกลาง ฝัฟาย
๒๕ คน เรือกิ่งชลพิมานไชยขวา ไกรศรमारถซ้าย มั่งท่ายหน้า
ปักท่าย มีมณฑปกลางตั้งพระมหากฐิน วางผ้าทรงพระพุทธรูป

มิดตร & ชนบกซ้ายขวาข้างมณฑป เจ้าพนักงานเป็นนายดำ
ฝายดำละ ๕๒ คนหมู่ ๑

ที่ ๓ เรือกระบวนรอนราพณขวา เรือกระบวนเมือง
มารซ้าย มีธงหน้าเรือ มีคนกระทุ้งได้ พระอนุรักษโยธา
พระมหาสงครามเป็นนายดำ นุ่งปมสวมเสื้อเข้มขาบโพกขดิบทอง
ฝายดำละ ๓๕ คน เรือเลื้อยยานชลขวา เรือเลื้อยคำณดินธุ
ซ้าย มีคนกระทุ้งได้ หลวงเดชดำแดง หลวงแสงสร้อยทิ
เจ้ากรมทหารปืนปากน้ำเป็นนายดำ นุ่งปมสวมเสื้อเข้มขาบโพก
ขดิบทอง ฝายดำละ ๓๘ คน เรือโตขมังกัดขวา เรือโตฝืน
สมุทรซ้าย มีคนกระทุ้งได้ หลวงวิจารณ์โกษา หลวงโยธาภักดี
เจ้ากรมไพร่หลวงกรมสินค้ำเป็นนายดำ นุ่งปมสวมเสื้อเข้มขาบ
โพกขดิบทอง ฝายดำละ ๓๐ คน เรือต่างกำแหงหาญขวา เรือ
ต่างชาญชลดินธุซ้าย มีคนกระทุ้งได้ หลวงพิทักษโยธา หลวง
นราเรืองเดช เจ้ากรมไพร่หลวงอาสาใหม่กรมทำเป็นนายดำ นุ่ง
ปมสวมเสื้อเข้มขาบโพกขดิบทอง ฝายดำละ ๓๐ คน เรือเหรา
ถองลอยดินธุขวา เรือเหราถัดสมุทรซ้าย มีคนกระทุ้งได้
หลวงวิเชียรไพษยนต์ หลวงสถลพินาน เจ้ากรมไพร่หลวงกรม
วังเป็นนายดำ นุ่งปมสวมเสื้อเข้มขาบโพกขดิบทอง ฝายดำละ

๓๐ คน เรือกิเลนประตองซึ่งขวา เรือกิเลนตะเล็งซัดซ้าย มีคน
กระทุ้งได้ หาดวงเทพเดช หาดวงสุรินทรเดช เจ้ากรมทำดู่เป็น
นายดำ นุ่งปมด้อมเสื้อเข้มขาบโพกขดียบทอง ฝัฟายดำตะ ๓๐ คน
เรือมังกรจำแดงอาดำขวา เรือมังกรแดงอุทริอาดำซ้าย มีธง
หน้าเรือ มีคนกระทุ้งได้ หาดวงรามเดช หาดวงเพชรกำแหง
เจ้ากรมอาดำ ๒ เหลดาซ้ายขวาเป็นนายดำ นุ่งปมด้อมเสื้อเข้มขาบ
โพกขดียบทอง ฝัฟายดำตะ ๓๐ คน หมู่ ๑

ที่ ๔ เรืออัฐรายักษ์ เรืออัฐรบักษ์ หาดวงศรีดำแดงอุทริ
หาดวงจงพยุห ปลัดเชนทองซ้ายขวาเป็นนายดำ นุ่งปมด้อมเสื้อ
เข้มขาบโพกขดียบทอง ฝัฟายดำตะ ๔๐ คน เรือครุฑเหินระเห็จ
เรือครุฑเทร็จไตรจักร หาดวงไชยเดช หาดวงจตุรงควิไชย
ปลัดกรมเป็นนายดำ นุ่งปมด้อมเสื้อเข้มขาบโพกขดียบทอง ฝัฟาย
ดำตะ ๔๐ คน เรือสุวรรณเหรา เรือเหราข้ามสมุทร นักสราษ
ถือธงหิภทองขวางหน้าเรือท้ายเรือมีกลองชนะทำด้วยเงิน ดำตะ
๕ คน เจ้าพนักงานเป็นนายกำกับดำนุ่งปมด้อมเสื้อเข้มขาบโพก
ขดียบทอง ฝัฟายดำตะ ๔๘ คน มีเรือกลองนำไปหว่างกลาง
พระยาพิไชยรณอุทริเป็นนายดำ นุ่งปมด้อมเสื้อทรงประพาส
ด้อมหมวกดุ่มมี ฝัฟายดำตะ ๒๕ คน เรือมงคดลุ่มบรรณ เรือ

ศรีสุพรรณหงส์ นักสวราชถือของหักทองขวางหน้าเรือท้ายเรือ มี
 กตองชนะทำด้วยเงินด้าละ ๕ คน เจ้าพนักงานเป็นนายกำกับดำ
 หนึ่งปมล้อมเสื้อเข็มขาวโพกขดียบทอง ฝัพายด้าละ ๖๕ คน เรือ
 กิ่งศรีธรรมวรไชย เรือกิ่งไกรแก้วจักรวรัตน์ มีนักสวราชถือของหน้า
 ราชท้าย มีมณฑปตั้งพระเจดีย์เงิน ตั้งพระสุพรรณบัฏ มีสังข์แตร
 งอนแตรฝรั่งด้าละ ๓๗ คน เจ้าพนักงานเป็นนายดำ หนึ่งปมล้อม
 เสื้อเข็มขาวโพกขดียบทอง ฝัพายด้าละ ๖๕ คน เรือกิ่งศรีสุนทร
 ไชย เรือกิ่งไกรสรจักร มีนักสวราชถือของหน้าราชท้าย มีคชา
 ธารปักกัณทร ๗ ชั้น หมั้นดิถีไธรม หมั้นภักดีศวร ตำรวจใน
 เป็นนายดำ หนึ่งปมล้อมเสื้อเข็มขาวโพกขดียบทอง ฝัพายด้าละ
 ๕๖ คน เรือกระโห้ฮาด้าจามซ้ายขวา หลวงดักษณณา หลวง
 สุรินทรภักดีเป็นนายดำ หนึ่งปมล้อมเสื้อเข็มขาวโพกขดียบทอง
 ฝัพายด้าละ ๓๕ คน เรือกระโห้ฮาด้าจามซ้ายขวา หลวงศรีเส็น
 ขุนวิจิตรสงครามเป็นนายดำ หนึ่งปมล้อมเสื้อเข็มขาวโพกขดียบทอง
 ฝัพายด้าละ ๓๕ คน หมู่ ๑

ที่ ๕ เรือตั้งซ้ายเรือกันขวา เรือตั้งกองกลางซ้ายขวา เรือ
 ตั้งตำรวจฉนมซ้ายขวา เรือตั้งตำรวจนอกซ้ายขวา เรือตั้งตำรวจ
 ใหญ่ซ้ายขวา เรือตั้งตำรวจซ้ายขวา เรือตั้งตอมวงซ้ายขวา
 เรือตั้งเกณฑหิตซ้ายขวา เรือตั้งฮาด้าวเคษซ้ายขวา เรือตั้งนำ

หน้าด่านซ้ายขวา เรือตงผดายุธมุทรซ้ายขวา เรือตงทองขวาน
ฟ้าซ้าย เรือตงบาบ่นขวา เรือ ๒๒ ลำมีนายกำกับลำถือปืนคาบ
ศิลาตำละ ๔ คน นุ่งปมสวมเสื้อเข้มขาบโพกขดียบทอง มีคน
กระทุ้งได้ตำละ ๒ คน ฝัพายตำละ ๔๕ คน มีเรือกัญญาธำรวัด
ไปกตางแถวดำ ๓ ลำมีสมุหพิमानเป็นนายดำ นุ่งปมสวมเสื้อ
เข้มขาบโพกขดียบทอง ฝัพาย ๓๕ คน

ที่ ๖ เรือเอกไชยเหิรหาญซ้าย เรือเอกไชยหลาวทองขวา
นักธราชถือธงหักทองขวางหน้าเรือท้ายเรือ มีกตงมโหระทึก
ประโคมไปตำละ ๕ คน เจ้าพนักงานกำกับดำ นุ่งปมสวมเสื้อ
เข้มขาบโพกขดียบทอง ฝัพายตำละ ๔๕ คน มีเรือกตงนำแต่จ
พระยาพิไชยสงครามเป็นนายดำ นุ่งปมสวมเสื้อทรงประพาส
หมวกตุ้มมี ฝัพาย ๒๕ คน เรือในกระบวนหน้า ฝัพายสวมเสื้อแดง
หมวกแดง กางเกงแดงทั้งต้น เรือกิ่งศรีประภัสร์ไชยดำพระที่นั่ง
ทรง เรือกิ่งไกรสรมุขพระที่นั่งรอง มีนักธราชถือธงหักทอง
ขวางหน้าท้าย มีมณฑปยออดเป็นพระที่นั่งประดับพลอยดีต่าง ๆ
มีเค็ดฉัตรขาวลายทอง ๗ ชั้น บั๊กเคียงพระมณฑปซ้ายขวา
เครื่องสูงอภิรมชมุขซ้ายขวาตั้งรายไปตามเรือ ฝัพายสวมเสื้อสวมหมวก
สวมกางเกงดักหลาดขดียบไหมด ๓๐๐ คน เรือกราบมีกัญญาผ้า

หน้าโชนหักทองขวางจางจางเจ้ากรม ปลัดกรม ตำรวจหน้า
ตำรวจหลัง ทหารในรักษาพระองค์กรมวังแดงต้น มหาดเล็ก
เป็นนายดำตามเสด็จ หนึ่งปุมล้อมเสื้อทรงประพาส หมวกตุ้มปี่
ล้อมเสื้อเข้มขาบโพกขลิบทอง พายไป ๔ แถว ๆ ละ ๖ ลำ
เรือ ๒๔ ลำ เรือตำรวจเกณฑ์หัดแดงปั่นประทุนแดง ๔ ลำ พระ
อัครเสวี พระศรีดำแดง จมื่นก่งคิปล จมื่นก่งศรี เป็นนายดำ
แต่งตัวหนึ่งปุมล้อมเสื้อเข้มขาบโพกขลิบทอง บรรทุกเป็นเครื่อง
อาวุธเตรียมไป ฝัพายล้อมเสื้อแดงหมวกแดงกางเกงแดงดำละ
๒๕ คน ถัดเรือตำรวจลงมาอีกหมู่ ๑ เรือศรีประกอบเขียนลาย
ทอง เรือสวัสดิสิงไชย เรือวิไลเจชา เรือรังษทิพรัตน์ เรือ
จักรพรรดิภิรมย์ เรือทินกรต้องศรี เรือมณิจักรพรรดิมาณฑทอง
แย่ง เป็นเรือพระประเทียบ ๖ ลำ กรมฝ้ายในตามเสด็จ ฝัพาย
ล้อมเสื้อแดง หมวกแดง กางเกงแดง ดำละ ๕๐ คน

อีกหมู่ ๑ เรือแซ่หมุขุดจระ เรือแซ่สุกรกำเลาะ เรือแซ่
วิษณุขุด เรือแซ่อนนตล์มุก ๔ ลำมีธง มีทวนปักท้าย พระยา
เกียรติก พระยาพระราม พระยาปราบปัจจามิตร พระยาแสง
ศัตรู เป็นนายดำ หนึ่งปุมล้อมเสื้อทรงประพาส หมวกตุ้มปี่ พล
กรรเชียงแต่งตัวโพกศีรษะล้อมเสื้อเป็นรามัญดำละ ๓๕ คน เรือ

กราบมีกัญญาประตหงั พระนรินทร์เนื้ พระราชเสนา (แทน
พระศรีสทเทพ) เป็นนายดำ นุ่งปมสวมเสื้อเข้มขาบโพกขีบของ
ผู้พายดำละ ๓๕ คน หมู่ ๑

เรือกัญญาผูกผ้าหน้าไชนหักทองขวาง ผูกฟู่ ผูกดาว
ด้นเรือพระเจ้าน้อยยาเชอ พระเจ้าดุกเชอ พระเจ้าหัดานเชอ
พระเจ้าราชวรวงศ์เชอ แต่งพระองค์ทรงเครื่องฉดองพระองค์จับ
เฮอ สวมพระมาดาเสื้อปักขนนกตามเสื้อ ๕๓ ดำ ผู้พายดำละ
๕๐ คน ถัดลงมาถึงเรือสุครีพครองเมือง ท่านพระยาศรีพิพัฒน์-
รัตนราชโกษา ซึ่งโปรด ฯ ให้เรียกว่าเจ้าพระยาบรมมหาพิชัย-
ญาติ เสนาบดีผู้ใหญ่เป็นนายดำ แต่งตัวสวมมาดาเสื้อตาตอย่าง
น้อย มีธงหักทองขวางปักหน้าปักท้ายเรือ ทนายแต่งตัวสวมเสื้อ
ขัดรัดโพกแพรดีหมอบหน้า ผู้พายสวมกางเกงมีคู้ ๖๐ คน เรือ
กราบมีกัญญาหม่มขมาตยาผู้ใหญ่ผู้น้อย ที่มีได้เข้ากระบวนเป็น
นายดำ มีผ้าหน้าไชนคาดเข้มขาบ ผูกดาว แต่งตัวนุ่งปมสวมเสื้อ
ทรงประพาด หมวกคู้มี ๓๖ ดำ ผู้พายสวมกางเกงต่างๆ ดำละ
๔๐ คนบ้าง ๓๐ คนบ้าง หมู่ ๑ เรือเก่งฟงขุนนางจีนเจ้าภาษี แต่ง
ตัวอย่างขุนนางเมืองจีนตามเสื้อไปเบื้องหลัง ๒๐ ดำ ผู้พายสวม
กางเกง เสื้อกัก หมวกจีโบ ขุนนางน้อยๆ ซึ่งมีได้เข้ากระบวน

แห่ ขี่เรือดำปืนยาว ๖ วา ๗ วา ๘ วา มีพายดำตะ ๑๕ คน ๑๕ คน ๒๐ คนบ้าง คอยตามเสด็จไปเบื้องหลังเป็นอันมาก เจ้าพนักงานจัดเรือ กระบวนใหญ่น้อย พร้อมแล้ว เป็นพลพาย ๓๐,๐๐๐ เศษ เป็นเรือในกระบวน ๒๖๘ ลำ เรือนอกกระบวนประมาณ ๕๐ ลำเศษ จึงเสด็จเรือพระที่นั่งมาประทับคอยรับเสด็จที่พระตำหนักท่าราชวรดิษฐ์ เรือกระบวนหน้าหลังก็ออกเป็นคู่ ๆ ลำดับกันไป

ครั้นได้มหาพิไชยฤกษ์เสด็จตรงสนามทรงเครื่องต้นลำหรับพระมหากษัตริราชเสด็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งกระบวนหน้าฝั่รงนายทหารแม่นปืนยิงสลุตดำตะ ๓ นัด ทหารปืนในเรือกำปั่นหลวง ชี้อพุทธอำนาจยิงปืนรับ ๒๓ นัด กำปั่นขุนนาง เรือจีนลูกค้ายิงปืนคำนับดำตะ ๓ นัดทุกลำ แล้วเคลื่อนพยุหยาตราโดยทักษิณรอบพระนคร ถึงอารามวัดบวรนิเวศน์วรวิหาร เสด็จจากเรือพระที่นั่งขึ้นทรงพระราชยานเสด็จทางสถลมารคเข้าไปในพระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนบูชานมัสการพระพุทธชินสีห์ ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะอันดับเสด็จแล้ว เสด็จกลับ ให้เคลื่อนพยุหกระบวนแห่ยาตราเรือพระที่นั่งไปถึงวัดอรุณราชวรารามหยุดประทับเรือพระที่นั่ง เสด็จเข้าไปในพระอุโบสถทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย นมัสการถวายไทยธรรม

แก่พระสังฆราชาคณะอันนับได้รั้งแล้ว ได้ตั้งกลับมาประทับเรือ
 พระที่นั่งอยู่ทพระตำหนักทวารวดีดีกั พระบรมวงศานุวงศ์
 ผู้ใหญ่ข้างหน้าข้างในซึ่งมิได้ ตามเสด็จ พร้อมกันมากคอย รับเสด็จ
 เข้าในพระราชวัง และเมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพระนครทาง
 ชดमारคนนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพนักงานกตั้งไม้
 เป็นรูปผลัดกัปฤกษทาแดงทาเขียว มีเงินอยู่ข้างในไว้มากกว่า
 หมื่น ทรงโปรดตามกระแสดพระราชทานให้ไพร่ฟ้าประชากร
 ซึ่งมากคอยเสด็จเสริญถวายพร เชยชมพระบรมโพธิ์สัมภาร รอบพระ
 นคร ต้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก

เสด็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและการเยี่ยมพระนคร
 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว และธรรมเนียม
 ในอุปราชาภิเษกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรแต่ก่อน ๆ มา มี
 ธรรมเนียมลดหย่อนน้อยกว่าพระราชวังหลวงหลายอย่าง มิได้
 มีแต่เยี่ยมพระนครและสร้างพระกระยาสำนัมน้ำมูรราชาภิเษก แต่
 ครองพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรม
 อันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระอนุชาธิราช
 เจ้าทิทรงพระปรีชารอบรู้การในพระนครและการต่างประเทศ และ
 ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ และคิปลศาสตร์ในกวรรณกสงคราม

เป็นอันมาก พระบรมราชวงศ์และเสนาบดีข้าทูลละอองธุลี
 พระบาท ใญ่ผู้น้อยกนิมนต์นับถือมาก เมื่อกระทำด้วย
 ดาบานถวายก็ได้ออกพระนามทั้ง ๒ พระองค์ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระทัยดีหนักแน่น มีการณรงค์
 สงครามกับชนมาประการใด จะให้ได้ดีไปเป็นจอมพลไทยชา
 ทหารทั้งปวง ปราบปรามปัจเจกมิตรข้าศึกศัตรู มีพระเดชานุภาพ
 จะได้เหมือนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดีพระราช
 ดำเนินเหมือนกัน เพราะดังนี้ จึงหาได้จัดการพระราชพิธีอุปราช
 ภิเษกอย่างกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแต่ก่อน ๆ ไม่ จึง
 โปรด ฯ พระราชทานให้มียศยิ่งใหญ่มากว่าแต่ก่อน ก็ได้จารึก
 พระนามประดิษฐานไว้ในแผ่นพระสุพรรณบัฏ มีพระนามอัน
 วิเศษคล้ายกับพระนามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระบรมราชวงศ์และเสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาทใญ่ผู้น้อย
 ก็ได้ออกพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว รับ
 พระราชโองการทั้ง ๒ พระองค์ ก็ผิดกันแต่คำนำหน้าว่ารับพระ
 บรมราชโองการและรับพระบรมราชโองการเท่านั้น และซึ่งกระทำ
 การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้นก็แน่น ๆ กันกับการพระราชพิธี
 บรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

วันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ^๑ เป็นวันปฐมเริ่มแรก
ตั้งการพระราชพิธี เจ้าพนักงานก็ได้จัดการในพิธีทั้งปวงครบทุก
สิ่ง จึงโปรดให้เชิญพระที่นั่งกระยาสนานไปตั้งเป็นที่ตั้งสดับเสด็จ
แล้วแต่พระที่นั่งตั้งอยู่ทิศกับพระที่นั่งภัทรบิฐมิได้ยกขึ้นไป

ครั้นเวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปในพระบรมราชวัง มีหมู่อำมาตย์เจ้า
พนักงานนำตามเสด็จเป็น ๔ แถว กระบวนพยุหยาตราไปทางสถ-
ถาวรทุกเวลา เสด็จพระอนุชาธิราชเจ้าแห่งพระองค์ทรงเครื่อง
เสร็จแล้ว เสด็จเข้าไปในพระที่นั่งพุทไธศวรรยพิมาน ถวายผ้า
ไตรยามพัสน์แก่พระสังฆราชาคณะ ๖๐ รูป พระสังฆครองไตร
แล้วแบ่งกันอยู่ตลอดพระพุทธรูป ในพระที่นั่งพุทไธศวรรยพิมาน
บ้าง ไปตลอดในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยบ้าง ในพระที่นั่งพิมานฝ่าย
ในบ้าง ทรงฟังพระสังฆตลอดพระพุทธรูป ๓ วัน ครั้น ณ วันพุธ
เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ^๒ เป็นวันมหามงคลฤกษ์อันอุดม เวล่าย่ำรุ่ง
แล้ว ๓ นาฬิกา เสด็จทรงพระกระยาสนาน เจ้าพนักงานก็ได้ไซ-
สเสด็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ได้ตั้งขึ้นไปพระราชทานน้ำพระเต้าเบญจคัพย์ พระบรมวงศานุ
 วงศ์ผู้ใหญ่ฝ่าย บรรพชิต คฤหัสถ์ ถวายน้ำพระเต้า ปทุมนิมิต
 ต่าง ๆ เหมือนอย่างพระบรมมหาราชวัง พราหมณ์ถวายน้ำพระ
 มหาสังข์ทักษิณาวัฏอุตราวาฏน้ำกตศ ชาวประโคนก็ประโคน
 คุรียงคนตรึมโหระทึกสังข์แตร ตั้งน้ำเสร็จแล้วเจ้าพนักงาน
 ชาวพระภูษามาถวายพระภูษาเขียนลายทองพันเชี้ยว นกของ
 พระองค์กรองทอง ได้ตั้งมารับพระสุพรรณบัฏในพระที่นั่งพุทไธ
 ศ์वरย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายพระนาม
 ซึ่งจารึกประดิษฐานอยู่ในแผ่นพระสุพรรณบัฏ ปรากฏพระนาม
 ว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระมหากษัตริย์
 มหันตวรเดโชไชยมโหฬารคุณอดุลยเดช สรรพเทพเจ้าราชบุรุษ
 บวรจุลจักรพรรดิราชสังกาศ อุกโตสุชาติดังสุทธเคราะห์อันจักร
 บรมนารถ อิศวรราชรามวรังกูร บรมมงกุฏนเรนทรสุริยไศทรา
 นุชาธิปดินทร เสด็จนางคณิกรินทรบวรราชิเบศร พลพยุหเนตรนเรศวร
 มหิตถิรนายก สยามาทีโลกดิถกมหาบุรุษรัตน ไพบูลย์พิพัฒน์
 สรรพคิดปาคม สุนทโรดมกิจโกศล ด้ตปดตเควดนัตร์ ดิริรัตน
 บวรมหาราชากิเศกาภิสิต สรรพทศทิศพิชิตไชย อุดมมโหฬารวิ
 มหาสวามินทร์ สเมกขรณินทรานุราช บวรนารถชาติอาชาวศรัย
 ศัรรัตนไตรสรณารักษ์ อุกฤษฐศักดิ์สิธวรพริษาธิเบนทร ปว

เรนทรรวมิกราชบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีพาน ๒ ขันรับกลองพระสุพรรณบัฏ พระราชทานต่อ
พระหัตถ์ แล้วพระราชทานพระแสงหอก พระแสงง้าว พระแสง
ดาบ พระแสงคาบค่าย พระแสงกระบี่ พระแสงเขน พระแสงขลุ
พระแสงซารพระกร ทรงรับพระแสงแล้วก็เสด็จทรงปฏิบัติพระสงฆ์
พระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว ก็ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์
ถวายอดิเรกดีพพุทธานแล้วถวายพระพรดาไป ในเวลานั้นก็ทรง
โปรยเงินพระราชทานให้พระบรมราชวงศ์ค่านวงศ์ ข้าราชการของ
ชุดพระบาท ฝั่งฝ่ายพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวัง
ซึ่งเฝ้าอยู่ ณ ทน

ครั้นเสร็จการพระราชพิธีบวรราชาภิเษกแล้ว พระบรม
ราชวงศ์ค่านวงศ์ เสด็จมาขึ้น ข้าราชการของชุดพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย
ฝั่งหน้าฝ้ายใน ฝั่งพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวัง จัด
ดอกไม้ธูปเทียนเข้าไปถวายตัว ขอพระเดชพระคุณปกเกล้าปก
กระหม่อมเป็นที่พึ่งต่อไป

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบพระนคร

รุ่งขึ้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ พระบาท

ส้มแดง ๑ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปกระ-
 ทำสมโภชด้วยต้นไม้ทองต้น ๑ เงินต้น ๑ พานทอง ๒ ชั้น ๒ ดำรับ
 ให้เป็นสิริมงคล ในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ทรงจัดรูปเทียนตั้งของต่าง ๆ ทูลเกล้าทูลกระหม่อม
 ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วทรงจัดรูป
 เทียนตั้งของ ถวายพระบรมราชวงศ์านุวงศ์ผู้ใหญ่ แล้วพระราช
 ทานให้พระบรมราชวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ทั้งพระบรมหาราชวงศ์และพระบรมราชวงศ์ ได้รับ
 พระราชทานทอดกันเป็นอันมาก และการธรรมเนียมเลี้ยงพระนคร
 แต่ก่อนก็มีได้เคยมี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ก็โปรด ๑ ตั้งให้เสนาบดี หม่อมราชอำมาตย์ จัดพยุหยาตรา
 กระทบฉัตรจะเลี้ยงพระนคร เป็นกระทบฉัตร ๕ แถว กระทบ
 ช้าง กระทบม้า กระทบเดินเท้า แต่งด้วยเครื่องดีดตราดู
 ต่าง ๆ และให้เจ้าพนักงานแต่งฉัตรทางเหมือนอย่างพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จทรงเลี้ยงพระนคร ผิด
 กันแต่ททรงช้างพระที่นั่ง ทรงมาพระที่นั่ง ช้างเคียงข้างกันไปหน้า
 เป็นอันมาก

ครั้น ณ วันเดือน ๗ ขึ้น ๔ ค่ำ เจ้าพนักงานจัดกระทบ

ให้เสร็จแล้ว ผูกข้างพระที่นั่ง ชื้อพระยาไชยานุภาพพลาย ตั้ง
 ๖ คือกัป มีรัตนผ่านหน้า ชองหางเคื่องมนิตติประจักษ์
 ทองคำ จำหลักลายกุดันประดับพลอยต่างดี มีผ้าปกหลัง พู่ห้อย
 หูตาข่ายทองปักหน้าข้าง จึงเอาข้างลงมาประทับกับเกย นาย
 ปรามไทรภพเป็นความทุกข์ข้าง ครั้นย่ำรุ่งแล้ว ๕ นาฬิกา พระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเครื่องต้นวันนฤกษ์ ทรง
 พระมหาภาดาประดับเพชร เสด็จขึ้นเกยลัดตเห็นคอกช้างพระที่นั่ง
 ทรงพระแสงของ้าว ฝรั่งแม่นปืนกระบวนหน้าก็ยิงปืนคำนับมาต่อ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้พระบรมมหาราชวัง
 ๒๑ นิต พดทหารแห่หน้าหลังพรังพร้อม ก็เดินกระบวนแห่ประทัก
 ษิณเวียนไปตามกำแพงพระบรมราชวัง มาถึงท้องสนามไชยหน้า
 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เสด็จทอดพระเนตรอยู่บนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ครั้นเสด็จมาตรง
 พระที่นั่ง ผืนหน้าข้างพระยาไชยานุภาพเข้าไปทรงตั้งพระแสงของ
 ง้าวให้นายความข้างรับไว้ แล้วถวายบังคม ๓ ครั้ง แล้วรับ
 พระแสงของ้าว มาย่าง พระที่นั่ง เสด็จเลยไปถึง หน้าวัด พระ
 เขตุน ประทับข้างพระที่นั่งทเกยแล้ว เสด็จพระราชดำเนินลง
 จากคอกช้างพระที่นั่ง มาชนพลับพลาประทับพักเปิดองเครื่องต้น

แล้วเสด็จเข้าในพระอุโบสถนมัสการพระพุทธรูป ถวายไทยธรรม
แก่พระสงฆ์ทั่วทุกองค์เสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับมา
ประทับลาดพัก อดของพระองค์พระกรน้อยทรงพระมหามงกุฎเห็น
พระแสงเสนา ชนทรงม้าพระที่นั่ง ชี้อพระยาราชสีนทพผ่านดำ ผู้
เครื่องอาสนผ่านหน้า ชองหางห้อยใบโพปิดหน้าทำด้วยทองคำ
จำหลักลายกุดันประดับพลอยต่างสี เสด็จเข้าชมประตักษณวัด
พระเชตุพนและพระบรมมหาราชวัง มาสู่พระบวรราชวัง และ
เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทางตลกดมราคิน ก็ทรงโปรยเงินพระ
ราชทานให้ประชาราษฎรชายหญิงใหญ่น้อย ซึ่งมากคอยกราบ
ถวายบังคมเชยชมพระบรมโพธิ์สมภาร และพอกแซกเมืองต่าง ๆ
ซึ่งมากคอยคนก็ได้รับพระราชทานเงินตรา และดอกไม้ทองดอกไม้
เงินด้วย สันพระราชทรัพย์เป็นอันมาก

ครั้นเสร็จการแล้วมาตั้งหน้าเบญหวัด ได้พระราชทานเงิน
ขึ้นไปแจกเบญหวัดข้าราชการที่บนปีละ ๒,๐๐๐ ชั่ง มากกว่าแผ่นดิน
ก่อน ๆ ๑,๐๐๐ ชั่ง แล้วจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จารึก
พระนามพระพุทธปฏิมากรห้ามสมุทร ๒ พระองค์ ในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใน
พระบรมโกศ ธิถวายพระนามไว้ว่า พระพุทธยอพิพัฑาโลก

พระองค์๑ ถวายพระนามว่า พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์๑
จึงถวายพระนามจารึกใหม่ว่า พระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ราชทูตไทยไปเมืองจีน

ครั้นมาถึงเดือน ๘ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีระกา ให้แต่งทูตออกไป
เมืองจีนจึ่งยกกองเรือทองฉบับ ๑ บอกด้วยการพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตฉบับ ๑ ทูตออกไปถึงเมืองกวางตุ้ง
จึ่งตกหมอบบอกขึ้นไปเมืองปักกิ่ง มีหนังสือตอบมาว่า สมเด็จพระ
พระเจ้าตากวังกัศวรรคต พระเจ้าอยู่หัวยังทรงชาอยู่ในระหว่าง
ทุกข์ รัชทายาทยังไม่ได้ ให้ทูตไทยกลับไ้เสียก่อนเถิด ครั้น
ทูตก็จัดรูปเทียนและเครื่องหอมทมิ ไปคำนับพระศพสมเด็จพระเจ้า
ตากวังกัศวรรคตและห้องทนายช้อ จึ่งเฝ้ากระทำการบูชาเสียที่เมือง
กวางตุ้ง แล้วก็กลับเข้ามา ณ กรุงเทพมหานคร

แล้วทรงพระราชดำริว่า ศพกรมหมื่นต้นทนต์เรนทร์ พระ
เจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากนิษฐา เจ้าคุณวัง เจ้าคุณปราชญ์
เจ้าพระยาพลเทพ (เอี่ยม) ก็ยังไม่ได้เผา จึ่งโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมให้ทำเมรุขึ้นที่ท้องสนามหลวงเสร็จแล้ว ครั้น ณ วัน

เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ได้ชักศักรมหมื่นต้นทนต์เรนทร์ และ
 พระองค์เจ้ากัณฐาเข้าพระเมรุ มีกรมโหรสด ครั้นวันเดือน ๘
 แรม ๔ ค่ำ พระราชทานเพลิง ณ วันเดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ ได้ชัก
 ศักรเจ้าคุณวัง เจ้าคุณเปราดำท เจ้าพระยาพลเทพ (เอี่ยม) ไว้
 ศักร ๓ วัน ๓ คืน ณ วันเดือน ๘ แรม ๓๐ ค่ำ ๒ พระราชทานเพลิง
 พร้อมกัน

๕ ตั้งพระราชาคณะ

ครั้นมาถึงเดือน ๘ จึงทรงพระราชดำริว่า อย่าง
 ขรรหมเนียมโบราณ ตั้งการบรมราชาภิเษกและอุปราชาภิเษกแล้ว
 ต้องตั้งพระราชาคณะเป็นฤกษ์ก่อน จึงจะได้ตั้งข้าราชการต่อไป
 จึงโปรดฯ ตั้งมหาศรีซึ่งเป็นพระครูโสมถาวร ตำแหน่งคู่สอด
 อยู่ก่อนขึ้นเป็นราชาคณะ ได้ชื่อว่าพระโสมถาวรนี้ ตั้งมหาอยู่
 เปரிய ๘ ประโยก วัดอมรินทร์วราวม เป็นพระธรรมโฆษา
 มหาบัวเปரிய ๘ ประโยก วัดรังษี เป็นพระวินัยมุนี

และในระหว่างนั้นก็ได้ตั้งเจ้าและขุนนาง และเดือนพระ
 ราชาคณะบ้าง จะต้องกล่าวพระเดี่ยก่อน แดเจ้านายเป็นที่ ๒
 ขุนนางเป็นที่ ๓ พังจึงจะเข้าใจง่าย

ทรงตั้งกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตชัตติยวงศ์ พระองค์
 นั้นเป็นอัคริยมมนุษย์บุรุษยวดีอันพิเศษ ทรงพระปรีชาฉลาด
 ในพระพุทธานุศาสน์ และราชศาสตร์แบบอย่างโบราณราชประเพณี
 ต่างๆ และได้เป็นพระอุปัชฌายาจารย์เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า
 ในพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวังหลายพระองค์ ณ วัน
 เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีระด ๖ ให้ยกพระที่นั่งกระยาสน์นานที่ตรง
 เมื่อราชภิเษกมาตั้ง แล้วตั้งวัดพระพุทธรูป ๓ วัน ครั้น ณ วัน
 ศุกร เดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ ๒ เวลาเช้า เป็นวันตั้งมณฑปกระยา
 ส์นาน แล้วได้เพิ่มพระนามขึ้น จารึกในแผ่นสุพรรณบัฏใหม่ว่า
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคต
 ชัตติยวงศ์บรมพงศาธิบดี จักรบรมนารถ ปฐมพันธุมหาราช
 วัรงกูร ประเมนทรนเรนทรสุริยัมมานาภิศักดิ์กาโรดมสถาน อริย
 ธรรมศีลาจารพิเศษมหาวิมล มงคลธรรมเจดีย์ ยุคมุตวาทีสุวิรมนุญ
 อดุลยคุณคณาธาร มโหฬารเมตยาภิธยาศรัย ไตรปิฎกถลา
 โกศล เบญจปดลเศวตฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาสมณุตมา
 ภิเศกามิสิต ประมุกกฤษฎฐสมณศักดิ์ข้าราชการ มหาสงฆปรินายก
 พุทธศาสนนิกโลกกุตตมมหาบัณฑิตย สุนทรวิจิตรปฏิภาณ ไฉยติ

ญาณมหากระวี พุทธาศีรีรัตนตรัยคุณารักษ์ เอกอรรคมหา
อนาคาริยวัตน สยามาภิโลกปฏิพัทธพุทธบริษัทยเนตร สมน
คณินทราธิเบศรสักตพุทธจักโรประการกิจ สฤษติศุภการ มหา
ปาโมกษประธานวโรดม บรมนารถพิตร เสด็จสถิต ณ วัด
พระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

ในวันนั้นเดือนพระราชาคณะชั้นอีก ๓๓ องค์ คือพระพิมล-
ธรรม (อู่) เป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ๑ พระธรรม-
อุดม (เซ่ง) เป็นสมเด็จพระวันรัต ๑ พระพุฒาจารย์ (ด้น)
เดือนขึ้นเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ๑ พระพุทธโฆษาจารย์ (นิม)
วัดโมฬีโลก เดือนขึ้นเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ไปอยู่วัด
มหาธาตุ ๑ พระธรรมไตรโลก (จี) วัดประยูรวงศาวาส เดือน
เป็นพระพิมลธรรม ๑ พระพรหมมณี (ถึก) วัดพระเชตุพน เดือน
เป็นพระธรรมอุดม แปลงเป็นพระธรรมวโรดม ๑ พระญาณ
สมโพธิ (ยิ้ม) เป็นพระพรหมมณี ๑ พระเทพกวี (รอด)
วัดราชโอรส เป็นพระธรรมไตรโลก ๑ พระธรรมกิติ เป็น
พระธรรมเจดีย์ ๑ มหาโตเปริยญ ๔ ประโยค ยกเป็นพระธรรม-
กิติ ๑ พระญาณไตรโลก (พุก) วัดมหาธาตุ เดือนขึ้นเป็น
พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะใหญ่กรุงเก่า ๑

ตั้งพระบรมวงศ์เชอชน ๒ ชั้น อีกพระองค์ ๑ พระนามเดิม
 พระองค์เจ้าฤกษ์ ทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ไปรด ๗ ตั้ง
 ให้เป็นกรมหมื่นบวรวัชสุริยพันธุ์ บิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุต
 ปฏิบัติธุระคนนายก พุทธศาสนคิถบวรยับรรพชิต ถวรพชร
 มิกกิจโกศตสุวิมลปรีชา บัญญาอรรคมหาสมณุตม บรมบพิตร
 พระองค์ท่านนั้นก่แตกฉานในพระปริยัติธรรม และปฏิบัติเคร่งครัด
 ตามพระวินัยบัญญัติ แล้วก็ทราบในโหราศาสตร์โดยมาก

ตั้งกรมเจ้านาย

ครั้นทรงตั้งพระราชอาณัติผู้ใหญ่เสร็จแล้ว ฝ่ายอาณัติกร
 ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๗ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ เพิ่ม
 พระนามชนบ้าง เดือนเป็นต่างกรมชนบ้าง ได้จารึกพระนามลง
 ในแผ่นพระสุพรรณบัฏทุกพระองค์ และข้าราชการที่บำเหน็จ
 ความชอบเลื่อนขึ้นไปครบทุกตำแหน่งทุกพนักงาน ได้จารึกนาม
 ลงในสุพรรณบัฏบ้าง หิรัญบัฏบ้าง กระดาษเหลืองบ้าง ตาม
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยทุกหมู่ทุกกรม

เวदानน พระบรมวงศ์เชอที่เป็นผู้ใหญ่ในแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฝ่ายภคฤทธิย์ยังมีอีก ๒ พระองค์

พระองค์ ๑ พระนามเดิมพระองค์เจ้าสุริยา แต่ก่อนเป็นกรมขุน
รามอิศเรศร์ ก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรมพระรามอิศเรศร์ ดำรง
เสฐฐบรมวงศ์ ปฐมพงศภูวนาถ อรรราชศักดิ์สมมุติ วิสุทธิ-
เกียรติคุณ วิบุลยเดชมหันตร นรินทรบพิตร อีกพระองค์ ๑
พระนามเดิม พระองค์เจ้าสุริยวงศ์ แต่ก่อนเป็นกรมหมื่นสวัสดิ
วิไชย ก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์ สุข
วัฒนวิไชย

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่
เป็นพระเจ้าพี่ยาเธอผู้ใหญ่ พระนามเดิมพระองค์เจ้ามั่ง แต่ก่อน
เป็นกรมขุนเดชอดิศร์ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรมดมเด็จพระเดชา
ดิศร์ เทพนิกรปธานุรักษ์ บวรศักดิ์พิเศษ บรมเสฐฐวราชวงศ์
พงศานุพงศ์ประดิษฐา สุนทรปรีชาอนุภาพ ศุภกาพยปฏิภาณ
สุทไฟศาลอรรถธรรมศาสตร์ ขรรหมิกนารถบพิตร อีกพระองค์ ๑
พระเจ้าพี่ยาเธอ พระนามเดิมพระองค์เจ้าพนมวดี แต่ก่อน
เป็นกรมขุนพิพิธภูเบนทร์ โปรดฯ เลื่อนขึ้นเป็นกรมพระพิพิธ
โยกภูเบนทร์ นเรนทรสุริยวงศ์ อิศวรพงศ์พรพิพัฒน์ ศักติวิทัน
ธารัง คุณาঙ্গกฏเกียรติวิบุลย อุดุลยเดชบพิตร อีกองค์ ๑
พระเจ้าพี่ยาเธอ พระนามเดิมพระองค์เจ้ากุญชร แต่ก่อนเป็น

กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์ โปรดฯ เลื่อนขึ้นเป็นกรมพระพิทักษ์เทเวศร์
 นเรศรราชวิวงศ์ อิศวรพงศ์พิพัฒนศักดิ์ อุดมอรรควรยศ วงศ์
 ประนตนารถนเรนทร พาทเนนทรมพิตร อีกพระองค์ ๓ พระ
 เจ้าฟ้าเชอ พระนามเดิมพระองค์เจ้าทินกร แต่ก่อนมิได้เป็นกรม
 ก็โปรดฯ ให้เป็นกรมหลวงภวเนตรนรินทรฤทธิ อีกพระองค์ ๓
 พระเจ้าฟ้าเชอ พระนามเดิมพระองค์เจ้าโต แต่ก่อนเป็นกรม
 หมื่นอินทรมเรศร โปรดฯ เลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวงมหิศวรินท
 รามเรศร รวมพระเจ้าฟ้าเชอ ๕ พระองค์ และพระเจ้านอง
 ยาเชอพระองค์ ๓ พระนามเดิมชื่อพระองค์เจ้ากลาง แต่ก่อน
 ยังมิได้เป็นกรม ก็โปรดฯ ให้เป็นกรมหลวงเทเวศร์วชิรวัตร ๓
 อีกพระองค์ ๓ พระนามเดิมพระองค์เจ้าชุ่มแสง แต่ก่อนยังมิได้
 ตั้งกรม ก็โปรดฯ ให้เป็นกรมขุนสัตว์พิศิตปรีชา ภายหลังมา
 ก็โปรดฯ เลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวง อีกพระองค์ ๓ พระนามเดิม
 พระองค์เจ้านวม แต่ก่อนเป็นกรมหมื่นวงศ์คำณินท ก็โปรดฯ
 ให้เป็นกรมหลวงวงศ์วิราชธินท พระราชทานที่วังพระเจ้ากรุง
 ขนบุรีให้อยู่ด้วย อีกพระองค์ ๓ พระนามเดิมชื่อพระองค์เจ้า
 มรกฏ ก็โปรดฯ ให้เป็นกรมขุนดิลกยัสดาพร พระองค์ ๓
 พระนามเดิมพระองค์เจ้าชัคติยา โปรดฯ ให้เป็นกรมหมื่นถาวร

วรรยศ พระองค์ ๑ พระนามเดิมพระองค์เจ้านิรนต์ โปรด ฯ
 ให้เป็นกรมหมื่นอดงกฏกิจปรีชา พระองค์ ๑ พระนามเดิมพระองค์
 เจ้าอรุณวงศ์ โปรด ฯ ให้เป็นกรมหมื่นวรศักดิ์พิศาล พระองค์ ๑
 พระนามเดิมพระองค์เจ้ากปิฏฐา โปรด ฯ ให้เป็นกรมหมื่นภูบาล
 บริรักษ์ พระองค์ ๑ พระนามเดิมพระองค์เจ้าปราโมทย์ โปรด ฯ
 ให้เป็นกรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ ภายหลังมาเลื่อนเป็นกรม
 ชุนชั้น พระองค์ ๑ พระนามเดิมเจ้าฟ้าพระองค์กลาง ด้วย
 พระชนนีของท่านเป็นดัมเด็จพระเจ้าอยู่แต่ก่อนแล้ว จึงโปรด ฯ
 พระราชทานตั้งเป็นดัมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหาธ
 ิดวรราชวรวิวงศ์ บรมพงศปฏิพัทธ บรมรัตนวโรภาโสธชาติ
 บริษัทยนารถนรินทราชิบดี ภายหลังก็เลื่อนขึ้นเป็นกรมชุนบาราม
 ประบัษั รวมพระเจ้าน้องยาเธอ ๓๐ พระองค์ ก็ได้ทรงตั้ง
 แต่งชุนเลี้ยงทุก ๆ พระองค์ และพระเจ้าลูกเธอในพระแผ่นดิน
 พระบรมโกษฐ โปรด ฯ ให้เรียกว่าพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ แต่
 ก่อนยังไม่ได้ตั้งกรม ก็โปรด ฯ ให้เป็นกรมชุน พระเจ้าราช
 วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโกเมนทร เป็นกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ ๑
 พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคเนจร เป็นกรมหมื่นอมเรนทร
 บดินทร์มาแต่เดิมแล้วก็คงอยู่ ๑ โปรด ฯ ให้พระองค์เจ้าดกาวลัย

เป็นกรมหมื่นมุนิทรภักดี ๑ โปรด ฯ ให้พระองค์เจ้าชุมดา
เป็นกรมหมื่นราชสีหวิกรม ภายหลังแล้วเลื่อนขึ้นเป็นกรมขุน ๑
โปรด ฯ ให้พระองค์เจ้าอุไร เป็นกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ ๑
โปรด ฯ ให้พระองค์เจ้าอรณพเป็นกรมหมื่นอุดมรัตนราศี ๑ โปรด ฯ
ให้พระองค์เจ้าอมฤตย์ เป็นกรมหมื่นภักตราษฎ์ ๑ โปรด ฯ
ให้พระองค์เจ้าสุบรรณ เป็นกรมหมื่นภูวนัยนุเบทราชาธิบาล ๑
โปรด ฯ ให้พระองค์เจ้าสิงหวิมล เป็นกรมหมื่นอักษรดาด์โสภณ ๑
โปรด ฯ ให้พระองค์เจ้าชุมพูน เป็นกรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ ๑
พระองค์เจ้าในพระบวรราชวังชั้น ๑ มีอยู่พระองค์ ๑ พระองค์
เจ้าสังกระทัต แต่ก่อนเป็นกรมหมื่นนราธิปัตย์ ก็โปรด ฯ ให้เลื่อน
เป็นกรมขุนชั้น พระองค์เจ้าในพระบวรราชวังแผ่นดินชั้น ๒ ที่
เป็นกรมแล้ว พระนามเดิมพระองค์เจ้าประยงค์ แต่ก่อนเป็น
กรมหมื่นนิเบศรบรรวร แล้วก็โปรด ฯ ให้เลื่อนเป็นกรมขุนชั้น ๑
พระองค์ ๑ พระนามเดิมพระองค์เจ้าปาน แต่ก่อนเป็นกรมหมื่น
อมรมนตรีก็คงอยู่ไม่เลื่อนกรม ๑ อีกพระองค์ ๑ พระนามเดิม
พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศวร ก็โปรด ฯ ให้เป็นกรมหมื่นกษัตริย์ศรี
ศักดิ์เดช ๑ อีกพระองค์ ๑ พระนามเดิมพระองค์เจ้าภุมเรศ
โปรด ฯ ให้เป็นกรมหมื่นอมเรศรัวคมี ๑ อีกพระองค์ ๑ พระนาม

เดิมพระองค์เจ้าฤกษ์ ทรงผนวชอยู่ เป็นกรมหมื่นบวรวัชรวิชัย-
 พันธุ์ ๑ อีกพระองค์ ๑ พระนามเดิมพระองค์เจ้ายุคนธร ก็
 ไปรบ ๆ ให้เป็นกรมหมื่นอนันตการฤทธิ ๑ อีกพระองค์ ๑
 พระนามเดิมพระองค์เจ้ารองทรง ก็ไปรบ ๆ ให้เป็นกรมหมื่น
 ดิถีธรรมการ ๑ แต่กรมหมื่นบวรวัชรวิชัย พระนามพิเศษ
 แจงอยู่ตมพระราชคณະนั้นแล้ว เจ้าวางหมายยกขึ้นว่าแต่ได้
 เป็นกรม ก็ยังไม่ได้เป็นกรมก็ยังมีอยู่อีกหลายพระองค์ พระ
 วรวงศ์ชน ๓ ก็เป็นหลายพระองค์ ไม่สู้มีคุณพิเศษสิ่งใดก็ยัง
 ไม่ได้ดั่ง ที่มคุณและวิชาที่ใดดั่งแต่ชน เจ้าพาน้อยพระองค์ ๑ นั้น
 ประสูติด้วยพระองค์เจ้าดาราวดีซึ่งเป็นอัครมารีของกรมพระราชวัง
 ที่เป็นพระราชธิดาของกรมพระราชวังแผ่นดินคณนั้น ตั้งให้มี
 พระนามว่าเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ เกดดวงศิวดีฤทธิ ดุจดุจดุคักดี อภิ-
 ฤกษ์ณปวโรภยชาติ บริษัทนารณนาริบัติ ครั้นกาลล่วงมา
 เจ้าฟ้าอิศราพงศ์สิ้นพระชนม์ แล้วไปรบเกิดไปรบกระหม่อม
 ดมพระองค์เจ้าเกล้า ซึ่งประสูติแต่พระดนมอีกพระองค์ ๑ ชน
 เป็นกรมหมื่นอานุภาพพิศาสดักดี ๑ ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ พระเจ้า
 ฤกษาเชอทอง ๒ พระองค์ซึ่งมีมาแต่ก่อนเมื่อยังมิได้ทรงผนวช ทรง
 พระนามว่าพระองค์เจ้าณพวงศ์ ตั้งเป็นกรมหมื่นมเหศวรศิว

วิชาศ๑ พระองค์เจ้าสุประดิษฐ์เป็นกรมหมื่นนิตินารทนิภาธร ๑
 รวมพระชนน๑เดียวกันทั้ง ๒ พระองค์ พระองค์เจ้าในพระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งพระองค์เจ้ายอดดียงยศ บวรรา
 ไชยสร๑ตนาชกุมารผู้ใหญ่เป็นกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ ๑ โปรต ๑
 ตั้งพระด๑มพ์พันของค์หม่อมเจ้าพยอม ซึ่ง๑เป็นพระหน่อเจ้าฟ้ากรม
 ชุนอ๑ิศรานุรักษ์ เป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ทรงพระมหากรุณา
 ชุบเลี้ยงตั้งแต่งในพระราชวงศ๑านุวงศ๑ตามคุณวิชาเสร็จแล้ว

เจ้าประเทศราชเข้ามาเฝ้า

ครองหนพระยาเชียงใหม๑ พระยานครด๑ำปาง พระยานคร
 ด๑ำพูน พระยานคร น๑ำหัวเมืองลาวพุงด๑ำตงมาเฝ้าแผ่นดินใหม่
 และด๑ด๑บ๑ก๑รณ๑พระบรมศ๑พด๑วย

จึงทรงพระราชดำริว่า เมืองเชียงใหม๑นี้แต่ก่อนร้างอยู่ พระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรต ๑ ให้กรมพระราช
 วงษ์บวรสถานมงคล๑ชนไปจัดการบ้านเมือง ตั้งเมืองเชียงใหม๑ชน
 ตั้งแต่ครองหนมา กรมพระราชวงษ์บวรสถานมงคล๑จึงมีพระราช
 บัณ๑ฑูรให้พระยาภาวดีบุตรพระยาจำบ้าน จัดครอบครัวเมือง
 เชียงใหม๑ซึ่งไปอาศัยอยู่เมืองนคร ให้กลับไปอยู่เมืองเชียงใหม๑

ตั้งเก่า แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งพระยาภาวดีเป็น
เจ้าเมืองเชียงใหม่ พระยาภาวดีมีน้องชาย ๖ คนคือ คำโถม
ที่ ๒ รองพระยาภาวดี น้อยธรรมที่ ๓ ดวงทิพที่ ๔ คำพันธ์ ๕
หมู่อ่าที่ ๖ บุญมาที่ ๗ ญาติพี่น้องฝ่ายบิดามารดา มีเป็น
อันมาก เป็นตระกูลใหญ่ พระยาภาวดีขอให้น้อยธรรมเป็น
พระยาอุปราช ขอเอาพุทธเจ้าฤทธิไกรฝ่ายข้างมารดาเป็นพระยา
ราชวงศ์

ฝ่ายเมืองนครลำปางนั้น โปรดฯ ให้คำโถมน้องที่ ๒ เป็น
เจ้าเมือง ให้ดวงทิพน้องที่ ๔ เป็นอุปราช และญาติพี่น้องก็
แต่งตั้งเป็นฐานันดรครบตำแหน่งที่ แล้วโปรดฯ ตั้งคำพันธ์
น้องที่ ๕ เป็นเจ้าเมืองลำพูน ตั้งบุญมาน้องที่ ๗ เป็นอุปราช
ผู้คนยังเบาบางอยู่จึงให้รออยู่ที่เมืองนครก่อน เกดยกด้อมผู้คน
ได้มากแล้วจึงให้ไป

ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยาภาวดีเป็นพระเจ้าเชียงใหม่
ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่ถึงแก่พิราลัยแล้ว น้อยธรรมผู้น้องที่ ๓ ได้

-
- ๑ ในพงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่ว่า “ให้เหล่าผู้น้องที่ ๔ (๖?) เป็นพระยา
ราชวงศ์”

เป็นพระยาเชียงใหม่ ได้ช้างเผือกถวาย จึงโปรด ฯ ให้เป็น
 พระเจ้าเชียงใหม่ ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่ช้างเผือกถึงแก่พิราลัย
 แล้ว จึงโปรด ฯ ให้คำพันเจ้าเมืองลำพูนมาเป็นพระยาเชียงใหม่
 ครั้นพระยาเชียงใหม่คำพันถึงแก่กรรมแล้ว โปรด ฯ ให้นาย
 พุทของศุขงเป็นญาติกัน เป็นพระยาเชียงใหม่ ครั้นพระยา
 เชียงใหม่พุทของศุขงถึงแก่กรรมแล้ว จึงโปรด ฯ ให้นายหนาน
 มหาวงศ์บุตรพระเจ้าเชียงใหม่ช้างเผือก เป็นพระยาเชียงใหม่

กับตมการที่จะไปกระทำแกเมืองเชียงตุง จะต้องยกย่อง
 เมืองดาง ๓ เมืองนี้ให้เป็นเจาชน จะได้มีน้ำใจไปทำศึกสงคราม
 กับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และเจ้า
 พระยายมราช จึงโปรด ฯ ตั้งพระยาเชียงใหม่ เป็นพระเจ้า
 เชียงใหม่ หนานนามว่า พระเจ้ามโหตรประเทศราชาธิบดี นพ
 สีมหานคราธิฐาน ภูบาลบพิตร สถิตในอุทุมมชียงคราชวงศ์
 เจ้านครเชียงใหม่ ได้พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างเจ้า
 ประเทศราช พระยาเชียงใหม่อยู่ได้ ๑ ปีก็ถึงแก่พิราลัย จึง
 โปรด ฯ ให้นายหนานสุริยวงศ์ บุตรพระเจ้าเชียงใหม่กาวิดะ
 ซึ่งเป็นพระยาบุรวิรัตน์ ๕ เป็นพระเจ้าเชียงใหม่ หนานนาม
 ว่า พระเจ้ากาวิดรสสุริยวงศ์ ดำรงนพัตถนคร สุนทรทศลักษณะ

เกษกร วรฤทธิเดชมหาโยนางคณิน ราชวงศ์ขัติ เจ้า
นครเชียงใหม่

ฝ่ายที่เมืองนครลำปางนั้น คำโถมได้เป็นเจ้าเมือง ครั้น
ถึงแก่กรรมแล้ว ดวงทิพได้เป็นเจ้าเมืองนคร แผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้
เป็นพระเจ้านคร ครั้นถึงแก่พิราลัยแล้ว นายไชยวงศ์บุตรพระเจ้านคร
ดวงทิพ ได้เป็นพระเจ้านคร ครั้นถึงแก่กรรมแล้ว น้อยอินทร์
บุตรพระยานครคำโถม ได้เป็นพระยานคร น้อยอินทร์นั้นเป็นคน
มักเล่ห์เหลี่ยมมาก นายน้อยญาณรังษีพี่องเขาตัวลงมาไว้ ณ
กรุงเทพมหานคร ครั้นถึงแก่กรรมแล้ว โปรดฯ ให้ตั้งนาย
น้อยญาณรังษีเป็นพระยานคร ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมยกขึ้นเป็นเจ้า
ชานนามว่า เจ้าวรญาณรังษี ภักดีราชธรรม์ สุปรรณโถมคณิน
โยนกวิสัยประชาธิกร อมรมหาเดชเชษฐกเสณางค์ ลำปางคณา
นคราขัติ เจ้านครลำปาง

ที่เมืองลำพูนนั้น คำพินได้เป็นพระยาเชียงใหม่ แล้ว
บุญมาอุปราชได้เป็นพระยาลำพูน ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นเจ้า

ตำพูน ถึงแก่พิราลัยแล้ว โปรดฯ ตั้งคำตันบุตรพระเจ้าตำพูน
บุญมาเป็นพระยาตำพูน ว่าราชการเมืองได้ ๓ ปี^๕ถึงแก่กรรม
จึงโปรดฯ ตั้งนายน้อยไชยลังกา บุตรพระยาเชียงใหม่คำพันเป็น
พระยาตำพูน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
อยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ยกเป็นเจ้าตำพูนชน ๗ นาน
นามว่า เจ้าไชยลังการพิศาลโสภากยคุณ หริภุญไชยมหาเจดีย์ยา
บุษกร ราชฉัตรราชดาประดิษฐาธิปัตย์ เจ้านครตำพูน^๖

ตำนานเมืองน่าน

ฝ่ายเมืองน่าน^๗ เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มาลงวามิภักดิ์ชนแก่กรุงเทพมหานคร แล้ว
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เจ้าฟ้าน้อยยอตะเป็นเจ้าเมืองที่ ๓
ได้ช้างเผือกถวาย ครั้นถึงแก่พิราลัยแล้ว โปรดเกล้าโปรด
กระหม่อม ตั้งนายน้อยสมณะเป็นพระยานคร พระยานครถึงแก่
กรรมแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งนายน้อยมหายตบุตรเจ้า
ฟ้าเมืองน่านเป็นพระยานคร พระยานครถึงแก่กรรมแล้ว โปรดเกล้า

-
- ๑ ในพงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่ว่า “เจ้าชัยลังกาพิศาลโสภากยคุณ หริภุญไชย
รัชดาธิราช ประเทศราชระชดา นลาวยังสมัยรัตนโกสินทร์ ตำพูนนครวิเศษชัย
เจ้านครลำพูนไชย”

โปรดกระหม่อม ตังนายจิตรวงศ์ซึ่งเป็นท้าววงศ์ เป็นบุตรพระยาน่านน้อยสมณะชนเป็นพระยาน่าน พระยาน่านถึงแก่กรรมแล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตังนายมหาดวงศ์บุตรนายพรหมเมืองเทิง เดิมเป็นพระเมืองใจเป็นหัวหน้าแล้วเป็นท้าวพระยาน่าน ครั้นถึงแก่กรรมแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตังนายน้อยอุบนันทบุตรเจ้าฟ้าน้อยอัคระ ซึ่งเป็นพระยาบุรุษรัตนเป็นท้าวพระยาน่าน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ยกขึ้นเป็นเจ้าชานานนามว่า เจ้าอนันตวรฤทธิเดช กุฎเชษฐมหันต ไชยนั้นทบุรมหาราชวงศ์าธิบดี เจ้านครเมืองน่าน

ตำนานเมืองแพร่

เมืองแพร่ นั้น เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น พระยาแสนชัยได้เป็นเจ้าเมือง ครั้นถึงแก่กรรมแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตังพระเมืองใจบุตรพระยาแสนชัยเป็นพระยาแพร่ พระยาแพร่ถึงแก่กรรมแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตังพระยาทวิไชยบุตรพระเมืองใจเป็นพระยาแพร่ ครั้นถึงแก่กรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตังราชวงศ์พิมพิสารบุตรพระยาจันทรา

มารดาเป็นน้องพระยาแพร์แสนซ้าย เป็นพระยาแพร์ ครั้นมาถึง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็หาได้พระราช-
ทานชื่อชนใหม่ไม่ ด้วยเมื่อเวลานั้นพระยาแพร์ไม่ได้ลงมาเฝ้า

ทรงแก้สร้อยพระนาม องค์สมเด็จพระศรีสุริเยศจักราม

เจ้ากรุงกัมพูชา

ฝ่ายองค์สมเด็จพระศรีสุริเยศจักราม เจ้ากรุงกัมพูชา ถวาย
ศุภอักษรเข้ามาขอเปลี่ยนพระนามใหม่ ทรงพระราชดำริเห็นว่า
พระองค์ดวงซึ่งเป็นเจ้ากัมพูชาเคยฉกฉวย แต่ก่อนเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพ
มหานคร เมื่อยังทรงผนวชอยู่ได้ไปเฝ้าคุ้นเคยโดยเคารพนับถือ
อันสนิท ครั้นทราบว่าได้ถึงฉกฉวยราชสมบัติแล้ว มีความ
ชื่นชมยินดี บัดนี้สมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามเข้ามาขอพระราชทานชื่อใหม่
จึงทรงพระราชดำริว่าจะแก้ไขเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ไม่สมควร จึงเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย ให้สมตามความปวารณา
จึงโปรดฯ ให้จารึกนามว่า องค์สมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามมหาจักรา
ธิปัตย์ ศรีสุริโยประพันธ์ ขรรณิศวโรดม บรมศิรินิทร บวรมหา
จักรพรรดิราช พิภาคนารถบพิตร สถิตเป็นนิศร์กัมพูชารัตนราช
โอภาศชาติฉรรวงศ์ ดำรงกัมพูชามหาประเทศราชนคร บวรวิวัฒนา

ติเรก เขกข์ครมหาเขมราชิบดีนทร นรินทรวิรุทธิอุคม บรมบพิตร
แล้วพระราชทานออกไป

ทรงแต่งตั้งขุนนาง

แล้วทรงตั้งแต่งตั้งขุนนางในกรุง ฯ ขึ้นให้เต็มตามฐานันดร
ทุกหมู่ทุกกรม ครองนขุนนางขาดตำแหน่งอยู่มาก ขุนนางผู้
หนึ่งกว่า ๒ ที่บาง ๓ ที่บาง ที่สมเด็จพระกตาโหม ที่สมุหนายก
ที่ขรรมา ที่ยมราช ที่พลเทพ ที่ราชภักดี ตำแหน่งใหญ่ ๆ ก็
ว่างอยู่ทงหน มีเป็นประธานมีเป็นผู้ใหญ่อยู่แต่ท่านเจ้าพระยา
พระคลัง ว่าที่สมุหพระกตาโหม พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา
จางวางพระคลังสินค้า พระยาราชสุภาวดี ว่าที่สมุหนายก และ
ว่าพระคลังมหาสมบัติ ด้วยท่านทั้ง ๓ เป็นประธานอยู่ในราชการ
ทงปวง

จึงโปรด ฯ ตั้งเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกตาโหม
ให้เรียกว่า เจ้าพระยาอัครมหาอุคม บรมวงศ์เดนาบดีไปพลาง
ก่อน จนได้ฤกษ์ยกขึ้นเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์
วรุดมพงศนายก สยามดิดกโถกานุปาดนารถ สกลราชวราณา
จักรราชิเบนทร ปรมนทรมหาราชานุภูต สรรพภิกษุมุตมเหศวร

เชษฐา มาตยาธิปัตย์ ศรีธรรมรัตนชาดา อุดมเดชานุภาพพิตร
 ถือกักดินา ๓๐,๐๐๐ จารึกแผ่นสุพรรณบัฏเนื้อแปด พระราชทาน
 กดต เด็ดยงา พระแสงประดับพลอยดงยาราชวดี เป็นเครื่อง
 ลำห้ายศอย่าง (พระองค์) เจ้าต่างกรม ให้สำเร็จราชการ
 หัวเมืองบักซ์ได้ฝ่ายเหนือทั้ง ๕ ทิศ ใช้ตราสุริยมณฑลเทพบุตร
 ชักรถ (และคงถือตราพระคชสีห์ และตราม้าแก้วอยู่ด้วยอีกทั้ง
 ๒ ดวง) แล้วโปรด ฯ ให้ตั้งหลวงบำเรอปรมามาตย์ จางวาง
 ทนาย ขุนวรบาทบริรักษ์ปลัดจางวาง หมื่นศักดิ์ประสิทธิ์การ
 สมุหบัญชี

พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา โปรด ฯ ให้เรียกเจ้า
 พระยาบรมมหาพิชัยญาติไปพดาง จนถึงฤกษ์ยกขึ้นเป็นส้มแดง
 เจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนารายณ์วงศ์ ดกด
 พงศ์ประดิษฐา มาตยาธิปัตย์ ไตรธรรมศรีรัตนชาดา ดกด
 มหารัชชาธิเบนทร ปรเมนทรมหาราชวโรประการ มโหฬาร
 เดชานุภาพพิตร ถือกักดินา ๓๐,๐๐๐ จารึกในแผ่นทองคำเนื้อ
 แปด พระราชทานกดตเด็ดยงา พระแสงประดับพลอยดงยา
 ราชวดี เป็นเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม ถือกัณจันทรมณฑล
 เทพบุตรชักรถ ให้สำเร็จราชการในพระนครทุกสิ่งทุกพนักงาน

(คงว่าพระคังดินคำด้วย) แล้วโปรดฯ ให้ตั้งหลวงบำรุงปรมา-
มาตย์จางวางขุนวรบาทบริบาล ปลัดจางวาง หมื่นสรวพการกิจ
ประสิทธิ์สมุหนุบัตินี้

จึงยกเอาพระยาราชสุภาวดีมาเป็นที่จักรีได้นามว่า เจ้า-
พระยานิกรบดินทร มหิทธิกรมหากัดยาณมิตร อเนกบุญฤทธิ์
ประสิทธิ์วิชาดา ธำรงสิทธิ์คุณ วิบุลยคุณุต นิพัทธกฤตกิจวิริยวัต
ธิญญชนดำรงสมบัติบริวารธมบุรณ อุดมเมตยาชวาชายศัย ศรี
รัตนตรัยธรรมาวัชช อุดมศักดิ์พิเศษ นาครามาศยเชษฐมหา-
ธมุหนายก ถยามโถกติดลภมรราชมหิศร สกโตตฤทธิศประเทศา
ธิปัต มหาราชธมุราชวร อัครมหาตพยวิศรเด้นาธิปัต อภัย
พิริยบรากรมพาหุ ที่สมุหนายก จารึกนามในแผ่นทองคำเนื้อเจ็ด
ได้พระราชทานเครื่องยศเพิ่มเติมแต่กระบี่จักรีเท่านั้น

จึงยกเอาท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) จางวางมหาดเล็ก
ซึ่งเป็นบุตรผู้ใหญ่ของสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ มาว่าที่สมุห
พระกลาโหมเพิ่มเติมนามออกไปว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ดมณด
พงศ์พิสุทธ์ มหาบุรุษรัตโนคม ได้พระราชทานเครื่องยศเพิ่ม
เติมกตลัดเตี้ยงากระบี่เจ้าต่างกรม ประดับพลอยลงยาราชาวดี ๑
ถอกตราครุฑพระขรรค์ แต่กตลัดเตี้ยงานั้นท่านไม่รับถวายคืน ครั้น

สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ถึงแก่พิราลัยแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมตั้งให้เป็น สมุหพระกลาโหม ได้นามว่า เจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์ สมันตพงศ์พิสุทธ์ มหาบุรุษรัตโนดม บรมราชตมคค-
มหาเสนาธิบดี วรคชดีหิสังหุมุชาธร จักรรัตนสังหาร สุรศร
ขรรค์พิเศษดัญจารินทร์ ทักษิณนครคามรัชฎาธิกิจการ ทวย
หาญสมุหมาตยานุพนัย ยุติธรรมมาภิษาศัยสยามโลกานุปาตนา
นารถ ประเมณทรมหาราชวรนาจกโรประการ ปรีชาญาณวรยศ-
ชาดา อภัยพิริยบรากรมพาหุ สมุหพระกลาโหม ถือศักดินา
๒๐,๐๐๐ จารึกนามลงในแผ่นสุพรรณบัฏเหนือเจ็ด ได้พระราชทาน
มาตาเบียงอย่างเจ้าต่างกรม เลือกลับเอวเยียรบับเจียรबाटเข้ม
ซาบผ้าถุงตั้งเวียนพนทอง ดาบด้ามทองคำฝักทองคำประดับพลอย
ไม้เท้าด้ามประดับพลอย กัดงายาแดงไม้ราชวงศ์ดันทองคำประดับ
เพชร ตัดบายาแดงทองคำหลังประดับเพชรเป็นเครื่องยศ

จึงยกเอาจมีนราชามาตย์ (ข้า) บุตรสมเด็จพระยา
องค์ใหญ่มาเป็นเจ้าพระยาผู้ช่วยราชการในกรมท่า พระราชทาน
เครื่องยศพานทอง กระโถนทอง เต้าน้ำ กระบี่นาคด้ามเคียว
ฝักประดับพลอยลงยาราชาวดี ได้นามว่า เจ้าพระยารัตนวงศ-
มหาโกษาธิบดี

จึงยกเอาจมนศรีธรรมราช (เอี่ยม) ซึ่งเป็นราชินิกุลฝ่าย
 ดมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีมาเป็นเจ้าพระยาพลเทพ ธรรมพลเดช
 เสนาบดีศรีวิไชย ราชมไหศวรรย์ ขนเณกนันทขัญญาหาร
 พิจารณปฏิพัทธ นพรัตน์มูรธาธร มหิศร์สมุหเสขฐูเกษตรราชิปติ
 อภัยพิริยบรากรมพาหุ พระราชทานเครื่องยศพานทอง กระโถน
 เฒ่านาทอง กระบี่ตงยาราชาวด

จึงยกเอาพระยาเพชรพิไชย (เดื่อ) มาเป็นเจ้าพระยา
 ขรรฆาธิกรณาธิบดี ศรีธรรมมหาราชมัยวงศ์ ราชพงศนิกรานุกรักษ์
 มหาสดามิภักดีบรมราชโพรการาภิรมย์ ธรรมโพธิมกัจจิวิจารณ์
 มหามนเทียรบาลบดีนรินทร์ ราชนิเวศน์นิทราบรมราชินี อันเดบุรุกรานวล
 เสนาบดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ

จึงยกเอาพระยาดุรเด่นา (ทองดุก) มาเป็นเจ้าพระยา
 ยมราช ขาดิเด่นางคนรินทร์ มหินทราบาธิบดีศรีวิไชย ราชมไห
 ศวรรยบริรักษ์ ภูมิพิทักษ์โศกาธิกรณ ทังนทฤทธิธร ขาดิ
 ศรสังหาพนเทพมูรธาธร มหานครบาลดมุหบดี อภัยพิริยบรา
 กรมพาหุ

ยกเอาจมนสมุหพิมาน (แพ) บุตรดมเด็จพระเจ้าพระยาองค์
 น้อย มาเป็นพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา จางวางพระคลัง

ดินคำ จึงยกเอาพระศรีสัหเทพ (ปาด) เป็นพระยาราชนฤนาถ
 ยกเอาพระอินทรเทพ (ขุนทอง) มาเป็นพระยาเพชรพิไชย ยก
 เอาพระยาพิพัฒน์โกษา (บุญศรี) มาเป็นพระยามหาอำมาตยา
 ธิปัตย์พริยพาหุ ยกเอาพระมหามนตรี (สัตว์ดี) ซึ่งเป็นน้อง
 เจ้าพระยาพลเทพ (เอี่ยม) มาเป็นพระยาสุรเสนา ยกเอานายพล
 พัน (ชุ่ม) บุตรดมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ มาเป็นพระยามนตรี
 สุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก ยกเอานายไชยขรรค์ บุตรดมเด็จ
 เจ้าพระยาองค์น้อย มาเป็นพระยาอรรพวงศพิพัฒน์ จางวาง
 มหาดเล็ก ภายหลังพระยาสุรเสนาดังแก่อสัญกรรมแล้ว จึงตั้ง
 พระยามนตรีสุริยวงศ์ขึ้น ชื่อว่าพระยามนตรีสุริยวงศ์ ดำรงฤทธิ
 อำนาจมาตยาธิปัตย์ จุฬพลบดีหุมราชวร ดัถาพรพริยพาหุ สมุห
 พระกลาโหมฝ่ายเหนือ แล้วโปรดฯ ให้นายจันทรมีชื่อ บุตรท่าน
 เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหม มาเป็นเจ้าหมื่นไวย-
 วรนาถ ภายหลังมาโปรดฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาสุรวงศ-
 ไวยวัฒน์ จางวางมหาดเล็ก พระราชทานพานทอง เต้านา
 ทอง กระโถนทอง ตามฝักทองอย่างพระองค์เจ้า ยกเอาพระ
 มหาเทพ (แก้ว) บุตรเจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นพระยาดั้หราช
 เตโชไชย ภายหลังทรงแปลงว่าพระยาฤทธิไกรเกรียงหาญพลการ

ภักดี ยกเอาพระยาพิไชยสงคราม (สุด) มาเป็นพระยาดังหราช
 ฤทธิไกรท่าย่น้า ยกพระยาไชฏีก (ทองจั่น) นอกราชการ
 มาเป็นพระยาไชฏีกราชเศรษฐีตั้งเก่า ยกเอาพระยาไชยวิชิต
 (จำ) ผู้รักษากรุงเก่า ไปเป็นพระยานครราชดีมา ยกเอาพระยา
 อุไทยธรรม (เมือง) บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เป็นเจ้า
 พระยามหาศิริธรรม พโปลัมภ์เทพทวารวดี ผู้รักษากรุงเก่า

โปรด ฯ ตั้งข้าหลวงเดิม ยกเอาคนข้างดัมพันวงศ์มา
 เป็นพระยาราชภักดี ๓ จางวางเคยเป็นพระอินทรเทพ แล้วเป็น
 พระยาอภัยรณฤทธิ ๓ จางวางเดิมเป็นพระยาพิไชยชาญฤทธิ
 แล้วมาเป็นพระยาฤทธิไกรเกรียงหาญท่าย่น้า ๓ นายเพ่งเป็นที่
 จมนั้ดรรเพชภักดีแล้วมาเป็นพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ ๓ นายดิศ
 เป็นนายเลี้ยยรรักษา แล้วเป็นจมนั้จภักดีองคชวา แล้วมา
 เป็นพระยาบำเรอภักดี ๓ สมุหนั้ญชั้เก่าเป็นพระยาประมวญ
 ประมาณพด แล้วมาเป็นพระยาราชสุภาวดี ๓ นายบัวใหญ่เป็น
 พระนรินทรเด้น แล้วมาเป็นพระยาเพ็ชรบุรี ๓ นายบัวเล็ก
 เป็นพระยามหาเทพ แล้วมาเป็นพระยาดั้หราชฤทธิไกรท่าย่น้า ๓
 นายพุ่มเป็นพระยาพิศณุโลก ๓ หลวงอินทรโกษา (เดบ) มาเป็น
 พระยาพิพัฒน์โกษา ๓ รวม ๓๐ นายนี้ได้น่านทองใหญ่ กระโถน
 ทอง เต่าน่าทุกนาย

จางวางเงินเป็นพระยาพิพิธไธสรัย ๓ หมอด้วงเป็นพระยา
แพทยพงศาวิดุกษาธิบดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ภายหลังทรง
แปลงเป็นพระยาแพทยขรรคมหาดา วิดุกษาธิบดี อภัยพิริยบรา
กรมพาหุ ๓ นายสังโตเป็นพระยาอนุรักษมนเทียร ๓ นายต่าย
เป็นพระบรมราชวรานุรักษ์ แล้วมาเป็นพระยาพิไชย ๓ นายรอด
เป็นพระมหามนเทียร แล้วเป็นพระยานครไชยศรี ๓ นายจันทร์
เป็นพระยาฉนวนบุรี ๓ นายแจ่มเป็นเจ้าหาญยุทธกิจ แล้วไปเป็น
พระยาสุพรรณบุรี ๓ นายทัต (พระครูปลัด) เป็นพระยาศรีภูมิ
ปรีชาเสนาบดีศรีธำมรงค์ ๓ นายพักเป็นพระศรีสุนทรโฆหาร ๓
นายสุขเป็นพระขรรคมหารบร ๓ จัดข้าหลวงใหญ่ข้าหลวงเดิม
เป็นขุนนางเลื่อนตามกันขึ้นไปจนเต็มทุกตำแหน่งทุกพนักงาน ครั้น
นั้นไม่โปรดเถลไถลมากให้ยกเลย พระราชทานเครื่องยศพานทอง
อย่างเล็ก เต้าน้ำทองกระโถนทองอย่าง ๓ โต๊ะทองกาทองอย่าง ๓
โต๊ะถมกามอย่าง ๓ ตามยศและคุณานุรูป

เดิมหุ้มแพรชั้นนอกเฝ้า ๒ นาย คือ นายเสนองานประพาส ๓
นายสนองราชบรรหาร ๓ นายบำเรอบรมบาท ๓ นายบำรุงราช
บพมาดย์ ๓ นายพิณยราชกิจ ๓ นายพิณจราชการ ๓ นายพิจารณ
ธรรพกิจ ๓ นายพิจิตรธรรพการ ๓ แล้วตั้งเจ้าตำรวจรวงปลัดกรม

เวอร์ตะคน ในขวา นายจ่าห้วยยุทธการ ในซ้าย นายจ่าหาญยุทธ
กิจ ในใหญ่ขวา นายจ่าผลาญอรพิษ ในใหญ่ซ้าย นายจ่าแดงฤทธิ์
รอนราญ นอกขวา นายจ่าแรงรับราชการ นอกซ้าย นายจ่า
เร่งงานรตุรุตม์ ด้นมขวา นายจ่าเขมงด้ยาดูร ด้นมซ้าย นาย
จ่าเขมงด้ยทุขยั้ง ตำรวจหลัง นายจ่าแผ่นผยองยั้ง นายจ่าโผน
วังชิงไชย ตำรวจวัง นายจ่าโชนเชิดประทีปใน นายจ่าช่วงไฟ
ประทีปวัง

ข้าหลวงเดิมนอกไปจากหม่อมอกหลายคน เป็นนายเวรบ้าง
เป็นนายรองหม่อมแพรบ้าง และเป็นนายทหารรักษาพระองค์บ้าง
และเป็นผู้ว่าราชการหัวเมืองต่าง ๆ บ้าง ก็ได้ทรงพระกรุณาชุบ
เลี้ยงข้าหลวงเดิมตามลำดับบุญญาของบุคคลทั่วทุกคน และไพร่
ข้าหลวงเดิม ก็โปรด ๆ ให้เป็นทหารรักษาพระองค์รับพระราชทาน
เบญหวดด้วย

การทตงแต่งพระบรมวงศานุวงศ์ และท่านอัครมหา
เสนาบดีผู้ใหญ่ก็มีได้พร้อมกัน ตามแต่ท่านผู้ใดจะชบวันใดเดือน
ใดก็ทำการตั้งพิธีสดมณตเลี้ยงพระ พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็ได้เสด็จไปพระราชทานน้ำดั่งขทุกพระองค์
พระองค์เจ้าตงกรมแล้ว เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ก็

ได้จัดของถวายและแจกจ่ายขุนนางที่ไปช่วยในการพิชิตนั้น ได้
ตลอดถึงขุนหมื่นและทหารเลวทั่วทุก ๆ แห่ง การอย่างนี้มีใช้มี
ธรรมเนียมมาแต่โบราณ เป็นการธรรมเนียมใหม่เกิดขึ้นใน
ปัจจุบันนี้ การช่างในก็ได้ทรงตั้งแต่งขึ้นเต็มทุกพนักงาน

ขุดคลองกุพระนครชั้นนอก

แล้วทรงพระราชดำริว่าแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อสร้างกรุงเทพพระมหานครอมรรัตนโกสินทร์
ชั้นนอก ได้ขอแรงชาวเขมรเมืองประเทศราช มาขุดคลองใน
กำแพงและนอกกำแพงพระนครจนแล้ว ครั้นถึงแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็โปรดฯ ให้จ้างจีนขุดคลอง
ถึงเมืองนครเขื่อนขันธ์ ตำบล ๓ ครั้นถึงแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
จ้างจีนขุดคลองทุ่งแสนแสบ ตลอดถึงบางซวนากอกแม่น้ำเมือง
นครเขื่อนขันธ์ตำบล ๓ ขุดที่บางจะเกรงตลอดออกแม่น้ำเหนือเมืองนคร
เขื่อนขันธ์ได้ปากคลองลำโรงตำบล ๓ พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าแผ่นดินทั้ง ๓ พระองค์ ก็ได้ทรงขุดคลองให้ราษฎรได้ไปมา
โดยสะดวกใจ ทุกวันหนานเมืองเจริญขึ้น ผู้คนก็มากกว่าเมื่อแรก

สร้างกรงหลายเท่า ควรที่จะขยายพระนครออกไปให้ใหญ่กว้าง
 ออกชนหนึ่ง จึงโปรดฯ ให้ ฯ พณ ฯ หักเจ้าท่าน ท่านเจ้าพระยา
 ศรีสุริยวงศ์ ซึ่งว่าที่ล้มหพระกลาโหมเป็นแม่กอง เจ้าหมื่นไวย
 วรรณกรเป็นกงดี จ้างจีนชุดคลองคพระนครออกไปอีกชนหนึ่ง
 ปากคลองข้างทิศใต้ออกไปริมวัดแก้วฟ้า ปากคลองข้างทิศเหนือ
 ออกไปริมวัดเทวราชกุญชร ได้ถมมือชุดเมื่อ ณ วันเดือน ๑๒
 ชน ๑ ค่ำ ปีกุน ตรีศก^๑ คดของหนักกว้าง ๓๐ วา ดึก ๖ ศอก
 ยาว ๓๓๗ เส้น ๓๐ วา ราคาเงินละ ๒ ชั่ง ๓๐ ตำดั่ง

การเทศนากระຈาดใหญ่

แล้วทรงพระราชดำริว่า จะทำกระຈาดใหญ่ฉลองพระเดช
 พระคุณ พระบาทสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้ากระຈาด ๓
 พระบาทสมเด็จพระชนกาศิราชเจ้ากระຈาด ๑ พระบาทสมเด็จพระ
 พระบรมเชษฐาธิราชเจ้ากระຈาด ๓ ทั้ง ๓ พระองค์ จึงขอแรง
 สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่ทำกระຈาด ๑ สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์
 น้อยทำกระຈาด ๑ เจ้าพระยาบดินทร์ทำกระຈาด ๑ ให้ตั้งที่
 หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท นอกกำแพงแก้วฝ่ายอุดรทิศ
 กระຈาดสูง ๖ วาตลอดยอด กว้าง ๔ วา ตั้งเรียงกันทั้ง ๓ แห่ง

มีเครื่องไทยธรรมถวายพระเทศนากระจาดละ ๓๐ ถ้วน กระจาด
นั้นมิได้กระทำเหมือนกระจาดผ้าป่า ทำเป็นการช่างประกวดกัน
เอาเครื่องไทยธรรมเข้าประดับเป็นลวดลายต่าง ๆ ทำการวิจิตร
รจนา ข้าราชการและราษฎรพากันไปดูเบียดเสียดกันทั้งกลางวัน
กลางคืน มีผู้มกตปญักษ์กระจาดหนึ่ง ๓๐ พุ่ม ๆ ละ ๓๐ คำดัง เรือ
ลำขึ้นแก่งถึงกระจาดละ ๓๐ ลำ ผ้าไตรและเครื่องบริขารกระจาด
ละ ๓๐ ลำรับ ของไทยทานนอกนั้นมีต่าง ๆ กัน จะพรรณนาที่
ยืดยาวนัก คิดถ้วนที่ลงทุนและเงินพระราชทานกระจาดละ ๓๐ ชั่ง
และของไทยทานกระจาด ๓ อยู่ใน ๓๐ ชั่งบ้าง ๒๐ ชั่งบ้าง แต่
ตัวกระจาดไม่คิด ครั้นเสร็จแล้ว วันเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ มี
ธรรมเทศนาในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท วันเดือน ๓ แรม ๔
ค่ำ^๑ พระพิมลธรรม วัดประยูรวงศ์ถาวรเทศนาพงศาวดาร
บริเขต ๑ พระธรรมวโรดม (ถึก) วัดพระเชตุพนถาวรเทศนา
พงศาวดารบริเขต ๒ วันเดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ กรมหมื่นบวรวัช
สุริยพันธ์ ถวายเทศนาทศพร ๑ พระธรรมไตรโลก (รอด) วัด
โมฬีโลก ถวายเทศนากัณฑ์หิมพานต์ ๑ พระพรหมมุนี (ยิ้ม)
วัดสุทัศน์ ถวายเทศนากัณฑ์ทานกัณฑ์ ๑ พระโณมนี วัด

ประทุมคงคา ถวายเทศน์นาถันต์วันประเวศ ๑ พระธรรมราชา
(พุท) กรุงเก่า ถวายเทศน์นาถันต์ชูชก ๑ หม่อมเจ้าญาณวรา
ภรณ์ วัดราชบูรณะ ถวายเทศน์นาถันต์จุลพน ๑ พระธมฺมทมนัน
(ตั้งข) วัดบวรนิเวศ ถวายเทศน์นาถันต์มหาพน ๑ พระวิสุทธิ
โสภณ (น้อย) วัดประยุรวงศ์ ถวายเทศน์นาถันต์กุมาร ๑ พระ
เทพโมฬี (เอียด) วัดเครือวัลย์ ถวายเทศน์นาถันต์มัทรี ๑ พระ
กระวีวงศ์ (ทอง) วัดราชนัดดา ถวายเทศน์นาถันต์ด็กบรพ ๑
พระอริยคุณาธาร (เนียม) วัดกัลยาณมิตร ถวายเทศน์นาถันต์
มหाराช ๑ พระวิเชียรโมฬี (เพ็ง) วัดจันทาราม ถวายเทศน์นา
ถันต์นักษัตรีย ๑ กรมหมื่นเจ้าพระปรมาณูชาติชิโนรต์ วัดพระเชตุพน
ถวายเทศน์นาถันต์ ๑

วันเดือน ๑ แรม ๖ ค่ำ ๑ ด้มเด็จพระวันรัตน์ (เซ่ง) วัด
อรุณฯ ถวายเทศน์นาถันต์ทุกขด้จ ๑ ด้มเด็จพระอริยวงศาคต
ญาณ (อู่) วัดสุทัศน์ ถวายเทศน์นาถันต์ด้มทุยด้จ ๑ ด้มเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ (นิม) วัดมหาธาตุ ถวายเทศน์นาถันต์นิโรช
ด้จ ๑ พระอริยมนั (ทับ) วัดด้มอราย ถวายเทศน์นาถันต์มคค
ด้จ ๑ พระศรีวิสุทธวงศ์ (พัก) วัดบวรนิเวศ ถวายเทศน์นาถันต์
ด้กิบัญญัติ แต่ไคร่รัตนาคมนั้จนถึงวิบัติด้ดนาฎาณ ๑

วันเดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ^๑ พระเมษาชวรมรด (เอี่ยม) วัด
พระยาญาติ^๒ ถวายเทศน์กัณฑ์อุเบกขาบารมี ๓ พระอมรา-
ภีรภักติ วัดบรมนิวาศ ถวายเทศน์ชาลินีบารมี, พระมหาเหมือน
วัดประยูรวงศ์ ถวายเทศน์ฉัจจุบารมี ๓ พระวรญาณมุนี วัด
จักรวรรดิ ถวายเทศน์นาถกัมมบารมี ๓

วันเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ^๓ พระเทพกระวี (ส้มบุญ) วัด
ทองธรรมชาติ ถวายเทศน์ทานบารมี ๓ พระพินิตวินัย (จิ้น)
วัดราชโอรส ถวายเทศน์ฉวิชัยบารมี ๓ พระปริยัติบัณฑิต วัด
ราชบูรณะ ถวายเทศน์อาธิฐานบารมี ๓ พระนิกรม (ชู) วัด
นาค ถวายเทศน์เมตตาบารมี ๓ พระเทพมุนี (ก้น) วัดสุทธวรรณ
ถวายเทศน์ศีลบารมี ๓ รวม ๕ วัน พระเทศน์ได้รับในถ้วน
กระจุกแบ่งถวายเป็นถ้วน ๆ ไป ๓๐ ส่วน องค์ ๓ ไตรของไทยทาน
ประมาณ ๒ ชั่งเศษบ้าง ๓ ชั่งบ้าง

ถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมราชชนนี

และกรมพระราชวังบวรที่สวรรคตแล้ว

ครั้นมาถึง ณ วันพุธ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ^๔ มีพระราช
หฤทัยกตัญญูกตเวที คิดถวายเป็นพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้า

๑ จันทรที่ ๑๕ ธันวาคม ๑ ๒ วัดพิชัยญาติ ๓ อังการที่ ๑๖ ธันวาคม ๑

๔ วันที่ ๑๐ มีนาคม ๑

พระบรมโอรสาธิราชเจ้า และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ พระบรมชนก
 ธิราชเจ้า และพระบาทสมเด็จพระบรมราชชนนี ทั้ง ๓ พระองค์
 และกรมพระราชวังทั้ง ๓ แผ่นดิน ถวายเพิ่มพระนามขึ้นใหม่อีก
 จึงได้ตั้งการพระราชพิธีตั้ง จารึกพระนามพระบาทสมเด็จพระ
 พระบรมโอรสาธิราชเจ้าในแผ่นพระสุพรรณบัฏเหนือเกล้า โดย
 พิเศษออกไปว่า พระบาทสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าบรม
 นารถนเรนทราธิราชวชิรมงคล ปฐมพงศ์ธรรมาธิราชบดินทร พธิ
 ดินทรวโรดม บรมนารถบพิตร พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แล้ว
 ประดิษฐานไว้ในถ้องศิลาหยก แล้วจารึกพระนามพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ พระบรมชนกนารถ ธรรมิกนารถบพิตร เป็นพระนาม
 อันวิเศษเหมือนกันในแผ่นพระสุพรรณบัฏเหนือเกล้า ถวายพระนาม
 ว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชพงค์เชษฐมหันต์ธร ไตร
 เสวตคชาดิศรมหาสงครามินทร์ ดยารักษ์นารถวโรดม บรมจักร
 พรวรดิราช พิตาธิราชธรรมาธิราช บรมนารถบพิตร พระพุทธ
 เดโชด้านภาดลย์ แล้วประดิษฐานไว้ในถ้องศิลาหยก แล้วทรง
 ตั้งพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชชนนี คือสมเด็จพระพันวษา
 เป็นกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี แล้วทรงตั้งพระนามพระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ พระบรมเชษฐาธิราชเจ้าว่า พระบาทสมเด็จพระ

เจ้าเมืองย่างกุ้งก็ไม่ปล่อย พวกพ่อค้าขายห้างทั้งปวงจึงเข้าชกอน
หนังสือฟ้องลงมาถึงเจ้าเมืองมรแมน ว่าเจ้าเมืองย่างกุ้งคุมเห
นึ่งค่าทางปวงมากนัก ในคำฟ้องมีหลายประการ เจ้าเมืองมรแมน
จึงตั้งคำฟ้องบอกไปถึงเจ้าเมืองกตักตา เกาหนาอินเตีย เยนราด
เจ้าเมืองกตักตามหนังสือให้กำมะโตด แดมเบิกถือมาถึงเจ้าเมือง
ย่างกุ้ง และคุมกำบันรบมาต่อว่าเจ้าเมืองย่างกุ้งใจความว่า ข้อ ๑
ให้ปรับไหมเจ้าเมืองย่างกุ้ง ๓๐,๐๐๐ รูปีเย ทำชวัญกับตัน ๒ คน
ข้อ ๒ ให้เจ้าเมืองอังวะถอดเจ้าย่างกุ้งเสีย ข้อ ๓ ว่าอังกฤษ
จะตงเฮยนตคือผู้รบชนะตกคายุทเมืองย่างกุ้งคน ๑ ยุกเมือง
อังวะคน ๑

กำมะโตดแดมเบิกถือหนังสือไปถึงเมืองย่างกุ้ง ไตย
หนังสือและบอกเจ้าเมืองย่างกุ้ง ให้ตั้งหนังสือขึ้นไปเมืองอังวะ
ให้ม้คำตอบลงมาใน ๕ อาทิตย เจ้าเมืองย่างกุ้งรับหนังสือตั้ง
ไปเมืองอังวะ แดมมีคำตอบมาให้ถอดเจ้าเมืองย่างกุ้งคนเก่า
เสียเปลี่ยนลงมาใหม่แล้ว แต่เงินปรับไหม ๓๐,๐๐๐ รูปีเยนั้นให้
อังกฤษปรับเอากับเจ้าเมืองย่างกุ้งคนเก่าเถิด กำมะโตดแดมเบิก
จึงให้ขุนนางขึ้นไปหาเจ้าเมืองย่างกุ้งคนใหม่ จะได้ปรึกษาหารือ

กัน เจ้าเมืองอย่างกรุงคนใหม่ก็ไม่ออกรบ ขุนนางอังกฤษยืนอยู่ที่
 แดดหลายชั่วโมงต้องกลับลงมาเร็ว กำมะโตดแถมเบิกเห็นว่า เจ้า
 เมืองคนใหม่ถูกกับอังกฤษนัก จึงบังคับพวกฝรั่งที่ตงค้าขายอยู่
 ที่เมืองอย่างกรุงออกไปเสียจากเมืองให้หมด พวกพ่อค้าเหล่านั้นก็
 ไม่มื้ที่อาศัย กำมะโตดแถมเบิกจึงให้เรือไฟไปชักตลากเขาเรือรบ
 ใหญ่ของเจ้าอังวะซึ่งไว้รักษาเมืองลำ ๓ เขามาให้พวกพ่อค้าชน
 ของตงอยู่ในเรือนั้น พม่าเห็นว่าพวกลูกค้าอังกฤษจะได้รบกันเป็น
 แน่แล้ว พม่าจึงยิงปืนที่บอมเมืองอย่างกรุงระดมลงมาที่กำปั่นรบ
 อังกฤษ กำมะโตดแถมเบิกเห็นว่าพม่ายิงเขาก่อนก็ปืนขาดทาง
 ไมตรี แล้วยิงปืนที่กำปั่นรบระดมชนไปทุกลำ พม่าสู้มิได้แตก
 หนีลงเมืองเสีย อังกฤษได้เมืองอย่างกรุงแล้วก็ตั้งมั่นอยู่ แล้วยกกอง
 ทหารไปตีเอาเมืองมอญ และ เมืองชนของพม่าที่ปากน้ำออกทะเลได้
 ดัน พอเปลี่ยนเจ้าแผ่นดินพม่าใหม่ เจ้าแผ่นดินองค์ใหม่เห็นว่าจะ
 ลูบไปไม่ได้ ก็ชักถอนกองทหารเลิกกลับไปเมืองอังวะหมด พวก
 นายทัพนายกองอังกฤษเห็นดังนั้นบอกหนังสือไปถึงแม่ทัพใหญ่ว่า
 ให้หนังสือไปตามพม่าดู จะว่าอย่างไรจะสู้หรือไม่สู้ ถ้าไม่สู้จะไ้
 เมืองหรือไม่ไ้ ถ้าไม่ไ้เมืองจะทำหนังสือสัญญาใหม่หรือไม่
 ทำ แม่ทัพหนังสือไปถึงเจ้าอังวะ เจ้าอังวะตอบมาว่าไม่สู้รบ

แล้วจะไถ่เมืองเหมือนแต่ก่อน ก็ไม่มีเงินจะให้ ให้อังกฤษรักษา
เอาเมืองที่ตีได้ไว้เถิด จะขอทำสัญญาแบ่งปันเขตแดนและการค้า
ขายใหม่ อังกฤษยอม ได้ทำหนังสือสัญญากันใหม่ ตั้งแต่
นั้นเขตแดนพม่าฝ่ายทะเลใต้เป็นของอังกฤษนั้น ภายหลังพม่าแต่ง
ราชทูต ถือนายด่านคุมเครื่องราชบรรณาการไปคำนับเจ้าเมือง
กตักตา จะขอเมืองที่ปากน้ำออกทะเลไว้ตั้งเมือง ๑ แต่พอได้
ใช้เรือเข้าออกทางปากน้ำได้ เจ้าเมืองกตักตาที่ไม่ยอมให้ ของ
เครื่องบรรณาการก็ไม่รับกลับให้ของมาแก้เจ้าอังวะอีกเป็นหลาย
ครั้ง พม่าเลยเขตแดนแก่อังกฤษครึ่งหนึ่งเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๕
เมืองดอนตันอำนาจ ไม่เหมือนแต่ก่อน

งานพระบรมศพ

ตุลักราช ๓๒๑๔ ปีชวด จัตวาศก เป็นปีที่ ๒ โปรดเกล้า
โปรดกระหม่อม ให้เร่งรัดทำการพระเมรุให้ทันในฤดูแล้ง เจ้า
พนักงานจัดการทำพระเมรุตลอดโดยด้นนั้น ๒ เดือน มียอดปรางค์ ๕ ยอด
ภายในมีพระเมรุทองสูง ๓๐ วา ตั้งเบญจาทองรองพระบรมโกศ
มีเมรุทิศทั้ง ๔ มีราชวัติ ๒ ชั้น มีฉัตรเงิน ฉัตรทอง ฉัตรนาก

ราชตามราชวงศ์ชั้นใน นั้ตรเบญจรงค์ราชตามราชวงศ์ชั้นนอก มี
 โรงรูปสัตว์รายรอบไปในราชว้ดนั้ตรเบญจรงค์ มีระทาดอกไม้
 สูง ๑๒ วา ๑๖ วรรทา มีเครื่องประดับประดาในพระบรมศัพทครบ
 ทุกสิ่งทุกประการ ตามเยี่ยงอย่างประเพณีพระบรมศัพทมาแต่ก่อน
 มีการวิเศษออกไปกว่าพระเมรุแต่ก่อน คือเจาะผนังเป็นช่องแตร
 ทำเป็นซุ้มยอดประกอบติดกับผนังทำเรือน ตะเกียงใหญ่ระวางมุข
 หึ่ง ๔ เป็นที่ประกวดประชันกันอย่างยิ่ง ขอบแรงในพระบวร
 ราชวังซุ้ม ๑ ในด้นเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่ซุ้ม ๑ ด้นเด็จพระ
 เจ้าพระยาองค์น้อยซุ้ม ๑ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ซุ้ม ๑ ซุ้ม
 ตะเกียงนั้นสูง ๓ วา มีเครื่องประดับประดาและเรือนไฟเป็น
 การข้างต่าง ๆ มีรูปถันถันสูง ๖ ศอกข้างประตูทุกประตู มี
 ศาลาหลวงฉนวนท่ากงเต็ก ๗ วัน ๗ คืน และโปรด ฯ ให้เจ้ลัด
 เจ้าภัสร์ผลัดเปลี่ยนกันเข้าไปค่านับพระบรมศัพ ทตามอย่างธรรมเนียม
 จัน มีเครื่องเช่นทุกวัน นอกจากนั้นจะพรรณนาไปก็ยัด
 ยาวนัก ด้วยของมีตำราอยู่แล้ว จั้บการทำพระเมรุตั้งแต่เดือน๑๓
 มา ๘ เดือนจึงดำเร้จ

ครนมาถึงวันเดือน ๖ ชน ๗ ค่ำ เวลาบ่ายโมง ๑ ได้
 ตงกระบวนแห่เชิญพระบรมสารีริกธาตุไปถ้พระเมรุมาศ โปรด

เกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระบรมวงศานุวงศ์แต่งพระองค์ทรง
 ช้างบ้างทรงม้าบ้างเป็นกระบวนหนึ่ง ๆ ตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ทุก ๆ พระองค์ แต่กรมสมเด็จพระเดชาดิศรนั้นทรงพระราช
 ยานกง มีกระบวนแห่เครื่องสูงกลองชนะดั่งขัตตรด้วย ผิดกัน
 กับพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ตั้งกระบวนแห่หน้าวัดพระเชตุพน
 มาตามถนนหน้าพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ ตรงไปเดียวศาลาคู่ มา
 เปิดองเครื่องทหน้าวัดมหาธาตุ ตั้งกระบวนแห่เจ้านายแล้ว
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเครื่องแล้วเสด็จโดยพยุหยาตรา
 ๔ แแถว ประทับเปิดองเครื่องทดับพลว และพระบาทสมเด็จพระ
 พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกคู่พระเมรุ ก็เสด็จโดยกระบวน
 พยุหยาตราเหมือนกัน ทรงพระราชดำริอย่างนั้นจะให้แขกเมือง
 ต่างประเทศและเมืองประเทศราช และหัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา
 บัณฑิตฝ่ายเหนือเข้ามาดู และช่วยในการพระบรมศพได้เห็นว่า
 พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ยังมีอยู่มาก จะได้เป็นเกียรติยศแก่
 นานาประเทศทั้งปวง

ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมง ก็ให้เดินกระบวนแห่พระบรมสารี
 ริกธาตุออกจากประตูศิขัยศรีไปเดียวบ้อมเผด็จฉักร เข้า
 คู่พระเมรุด้านตะวันออก เชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐาน

บนพระเบญจา แล้วพระสงฆ์ราชาคณะ ๘๐ รูปเจริญพระปริตร
 ในพระเมรุ พระสงฆ์ในกรุง ฯ และหัวเมือง ๔๐๐ รูปเจริญพระ
 ปริตรในลำสรวง ๔ ค่ำ ค่ำละ ๑๐๐ รูป ทรงฟังพระพุท
 ธิตรเสร็จแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จออกพลับพลาทรงโปรย
 ทาน ให้มีการฉลองคืน ๑ ครันรุ่งขึ้น เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ^๑
 เวลาเช้าเสด็จประพาสพระสงฆ์ เวลาบ่ายตั้งบายศรีเวียนเทียน
 เสร็จแล้วเสด็จออกทรงโปรยทาน ครันค่ำก็ให้จุดดอกไม้เพลิง
 กระทำสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ แล้วตั้งกระบวนแห่เข้า
 สู่พระบรมมหาราชวังเป็นคำบวน ๑ กับคืน ๑

ครันรุ่งขึ้น ณ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ^๒ เวลาเช้า เชิญพระ
 บรมอัฐิตั้งกระบวนแห่ออกทางประตูวิเศษไชยศรี ไปเลี้ยวบ้อม
 เสด็จจตุร ไปเข้าประตูพระเมรุบูรพทิศขึ้นประดิษฐานในพระ
 เมรุทอง ดัดบปกรณถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ มีการมโหรีดพ
 อีกวัน ๑ กับคืน ๑ ครันรุ่งขึ้น ณ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เชิญ
 พระบรมอัฐิแห่กลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ครัน ณ วัน
 เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ จึงเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนพระ
 มหาพิไชยราชรถ ตั้งกระบวนแห่มรุปลัดต่าง ๆ และรถ
 ประเทียมและนางสนมตามเบองหลัง คนเดินกระบวนแห่ ๗,๐๐๐

ออกไปสู่พระเมรุมาศ ตามโบราณราชประเพณี ทำการฉลอง
พระบรมศพ ๗ วัน ๗ คืน นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะ พระครู
ฐานานุกรม ทั้งในกรุง นอกกรุง บัณฑิตฝ่ายเหนือมาเทศนาและ
สวดพระอภิธรรมสดับปรกณถวายไทยธรรมเป็นอเนกปริยายต่างๆ
จำนวนพระสงฆ์หัวเมืองในกรุงมากกว่า ๓๐,๐๐๐

ครั้นถึง ณ วันเดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ^๑ เป็นค่ำรบ ๗ วัน
๗ คืน ก็ได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จแล้ว ครั้นรุ่งขึ้นเวลา
เช้าก็ได้แจ้งพระรूपเก็บพระบรมอัฐิเข้าประดิษฐานในพระโกศของ
น้อยจำหลักลายก้นประดับพลอยเนาวรัตน์ มีพระสุวรรณฉัตร
เป็นสำคัญ ขึ้นประดิษฐานไว้บนพระเบญจาพระมหามณฑป
ทองคำ ส้มโฆษพระบรมอัฐิบำเพ็ญพระราชกุศลอีก ๓ วัน ๓ คืน
วันเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ^๒ เวลาเช้าเชิญพระบรมอัฐิขึ้นพระยานมาศ
แห่ออกประตูด้านตะวันออก เดี่ยวบ้อมเผด็จศักรมาเข้าประตู
ดักดื่นเหนือ แล้วมาเข้าประตูสุนทรศรีทวาร ขึ้นประดิษฐาน
ไว้ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ราชวรและเจ้าภักษ์ตั้งโต๊ะ
สักการบูชา ๒ ฟากถนน ตั้งการเฉลิมพระบรมอัฐิอยู่ที่พระที่นั่ง
ดุสิตมหาปราสาท ๗ วัน แล้วเชิญพระบรมอัฐิ ตั้งกระบวน
เข้าประดิษฐานไว้ในหีบพระบรมอัฐิ ตามเปียงอย่างพระบรม

กษัตริย์แต่ก่อน และเมื่อทำการฉลองพระเดชพระคุณพระเจ้า
อยู่หัวนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลให้ทั้งทานและทั้งอดกต่าง ๆ ทั้งขุนนางและไพร่
และชาวต่างประเทศและคนทั้งหลาย ซึ่งไปประชุมพร้อม ข้าราชการ
การกดี ผู้ไปงานเล่นกดี ได้รับพระราชทานทั่วกันแทบไม่
เว้นตัวคน ดั้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก คนชาวต่างประเทศก็
ออกปากว่า ทำการพระบรมศพใหญ่เชื่อนี้ ไม่มีประเทศใด ๆ
ที่จะได้ทำการเหมือนประเทศสยามนี้ไม่มีเลย

แล้วจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้อ้างพระนามตาม
แผ่นดินว่า แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แผ่นดินพระ
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และในแผ่นดินปัจจุบัน
ให้อ้างว่า แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ราชทูตไทยไปเมืองจีน

ครั้นมาถึงเดือน ๘ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งให้ทูต
ทูต เชิญพระราชดำล้นออกไปจิมก้องล้มเด็จพระเจ้าฮ่าฮอง
มีความในพระราชดำล้นว่า พระราชดำล้นล้มเด็จพระเจ้ากรุง

มหานครศรีอยุธยา บรมราชาภิเศกใหม่ เจริญทางพระราช
ไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าฮ่ออง ด้วยเมื่อ ณ มรสุมปีกุนตรีศก
เป็นกำหนดมีจัมก้อง ได้แต่งให้ทูตานุทูตจำทูตพระสุพรรณบัฏ
สุวรรณราชด้าณันค่านับ เชิญเครื่องราชบรรณาการออกมา
จัมก้องสมเด็จพระเจ้าฮ่อองด้ารับ ๑ เขียนพระศัพดมเด็จพระเจ้า
เตากวางฮ่องไทฮ่อด้ารับ ๑ ได้แจ้งความพระบาทสมเด็จพระ
บรมเชษฐาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ซึ่ง
สมเด็จพระเจ้าเตากวางฮ่องให้ตามโบราณราชประเพณี สมเด็จพระ
มหาภักษัตรีราชเจ้าสืบมาแต่ก่อน เล็ดจตุ์สุวรรณคต และได้
เล็ดจันเถถึงถวดยราชสมบัติใหม่ ความแจ้งอยู่ในพระราชด้าณัน
คองกอนนแฉว ครอน ณ เดือน ๓ ชัน ๓๐ ค่ำ ปีกุนตรีศก
ทูตานุทูต รับเชิญ พระราชด้าณัน สมเด็จพระเจ้าฮ่ออง กัดบเข้าไป
ถึงกรุง ฯ ฉบับ ๑ ในพระราชด้าณันนว่า จงชักหม้อเมือง
กวางตุงบอกชนไปกรุงปักกิ่งว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงมหานคร
ศรีอยุธยาซึ่งได้สืบพระบรมวงศ์เป็นบรมมหาภักษัตรีชนใหม่ แต่ง
ให้ราชทูต อุปทูต ตรียทูต และทูตมีชื่อเชิญพระราชด้าณัน ๕ ฉบับ
กับ เครื่อง พระราช บรรณาการ ออกมาเจริญ ทาง พระราชไมตรี

สมเด็จพระเจ้า อำฮองกับ สมเด็จพระเจ้า กรุงปักกิ่ง พระองค์ใหม่
เห็นแต่แก่ทางพระราชไมตรีพระมหากษัตริราชเจ้าแผ่นดินที่ล่วง
ไปแล้วก่อน จึงจัดให้ทูตานุทูตจาทูลพระราชดำรัส เชิญเครื่อง
พระราชบรรณาการออกมาเจริญทางพระราชไมตรี บุคลาหละมา
ทางทะเลโกตกันดาร ได้ความลำบากยิ่งนัก สมเด็จพระเจ้า อำฮอง
มีความรักใคร่ ควรจะส่งเครื่องราชไมตรีสมเด็จพระเจ้ากรุงมหานครศรี -
อยุธยาเป็นอันมาก เมื่อปีจอโทศก เเย่มหอกเจ้าเมืองญวน
และบรรดาเมืองซึ่งไปจหมักกรุงปักกิ่ง ให้ทูตเชิญพระราชดำรัส
คุมเครื่องราชบรรณาการไปเเย่มพระศพที่ไมทัน จะฝังพระศพ
แล้วอย่างธรรมเนียม ก็หาได้ให้ทูตคุมสิ่งของขึ้นไปคำนับพระศพ
ไม่ ขยำให้ทูตเมืองญวนและทูตเมืองอื่น ๆ ดังสิ่งของคำนับพระศพ
และของทรงยินดีขึ้นไปโดย สมเด็จพระเจ้า อำฮองมีพระทัยรัก
ใคร่ในเมืองทั้งปวงที่เป็นไมตรีเดิมกันทั้งนั้น สิ่งของซึ่งสมเด็จพระ
เจ้ากรุงมหานครศรีอยุธยาพระองค์ใหม่ ให้ทูตคุมออกไปทรง
ยินดีนั้นไมทันฝังพระศพ ให้จึงตั้งหม้อมอบคนดังของเครื่อง
ราชบรรณาการให้กับทูตคุมเข้ามา แล้วให้สมเด็จพระเจ้ากรุง
มหานครศรีอยุธยาให้นำพระทัยสมเด็จพระเจ้า อำฮอง ว่ารักใคร่
ในทางพระราชไมตรีเป็นความจริง มิได้หมิ่นประมาทนั้น กรุง

พระมหานครศรีอยุธยาได้แจ้งในพระราชดำรัสทุกประการแล้ว ซึ่ง
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระทัยรักใคร่ในทางพระราชไมตรีอันสนิท
 คัดแต่ที่จะให้ทางพระราชไมตรีจำเริญวัฒนาการสืบต่อไป ทรง
 จัดแจงการบำรุงทางพระราชไมตรี พระนคร อันใหญ่และ เมือง
 ประเทศทั้งปวง มิได้ผิดด้วยเยี่ยงอย่างพระราชประเพณี เทพดา
 และมนุษย์ก็จะสรรเสริญ ส้มควรวที่จะเป็นพระบรมกษัตริย์อันใหญ่
 กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ทรง คิดถึง ทาง พระราชไมตรี สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวยังนัก มรณภูมิโปรดจตุรคักนั้นจึงแต่งทูตานุทูตจำ
 ทูลสุวรรณราชดำรัสคำนั้น เชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการ
 ออกมาป้อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามพระราชประเพณี จะได้
 ทรงทราบการ ซึ่งฉลอง พระเดชพระคุณถวาย พระเพลิง พระบาท
 สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้านั้น เจ้าพนักงานจัดแจงทำการ
 พระเมรุมาศเสร็จแล้ว ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๓๑ ค่ำ ปีชวด จตุรคัก
 เวลาเช้า ให้เชิญพระบรมศพออกจากพระที่นั่งดุสิตตามหาปราสาท
 ขึ้นสู่ พระมหาพิชัยราชรถ ตั้ง กระบวนแห่โดย ทาง ถัดดमारค
 เชิญพระบรมศพไปสู่พระเมรุ ให้มีการมโหรีสดต่าง ๆ สมโภช
 สักการบูชาทั้งกลางวันและกลางคืน เสด็จพระเกียรติยศตาม

บุราณราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อนดื่บมา ครั้น
 เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ^๑ เป็นคำรบดักการบูชาสมโภช ๗ วัน
 ๗ คืน พระญาติวงศ์เสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยข้างหน้า
 ข้างใน พระยาประเทศราช พร้อมกันกราบถวายบังคมกระทำ
 ดักการบูชาฉลองพระเดชพระคุณ ถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว
 แล้ว ได้ทำบุญให้ทานทำการฉลองพระบรมอัฐิต่อไปอีก ๓ วัน
 เป็นครบ ๓๐ วัน แล้วตั้งกระบวนแห่เชิญพระบรมอัฐิกลับเข้า
 สู่พระบรมมหาราชวัง ทำบุญให้ทานต่อไปอีก ๗ วัน อันดัง
 ที่ได้ทำบุญให้ทานการพระราชกุศลซึ่งได้กระทำครั้งนั้น แ่แก่ศ
 ล์วบุญ ออกมาให้พระเจ้า อำฮองทรง พระเจริญ ราชสมบัติ จงยื
 นาน ให้มีพระเกียรติยศปรากฏยิ่งขึ้นไปกว่าเก่า จะได้เป็นที่
 ยำเกรงแก่นานาประเทศ พระราชดำเนินถึงวันจันทร์เดือน ๘
 แรม ๓ ค่ำ^๒ ปีมะเส็ง จัตวาศก

ทรงนันทุตชนไปถึงกรุงปักกิ่ง แล้วได้เฝ้าสมเด็จพระเจ้า
 อำฮอง มีพระราชดำรัสให้องทรงยินดีตอบแทนมอบให้ทูตกลับ
 เข้ามาด้วย ทูตกลับเข้ามาถึงแขวงเมืองเชียงเซียงกุย มีโจ
 รผู้ร้ายซึ่งเอาของทรงยินดีและของทูตไปสิ้น ผู้ร้ายฆ่าเงินทอง

คือใหญ่ตายคนหนึ่ง ทูตมาถึงเมืองกวางตุ้ง จึงตักชำระเอาตัว
ผู้ร้ายไม่ได้ ก็ได้ใช้แต่ของทรงยินดีครบบริบูรณ์ แต่ของทูต
นั้นหาได้ใช้ไม่ ทูตกลับเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร ดังแผน
มา ที่กรุงก็ได้แต่ทูตออกไปจับกองจันทุกวน

ชุดคลองผดุงกรุงเกษมและสร้างบ่อ

ในปีชวดการชุดคลอง ๓๐ เดือนจันจั่วเรจ เดือนเดือน ๙
แรม ๑๔ ค่ำ รวมเงินค่าคลอง ค่าตอไม้ คิดเป็นเงิน ๓๙๓ ชั่ง
๓๓ ตำลึง ๓ บาท ๑ เฟื้อง ให้ชุดคลองผดุงกรุงเกษม แล้ว
ทรงพระราชดำริว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทั้ง ๓ พระองค์ได้ทรงกระทำการบ้านเมือง
ต่อ ๆ มาทุกพระองค์ ก็การทำบ่อปักกาก็จะเป็นที่ของกษัตริย์
ศัตรูซึ่งจะเบียดเบียนพระนคร อันเป็นที่แห่งพระพุทธเจ้า
และรักษาพุทธจักรอาณาจักรมณฑลพราหมณาจารย์ และญาติ
วงศ์ข้าราชการ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งดิน ครองไพร่บ้านพลเมือง
กัลมบุตรมั่งคั่งชนกว่าแต่ก่อน ตักกวานบ้านเรือนข้าราชการ

และราษฎรแผ่พำนักอยู่นอกพระนครโดยมาก บ่อน้ำที่
เมืองสมุทรปราการและเมืองนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระบรมมหาจักรีบรมราชเจ้าโปรดฯ ให้สร้างไว้มั่นคงเป็นอันหนึ่ง
ต้องชุกชุมแล้ว แต่ที่กรุงเทพมหานครยังหาเป็นเช่นนั้นมิได้
ข้าศึกศัตรูนั้นจะเกิดขึ้นในชั้นในไม่ ในทางด่านจะชุกชุมไปมาก
อยู่ในฝั่งตะวันออกทั้งเหนือหน้าดินน้ำ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้ขุดคลองเป็นคู่ออกไปอีกชั้นหนึ่ง แล้วจะทำบ่อน้ำกักน้ำ
ด้านตะวันออกให้มั่นคง กับทางด่านจะชุกชุมกรุงเทพมหานคร
จะให้ทำบ่อน้ำอีกฟากตะวันออก โดยหวังพระราชฤทัยว่ามิช้าศึก
สงครามจะได้เป็นเหตุอันใจแก่ไพร่บ้านพลเมืองซึ่งตั้งอยู่นอกกำแพง
พระนคร กับประการหนึ่งตักคานานาประเทศเข้ามาค้าขาย เห็น
บ้านเมืองชุกชุมมั่นคงก็จะเป็นที่หมิ่นประมาทได้ การซึ่งทำบ่อน้ำ
ทำกำแพง พระบาทสมเด็จพระบรมมหาจักรีบรมราชเจ้าแต่
ก่อนนักได้ขอแรงไพร่พลกำลัง ข้าเจ้าว่าราชการมาบอกหน้าที่
ให้นายกำกับทำทุกครั้ง ถ้าการครั้งนี้จะบอกหน้าที่ให้นายทำเหมือน
แต่ก่อนไม่ได้ จะต้องขอแรงให้ทำมีหนึ่งคนจะเดือนเต็มออกไปกว่า
การจะแล้วเสร็จ ให้กรมพระสุรัสวดีจ่ายตัวเลขไปส่งต่อฯ พณฯ
หัวเจ้าท่าน ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหพระกลาโหม

จะได้มอบให้นายงานกรมพระกตโหมได้ลงมือทำการ ณ วัน
 เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ ได้ลงมือยกมณฑลแล้ว ก็พระราชทานชื่อ
 บ่อมที่ตรงปากคลองผดุงข้าม ชื่อบ่อมปัจจุามิตร บ่อมปากคลอง
 ที่ ๑ ชื่อบ่อมบ้องปีติปัจจนิก บ่อมเล็กสำหรับยิงสัตว์เรียกว่า
 บ่อมฮักเหยมหาญ บ่อมที่ ๒ เรียกว่า บ่อมผดุงไพร่ราบ
 บ่อมที่ ๓ เรียกว่า บ่อมปราบศัตรูฝ่าย บ่อมที่ ๔ เรียกว่า บ่อม
 ทำลายปรปักษ์ บ่อมที่ ๖ เรียกว่า บ่อมหักกำลังศักร บ่อม
 ปากคลองข้างเหนือชื่อบ่อมมหานคร รักษาระยะห่างกันประมาณ
 ๔๒ เส้น

สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีสิ้นพระชนม์

ในเดือน ๑๐ นั้น พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งเป็น
 พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น
 พระบุตรพระองค์เจ้าดิศชนา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เจ้าอยู่หัวทรงชบเลี้ยงจน ตั้งให้เป็นสมเด็จพระนางโสมนัส-
 วัฒนาวดี ทรงพระประสูติเป็นพระยอดภายในที่ศูนย์พระนาง
 แพทย์หมอไม่รู้ถึงพระโรค เข้าใจว่าเป็นโรคกรรมรักษา ก็รักษา
 ไป ครั้นพระครรภ์ได้ ๗ เดือน ณ เดือน ๑๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ก็

ประสูติพระราชกุมาร ออกมาอยู่ได้วัน ๓ ก็ดับสูญ^๑ ฝ่าย
สมเด็จพระนางได้มนต์วัฒนาณดิน^๒ พระยอตนเป็นพระบุโพแพก
แตกออกมาที่ศูนย์พระนาภีบ้างตกข้างในบ้าง ครั้น ณ วันอาทิตย์
เดือน ๓๓ แรม ๓๒ ค่ำ^๓ ก็สิ้นพระชนม์ พระองค์ประสูติ เมื่อ
ณ วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ^๓ ปีมะเมีย ๓๓๖ จุลศักราช
๓๓๖๖ สิริพระชนม์ได้ ๓๘ พรรษา จะเชิญพระศพไปไว้ ณ หอ
ธรรมลังกา การก็ทำยังไม่แล้วจึงได้เชิญพระศพขึ้นไปไว้บน
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เริ่มการศึกเชียงตุง

ในปีชวดนั้นทรงพระราชดำริว่า อุปราชามหาไชยลงมา
ค้างอยู่ที่กรุงเทพมหานครช้านานถึง ๓ ปีแล้ว บ้านเมืองลี้ภัยได้
ข่าวว่าเรียบร้อยราบคาบ เจ้าแสนหัวฟ้าก็ได้กลับมาอยู่บ้านเมือง
แล้ว จึงแต่งให้นายพิศณุวงศ์ ท้าวพระยาถือคุมต้นไม้ทองเงิน
เครื่องราชบรรณาการส่งลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอ
เจ้ามหาอุปราชากับมารดาและมหาไชย ครอบครองซึ่งตกอยู่ที่

๑ บางฉบับว่า “อยู่ได้ ๓ ชั่วโมงก็สิ้นพระชนม์ในวันนั้น”

๒ อาทิตย์ที่ ๑๐ ตุลาคม ๑

๓ วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๗ ๑

เมืองหลวงพระบาง เมืองน่านกลับขึ้นไป แล้วรับต่อท่านเด่นาบดี
ว่าในปีที่ ๓ จะจัดต้นไม้ทองต้นไม้เงินเครื่องราชบรรณาการลงมา
ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายครึ่งหนึ่งเสมอไปทุกคราว จึงทรงเห็น
ว่าจะกักขังหวงกันเจ้ามหาอุปราชและมหาไชยพร้อมทั้งครอบครัว
ไว้ก็ไม่สมควรที่เป็นประเทศใหญ่ ควรจะต้องอนุเคราะห์ให้ตลอด
ไปจะได้สนิทเมืองน้อยมาพึ่งเมืองใหญ่ แต่เมืองลพชนอยู่แก่
พม่าด้วยจีนฮ่อด้วยทั้ง ๒ ฝ่าย ถึงโดยจะรับไว้เป็นข้าขอบขัณฑ-
สีมา ถ้าพม่า จีนมาตีเมืองเข้าจะแตกทัพออกไปช่วยป้องกัน
บ้านเมืองก็เป็นอันยากด้วยหนทางที่ไกลกันดารยิ่งนัก ครั้นจะไม่
เอาขุรอุปราชมหาไชยแล้ว อุปราชมหาไชยเป็นผู้น้อยก็ได้
เข้ามาพึ่งพระเดชพระคุณแล้ว จะไม่อนุเคราะห์ก็ไม่สมควร จึง
ทรงปรึกษาดูด้วยท่านเด่นาบดีตามเรื่องความซึ่งมีมาแต่หลัง

ท่านเด่นาบดีปรึกษากันลงชื่อกราบทูล ว่าเมืองน้อยมาพึ่ง
เมืองใหญ่ก็ควรจะต้องเป็นขุร พระเกียรติยศจึงจะปรากฏแผ่ไป
ในนานาประเทศ แล้วไพร่พลข้าราชการจะได้รู้จักการศึกสงคราม
ให้ชำนาญได้ ถ้าจะช่วยเมืองลพแล้วจะต้องตีเมืองเชียงตุง
เสียก่อน ด้วยเมืองพม่านนอาณาเขตกว้างขวาง ก็เพราะหัวเมือง
ใหญ่ยึดหน่วงกันเป็นชั้น ๆ ออกมา จึงจะรักษาเมืองอยู่ได้

เมืองหมอกใหม่เมืองนายยึดเมืองเชียงตุงๆยึดเมืองเชียงรุ่งไว้ ถ้า
ตัดเมืองเชียงตุงเสียให้ขาดระยะ พม่าจะยกทัพมาทำอันตรายแก่
เมืองเชียงรุ่งหนทางก็ไกล เติบียงอาหารจะส่งกันก็กันดาร ถ้าทำ
ไต่ต่งนั้นจึงจะรักษาเมืองเชียงรุ่งไว้ได้

ได้ทรงทราบในคำท่านเสนาบดีปรึกษา ทรงเห็นพร้อม
ด้วยท่านเสนาบดี จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าอัง-
ยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทคุมกองทัพกรุง กองทัพหัวเมือง
ฝ่ายเหนือ และทัพเมืองน่านเมืองแพร่เมืองหัตถ์คักคิดเป็นคน
๓๐,๐๐๐ เศษ ยกไปทางเมืองน่าน คัดทางไปเมืองดอเขาตมเมือง
เชียงตุง ให้อุปราชมาหาไชยไปในกองทัพนั้นด้วย ทัพ ๑ ให้
เจ้าพระยายมราชยกไปทางเมืองเชียงใหม่ คุมทัพหัวเมืองเชียงใหม่
เมืองนคร เมืองลำพูน ยกไปทางเมืองยอง กำหนดให้ถึง
เมืองเชียงตุงพร้อมกัน

ครั้น ณ วันเดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ เจ้าพระยายมราชได้
ยกไปจากกรุงเทพมหานคร

บรรจูดวงพระชาตาพระนคร

แล้วทรงพระราชดำริถึงหลักเมืองชำรุด ทำขึ้นใหม่แล้ว
จะได้บรรจูดวงพระชาตาเสียใหม่ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑ แรม

๘ คำ^๑ พระฤกษ์จะได้บรรจุดวงพระชาตาพระนครลงด้วยแผ่นทองคำหนักบาท ๑ แผ่นกว้าง ๕ นิ้ว จารึกในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรมส้มเต๋จพระปรมาณูจิต กรมหมื่นบวรรั้ง^๕ กับพระสงฆ์ราชาคณะอีก ๓ รูป รวม ๕ รูป เมื่อเวลาจารึก ได้เจริญ พระปริตร แล้ว พระฤกษ์ ๑๒ พระยาโหราธิบดีได้บรรจุที่หลักเมือง แล้วจึงแต่ก็มีกรมโฆ

ครนรุ่งขึ้น ณ วันจันทร์เดือน ๓ แรม ๓๐ คำ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้ยกกองทัพไปจากกรุงเทพมหานครไปเมืองเชียงใหม่

สมณทูตไทยไปลังกาทวีป

ครนมาถึงเดือน ๒ ทรงพระราชดำริว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^๕ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ได้แต่งพระสงฆ์ออกไปตั้งกาครั้ง ๓ ครนมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้แต่งพระสงฆ์ออกไปอีก ๒ ครั้ง และหนังสือบาตึกเก่าที่ยืมเข้ามาแต่ก่อนก็ยังมิได้ส่ง กับชาวลังกาได้ฝากซองพระสงฆ์ไทยเข้ามาถวายหลายสิ่ง นานแล้วยังหาได้พระราชทานตอบแทน

ออกไปไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้
เจ้าพนักงานแต่งกำนันตั้งยามพิทักษ์ ๑ หมื่นเกล้าเจ้าครเป็นกัปตัน
นายทรัพย์มหาดเล็กข้าหลวงเดิม^๑ เป็นนายเรือ ขุนอาจอรรค-
นิกร^๒ ปลัดกรมวังขวาพระองค์ ป็นปลายหอขวา นาย ๑ นายพุ่ม
มหาดเล็ก^๓ ข้าหลวงเดิมเป็นข้าหลวงจัดซื้อพลอยนาย ๑ นายขุน
อาจารย ๑ นายเปี่ยม^๔ อาจารย์ ๑ เป็นข้าหลวงคุมดอกไม้ทอง
เงินรูปเทียนขนไปบูชาพระทันตธาตุ ณ เมืองสังขัตและของที่
จะพระราชทานชาวตั้งกาศด้วย ฝ่ายข้างพระสงฆ์โปรด ๑ ให้
พระอโณมติริม^๕ ราชาคณะวัดปทุมคงคา ๑ พระมหาชื่น เปரியญ
วัดพิชัยญาติ ๑ พระมหาหรุ่น เปரியญ วัดบวรนิเวศ ๑ พระ
อินดับ ๑ รูป รวมพระสงฆ์ ๓๐ รูป คุมหนังสือพระคัมภีร์ที่
พระสมุทรมุนีนิมนมาแต่กรุงก่อนไปตั้งด้วย

ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ^๖ มีพระบรมราช-
โองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตั้งขกัรนิมนต์พระสงฆ์
ที่จะไปราชการที่เมืองสังขัต^๗ เข้ามาฉนพระที่นั่งไพศาลทักษณ
ในพระบรมมหาราชวัง ทรงถวายไตรแพรบริวารพร้อมแก่

๑. ภายหลังเป็นนายเรือราชสมภรณ์ ๑ ๒. ชื่อ ดิส ภายหลังเป็นพระศักดิ์ดา-
ภิตะขรฤทธิ์ ๑ ๓. ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ในรัชกาลที่ ๕ ๑
๔. ภายหลังได้เป็นพระยาปรีดิธรรมธาดา ๑ ๕. ภายหลังได้เป็นสมเด็จพระ
พุทธาจารย์ (สี) ๑ ๖. อังคารที่ ๑ ธันวาคม ๑

พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป แล้วพระราชทานเงินตรามอบให้กับปัยการก
 ดำหรับพระสงฆ์ใช้สอยของคณะ ๑ ชั่งบ้าง ๑๐ ตำดั่งบ้าง ไวยาวัจกร
 พระสงฆ์ที่จะไปด้วยนั้น ก็ให้พระราชทานเสื้อแพรมั่งกรเสื้อ ๑
 เงินตราคนละ ๕ ตำดั่ง ครั้นพระสงฆ์รับไทยทานของหลวงเสร็จ
 แล้ว พระราชวรวงศ์เชอ พระองค์เจ้ากัถยานี ได้ถวายผ้าไตร
 พระสงฆ์อีกของคณะ ๑ ไตรและประทานเงินตรามอบให้กับปัยการก
 ดำหรับพระสงฆ์ใช้สอยอีกของคณะ ๕ ตำดั่ง ต่อหน้าพระที่นั่งเป็น
 ล้วนของพระองค์เจ้ากัถยานี ครั้นพระสงฆ์ถวายพระพรดาแล้ว
 ได้จัดออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฝ่ายข้าราชการ ขุนนางบรรค
 นิกร นายทรมัยมหาดเล็ก นายพุ่มมหาดเล็ก นายหนูชวาจารย์
 นายเปี่ยมอาจารย์ กราบถวายบังคมลา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อม ให้พระราชทานเงินตราคนละ ๑ ชั่งบ้าง ๑๐ ตำดั่ง
 บ้าง และผ้าปมเขมร ๑ เสื้อเขมรขาบ ๑ กาถมตะทอง ๑ โต๊ะ
 ถมตะทอง ๑ เป็นเครื่องยศทุกนาย แต่มหาดเล็กที่จะให้ไปหัด
 เป็นทหารเรือ ๒๐ คนนั้น ก็ให้พระราชทานเงินตราคนละ ๓ ตำดั่ง
 ผ้ามวงเงิน ๑ เสื้อแพรมั่งกร ๑ ทุกคน

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๒ แรม ๓๓ ค่ำ พระโณมศรีมุนี
 และพระสงฆ์ทั้งปวง เข้าไปถวายพระพรดาในพระบวรราชวัง

พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถวายผ้าไตรบริวาร
พร้อมทั้ง ๓๐ รูป

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน ๒ แรม ๑๔ ค่ำ เจ้าพนักงาน
จัดเรือแจว ๒ ลำ มารับพระสงฆ์ ๓๐ รูปดำน้ำ รับข้าราชการซึ่ง
คุมของหลวงหน้ำดำน้ำ ลงไปถึงถึงกำบังสำมพิภพซึ่งทอดอยู่นอก
คันคองเมืองสมุทรปราการ

ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ก็ใช้ไปไปจาก
คันคองไปถึงเมืองสิงคโปร์ นายพุ่มมหาดเล็กได้เชิญพระราชหัตถ
เลขาไปพระราชทานมิดชาติเจ้าเมืองที่ ๒ ฉบับ ๑ พระราชทาน
จินนายห้างชอตันกิมจึงฉบับ ๑ ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๓ แรม
๑ ค่ำ มิดชาติเจ้าเมืองที่ ๒ ตันกิมจึงดงมาคำนับพระสงฆ์ที่กำบัง
สำมพิภพ เชิญพระสงฆ์และข้าราชการให้ขึ้นไปพักอยู่บนตึก
ตันกิมจึง ณ วันพุธ เดือน ๓ แรม ๒ ค่ำ พระสงฆ์และข้าราชการ
ได้ขึ้นไปพักอยู่บนเมืองสิงคโปร์ประมาณ ๑๑-๑๒ วัน หมั้น
แกดัวดำครกปัตัน นายทรัพย์นายเรือจัดได้เลี้ยงอาหารเสร็จ
แล้ว พระสงฆ์และข้าราชการได้ไปตามมิดชาติ ตันกิมจึง แล้วดง
ไปอยู่กำบัง ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ กำบัง

สยามพิภพได้ใช้ไปออกจากเมืองสิงคโปร์ ณ วันศุกร์ เดือน ๕
 ขึ้น ๑๑ ค่ำ^๑ ไปถึงเกาะลังกาที่หน้าเมืองคาลุ^๒ ขุนอาจรรค-
 นิกร หมื่นแก้วดำครให้ทหารยิงสลุตในเรือ ๑๘ นัด ทหารบน
 เมืองคาลุก็ยิงสลุต ๑๘ นัดเหมือนกัน แล้วขุนอาจรรคนิกรได้
 เชิญพระราชหัตถเลขาไปพระราชทานเจ้าเมืองคาลุฉบับ ๑ พระ
 ราชทานโรตมตะกอกเจ้าเมืองที่ ๒ ฉบับ ๑ นายอนุชาจารย์ นาย
 เปี่ยมอาจารย์ได้เชิญสมณดาสน์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
 บวรรังษัฎฐิยพันธุ์ และราชาคณะกรุงเทพมหานครถึงมหาสังฆ-
 นายกวัดวาสุคารามฉบับ ๑ ถึงพระศิริสุมน (ติสต์) วัดปรมาณพ
 วิหารฉบับ ๑

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ พระศิริสุมน
 พระกรุณารัตนกับขุนนางฝ่ายลังกาที่มชชอกหาดายนาย จัดเรือ
 เป็นกระบวนแห่ตามประเทศชาวลังกา ลงมาที่กำปันสยามพิภพ

๑. วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ฯ

๒. ที่เรียกว่าเมืองคาลุนี้ ชื่อที่อังกฤษเรียกว่าคอลยง เป็นเมืองท่าแห่งหนึ่ง
 ทุกวันนี้ พระมหาศีลรัตนะบอกว่าที่จริงไม่ใช่ภาษาลังกา เดิมทีนี้เป็นแต่ตำบล
 บ้านน้อยแห่งหนึ่ง อยู่ในภาคมาลยประเทศ เมื่อไปตุเกดแล่นเรือมาเมืองลังกา
 ถึงที่ตำบลนั้น เวลาเช้ามีคลื่นไปได้ยินเสียงไก่ขัน จึงเรียกว่าบ้านไก่ตามภาษา
 ไปตุเกดว่า Callo กัลโลเป็นเดิมมา—จากเรื่องประติษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์
 ในลังกาทวีป ๓๕๐

คอยรับพระสงฆ์ หมั้นแกว้สาครกัปตันจัตเรอกรรเชียง ๓ ลำ
ให้พระอโนมศิริมนีและพระสงฆ์ทั้งปวง ชุณหาจวรรคณิกจรจัดทหาร
มหาดเล็ก ๒๐ คน แต่งตัวอย่างยุโรป ๔๐ คน รวมทหาร ๖๐ คน
แต่งตัวสวมเสื้อหมวกดำพายดาบแบกปืนเป็นกระบวนไปด้วยเรือแห่
พวกดังกากัแวดล้อมไปจนถึงท่าเมืองคาตุ แล้วมีพระสงฆ์และ
ขุนนางตั้งมากมายคอยอยู่ท่าหน้าอันมาก เมื่อพระอโนมศิริมนีและ
พระสงฆ์ทั้งปวงจะเดินขึ้นไปนั้น มีพวกดังกาแต่งตัวเป็นละครเต้น
รำไปหน้าพระสงฆ์พวก ๑ มีทหารดังกาบ้างทหารในกำปั่นด้ายมา
พิภพบ้างแห่หน้าหึ่ง พวกดังกาถือเพลงฉ่อยบ้างร้องรำไปด้วย
ถนนที่จะเดินไปนั้นปลูกเสื่อรดชั้น ๑ ปลูกผ้าขาวชั้น ๑ ราษฎรชาว
บ้านตั้งเครื่องบูชา ๒ ฟากถนนและม้ายืนคอยดูร้องรำดูการ ไปรย
ข้าวตอกดอกไม้จนถึงวัดปรมาณันท์วิหาร หนทางที่จะไปวัดปรมา
นันท์วิหารนั้น ไกลท่าประมาณ ๑๐๐ เด่น พระอโนมศิริมนีและพระ
สงฆ์ทั้งปวงถึงวัดปรมาณันท์วิหารเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ ไรตมตะ
ก๊อกเจ้าเมืองที่ ๒ ก็มาเยี่ยมพระอโนมศิริมนีในเวดานั้น พุดอยู่สัก
ครู่หนึ่งแล้วไรตมตะก๊อกก็ลากลับไป

ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๔ ชน ๑๓ ค่ำ นายขุนหาญ

นายเปี่ยมอาจารย์ได้ขึ้นของขึ้นจากกำปั่นสยามพิภพ มีหนังสือ
 คัมภีร์และดอกไม้ทองเงินเครื่องบูชาพระทันตธาตุบ้าง และของ
 พระราชทานชาวลังกาบ้าง ขึ้นไปพักอยู่วัดปรมานันทวิหาร และ
 ได้จดหมายรายชื่อตามบัญชี ส่งให้พระศิริสุ่มนบอกกล่าวว้าว
 ร้องพระสงฆ์พวกรามัญวงศ์บ้าง พวกลูกบาติวงศ์บ้าง และคฤหัสถ์
 ที่ได้ถวายของแต่ครั้งก่อนบ้าง ให้มารับไทยทานและรับพระราช-
 ทานของตอบแทนพร้อมกัน ณ วัดปรมานันทวิหาร และพระ-
 อโณมศิริมุนีให้พระกรุณารัตนขุนนางลังกาจัดรถเทียมด้วยม้ารถ ๑
 ให้นายนุชอาจารย์ คุมดอกไม้ทองเงินของหลวงขึ้นไปบูชา
 พระทันตธาตุเมืองสิงขันธ์ นายนุชอาจารย์ได้ออกจากวัดปรมา-
 นันทวิหาร เมืองคาตุ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๕
 ณ วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๒ เป็นวันมาฆบูชา พระ-
 อโณมศิริมุนีได้ให้พระศิริสุ่มนชักชวนพระสงฆ์ลังกา และดัลบุรุษ
 มาประชุมพร้อมกันที่วัดปรมานันทวิหาร พระอโณมศิริมุนีได้
 เทศนาเป็นภาษามคธ พระศิริสุ่มนได้แปลออกเป็นภาษาลังกาลัง
 ถอนพระสงฆ์ และดัลบุรุษเป็นอันมาก ตลอดวันยังคำคั่นยังรุ่ง
 เวลาวันนั้น

ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ เดือนกุมภาพันธ์
 แล้ว พระสงฆ์ภิกษุสงฆ์ชาวลังกาที่มชอในบญชนัน ก็มาถึงวัด
 ปรมานันทวิหาร พระอโนมศิริมุนีได้จำหน่ายของหลวงถวายพระ-
 สงฆ์ชาวลังกา ดังองค์ได้ไตรแพร บาตร ย่ามบ้าง ดังองค์ได้แต่
 ไตรแพรเปล่าบ้าง รวมพระสงฆ์ชาวลังกาที่ได้รับไทยทานของ
 ครองนั้นประมาณ ๓๐ รูป ภิกษุสงฆ์มชอในบญชได้รับพระราชทาน
 ผ้าปรมเมร ๓ แพรหองนไก่เพดะ ๑ บ้าง ได้แต่ผ้าม่วงจีน แพร
 หองนไก่แถบ ๑ บ้าง รวมภิกษุสงฆ์ลังกาได้รับพระราชทานของ
 หลวงครองนั้นประมาณสัก ๒๐ คน พระอโนมศิริมุนีจำหน่ายของ
 หลวงตั้งแต่วันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ จนถึงวันอาทิตย์
 เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำจึงเสร็จ แล้วพระอโนมศิริมุนีจึงจัดให้พระมหา-
 ชิน ๑ พระมหาหรุ่น ๑ คุมหนึ่งถือคัมภีร์ต่าง ๆ และให้พระสิริสุมน
 ช่วยพาไปส่งเจ้าของตามบญชเดิม ซึ่งพระสมุทรมุนีสยามมาแต่
 ครังก่อน

ครั้นการส่งหนังสือ และจำหน่ายของหลวงที่เมืองคาตุ
 เสร็จแล้ว ณ วันอังคาร เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ พระอโนมศิริมุนี
 และพระสงฆ์ท่งปวง ชวนพระสิริสุมนไปหาโรตมตะกอกเจ้าเมือง
 ที่ ๒ คำนับกันตามธรรมเนียมแล้ว พระอโนมศิริมุนีพูดกับโรตมตะ-

ก็บอก ว่าราชการที่เมืองกาลัก้าแล้ว แต่พระสังฆทัตปวงน
 ยากจะขึ้นไปนมัสการพระทันตธาตุ ณ เมืองสิงขันธ์ ถ้าเจ้า
 เมืองกล่าบ^๑ และเจ้าเมืองสิงขันธ์รับรองแข็งแรงไม่ให้เสื่อม
 เดียวพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินสยามแล้วจึงจะขึ้นไป ถ้าไม่รับ
 รองแข็งแรงแล้วก็จะไม่ไป ต้องดาหน้าถนัดเข้ากรุงเทพมหานคร
 ไวทยมดะก็บอกตอบว่าจะต้องมีหนังสือถึงเจ้าเมืองกล่าบ และเมือง
 สิงขันธ์ก่อน ได้ความประการใดแล้วจึงจะให้ทราบต่อภายหลัง
 ขอให้พระอโนมศิริมุนีรอทำอยู่สัก ๓-๔ เวลา พัดกันเท่านั้นแล้ว
 พระอโนมศิริมุนี พระสิริตมณและพระสังฆทัตปวงก็ลาไวทยมดะ-
 ก็อกกลับมายู่ที่วัดปรมาณันท์วิหาร แต่รอฟังข่าวอยู่ประมาณ
 ๓-๔ เวลาแล้วไม่เห็นไวทยมดะก็ออกมาแจ้งความประการใดไม่ พระ
 อโนมศิริมุนีและพระสังฆทัตปวงปรึกษาร่วมกันเห็นว่า ราชการ
 ที่เมืองกล่าบนั้น หนังสือคมภรจะต้องดังที่วัดอมพรพุทธาราม
 แห่ง ๓ ควรจะต้องแบ่งกันไปเมืองกล่าบบ้าง และจะได้มีจัดการ
 พระกัลยาณเจดีย์ด้วย ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงให้พระมหา
 ชิน ๑ พระอัมต ๒ รูปไปเมืองกล่าบ พระกรุณารัตนขุนนางดังกา
 ได้จัดรถม้าคนลากให้พระมหาชินและพระสังฆทัต ๓ พระมหาชิน
 และพระสังฆทัตปวงได้ออกจากวัดปรมาณันท์วิหาร แต่ ณ วันจันทร์

เดือน ๔ แรม ๑๓ ค่ำ^๑ ไปด้วยรถม้าคนลากโดยถนนหลังเมืองศาล
 ณ วันอังคาร เดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ พระมหาชนและพระสงฆ์
 ท่งปวงถึงวัดอัมพรทวาราม ได้ตั้งหนังสือและจำหน่ายของหลวง
 ถวายพระสงฆ์วัดอัมพรทวารามเสร็จแล้ว ณ วันพุธ เดือน ๔
 แรม ๑๕ ค่ำ ออกจากวัดอัมพรทวาราม เดินทางไปเมืองกลา
 บั ถึงวัดกัลยาณเจดีย์ ณ วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ^๒ บิณฑู ยัง
 เป็นจัตวาตัก นายขุนอาจารย์ซึ่งนำของหลวงไปบูชาพระรัตนตรัย
 ณ เมืองสังขัตตชนน กลับมาถึงวัดกัลยาณเจดีย์พร้อมกันในเวลา
 วันนั้นด้วย พระสงฆ์และนายขุนอาจารย์ได้นมัสการพระกัลยาณ
 เจดีย์ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ บิณฑู ยังเป็นจัตวาตัก กลับ
 จากวัดกัลยาณเจดีย์แขวงเมืองกลาบั ถึงวัดปรมาณูทวารามเมือง
 ศาล ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ^๓ บิณฑู ยังเป็นจัตวาตัก
 พระอโณมศิริมนี และพระสงฆ์ท่งปวง ปรีกษาพร้อมกันว่า
 ราชการหลวงก็สำเร็จแล้ว ครั้นจะรอฟังข่าวเจ้าเมืองกลาบัและ
 เมืองสังขัตตชนนต่อไปจะป่วยการนัก ควรจะต้องรีบกลับเข้ากรุงเทพ
 มหานคร จึงได้ไปลาพระสงฆ์นายกพระธีรานุทธ พระศิริสุมน
 เสร็จแล้ว พระสงฆ์และข้าราชการก็กลับไปตั้งกำปั่นสยามพิภพ
 ณ วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ บิณฑู ยังเป็นจัตวาตัก เวลาเช้า
 ๓ โมง ครั้นพระอโณมศิริมนีพระสงฆ์ท่งปวงถึงกำปั่นสยามพิภพ

แล้วประมาณดึกครู่ ๓ พระศิริสุทนต์และพระกรุณาวัฒน์ตามลงมา
ถึงกำปั่นด้ายยามพิภพ แจ้งความว่า เจ้าเมืองกลาบู และเจ้าเมือง
สิงขันธ์ มีหนังสือมาถึงโอรสตะกอกแล้ว ถ้าพระอโนมศิริมนีและ
พระสังข์ทองปวงจะขึ้นไปมัสการพระทันตธาตุ ณ เมืองสิงขันธ์
จะรับรอง แข็งแรง ไม่ให้เสียพระเกียรติยศ พระเจ้าแผ่นดิน ด้ายมา
ได้ พระอโนมศิริมนีพบกับพระศิริสุทนต์และพระกรุณาวัฒน์ ว่าราช
การทอดออกมาถึงแล้วเร็วแล้ว ซึ่งว่าจะขึ้นไปเมืองสิงขันธ์นั้นเป็นแต่
พระสังข์ทองมาคิดกันเอง อยากจะไปดูพระทันตธาตุ ท่านมาแจ้ง
ความว่าเจ้าเมืองกลาบูและเจ้าเมืองสิงขันธ์ จะรับรองให้แข็งแรง
ชอบใจอยู่แล้ว แต่หนทางตั้งแต่ท่าเมืองดาลจะไปถึงเมือง
สิงขันธ์นั้นหลายวันนัก เวลานักจวนเทศกาลมรสุมอยู่แล้ว เรือ
พัดเข้าฝั่งจืด เรือกำปั่นด้ายยามพิภพจะทอดอยู่ไม่ได้ ต้องถาทำน
รับกลับเข้าไปกรุงเทพมหานคร พุดท่านแล้วพระศิริสุทนต์ พระ
กรุณาวัฒน์ก็ลากลับมา

งานพระศพสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร ดุสิตวราช ๑๒๓๕ มีนตุเบญจคก
เป็นปีที่ ๓ การพระเมรสุมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ที่
ท้องสนามหลวงเสร็จแล้ว ณ วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ ๒ ได้

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๑๑

ซักระศัพเข้าสู่พระเมรุ มีการมหรสพ ๓ วัน ๓ คืน ครั้น
ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิง สัม-
โภชพระอัฐิอีกวัน ๑ เป็นคารบ ๕ วัน ๔ คืน ครั้นการเสร็จ
แล้วซักระอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

ในเดือน ๕ นั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ข้าหลวง
เดิม ข้าหลวงใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง ไป
เดินสวนเดินนาตามอย่างธรรมเนียมแผ่นดินใหม่ พระยาเพชร
พิไชยเป็นแม่กองเดินสวนขวา พระยาประมวญประมาณพล
เป็นแม่กองเดินสวนซ้าย นอกจากข้าหลวงเดิมมาแล้ว จัดเอา
ขุนหมื่นในกรมมหาดไทย กตาทิโหม กรมท่า และกรรมการ
หัวเมืองกำกับกันรั้งวัดนาตามหัวเมืองชนทได้เรียกค่านา

สมณทูตกลับจากลังกาทวีป

ครั้นมาถึง ณ วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ พระอโณม-
ศิริมุนี และพระสงฆ์ที่ไปตั้งกาดับเข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการ
พระเจ้าอวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวัชรีย์พิทักษ์ และพระราชา
คณะทั้งปวงก็ลงไปรับขึ้นมากกรุงเทพมหานคร พระอโณมศิริมุนีเข้า

เผ้ากราบทูลว่า ได้ส่งหนังสือและจำหน่ายของที่พระราชทาน
ให้ชาวลังกาเสร็จแล้ว ครั้นจะไปนมัสการพระทันตธาตุเห็นว่า
จวนมรสุมจึงได้ใช้ใบกัณฑ์เข้ามา ออกจากท่าเมืองคาตุมมาถึง
เมืองลังคโปร ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๓๓ ค่ำ^๑ คันทิมจึง
ให้คนใช้ถือหนังสือลงมาเชิญให้ขึ้นไปพักบนตึกถว้นดอกไม้ ๙ วัน
หมั้นแก่ตัวสาวกรักปັນ นายทรมัยนายเรือจัดการในเรือเสร็จ
แล้วจึงได้ออกจากเมืองลังคโปรกลับเข้ามากรุงเทพมหานคร

ได้พระวิมลรัตนกรัณ ข้างฝั่งเผือกตรี

ในเดือน ๘ นั้น พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธรบอก
มาว่าคตขงได้ข้างฝั่งเผือกตรีที่บ้านมาคณาแขวงท่าลัด แต่ปาก
น้ำโขงข้างหนึ่ง สูง ๕ ศอก ๒ นิ้ว เดินทางข้างลงมาทางกรุงเก่า
แล้วต้องแพลงมาถึงกรุงเทพมหานคร ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๘
แรม ๓ ค่ำ^๒ พระสุนทรราชวงศากราบทูลว่า คตขงได้เมื่อ
ณ วันอังคารเดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ^๓ มีชวดจัตวา คัก จึงโปรดฯ
ให้มีการสมโภชในพระบรมมหาราชวัง ที่ศาลาหน้าโรงช้าง ข้าง
นั้นถ้าจะประสมดี ๆ แต่งเป็นพนเจือทองเจือเขม่า ชนระวางเป็น

๑ พุทธศักราชที่ ๕ พฤษภาคม ๑ ๒ วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๑

๓ วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๕

พระวิมลรัตนกริณี ตูทศศรีธรรพวงคพิเศษ ทุติยเศวตวรโรณ-
 ภาต พงศกมาดาตวันรังสฤษดิ์ ราชบุญฤทธิธิดมาหาร โสภา
 จารจุพาหัด้า มหาอุดมมงคล พรพรหมผลพิบุตยประสิทธิ์ ศุภดิถี
 พาหนนาถ ดัชนีณวิดาตเศลเศฟ้า แล้วพระราชทานเศอผ้าเงิน
 ตราพระเศุนทรราชวงศา ๓ ชั่ง พระราชทานหมอกความญคนเศียง
 ๔ ชั่ง รวม ๗ ชั่ง ญูกโรงไวทโรงยอดหน้าคดงมหาเศมบัต

สมเด็จพระนางรำเพยภมราภิรมย์ประสูติเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ

ครันมาถึงเศอน ๑๐ ข้างแรม สมเด็จพระนางรำเพยภม-
 ราภิรมย์ ซึ่งเป็นพระเจ้าหลานเศอในพระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เสด้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบุตริกรมหมันมาตยาพิทักษ์ ราชโอรส
 ญูใหญ่ ประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เสด้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาธิณัก โบรมด ๑ ให้พระบรมวง
 ศานุวงศ์เศื่อนาบดเศมโภช แล้วพระบรมวงศานุวงศ์เศื่อนาบดจึง
 เขาชอกนกราบทูลด้า ทุกวันนเจ้าฟ้ากไมม่เหม็นเศนเศอเศน ขอให้
 ยลชนเป็นเจ้าฟ้าจะได้เศมเยียงเยียงเศอโโบราณมา ได้ทรงทราบ
 ค้าบรักษากราบทูลดงนเศนแล้ว ก็พระราชทานพระนามด้า เจ้า
 ฟ้าจุฬาลงกรณ

การทัพศึกเมืองเชียงตุง

ฝ่ายกองทัพพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
 เจ้าพระยายมราช ยกขึ้นไปตั้งเมืองเชียงตุง ได้ตั้งค่ายประชิด
 เข้าไปจนถึงกำแพงเมือง พอได้ข่าวว่าพม่ายกกองทัพมาช่วย
 เมืองเชียงตุง ก็พากันดำทัพถอยกลับมา พระเจ้านองยาเซอ กรม
 หลวงวงศาธิราชสนิทพักกองทัพอยู่เมืองน่าน เจ้าพระยายมราช
 พักกองทัพอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ มีใบบอกลงมากราบบังคมทูล
 ตามเรื่องความซึ่งได้ยกขึ้นไปตีเมืองเชียงตุงทุกประการ ครั้นถึง
 เดือน ๓๒ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ท่านเจ้าพระยาศรีวิชัย-
 วงศ์ ซึ่งว่าที่สมุหนพระกลาโหมขึ้นไปรักษาราชการที่จะให้กลับ
 ไปตีเอาเมืองเชียงตุงให้ได้ เขาทหารปืนและปืนกระสุนแตกขึ้นไป
 ไปส่งด้วย พระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้า
 พระยายมราช ลงมาถึงเมืองอุดรดิศได้พบพูดจากันแล้วก็กลับ
 ขึ้นไป เห็นว่าตกฤดูแล้ว ชาวในนาของราษฎรพอจะเก็บเกี่ยว
 ได้ ก็ยกกองทัพกลับขึ้นไป ครั้นนั้นพม่าแจ้งวดยกมาช่วยรักษา
 เมืองเชียงตุงอยู่เป็นอันมาก ออกตั้งค่ายรับนอกเมือง กอง
 ทัพพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้สู้รบกับพม่า
 อยู่จนสิ้นกระสุนดินดำและเสบียงอาหาร ก็ดำทัพกลับมา แต่ทัพ

เจ้าพระยายมราช^๕นั้นยกไปได้อีกทาง ได้ข่าวว่าทพพระเจ้าน้องยา
เธอ กรมหลวงวงศาธิราช^๖สนิทดำถอยมาแล้ว ก็กลับทัพมายัง
เมืองเชียงใหม่

เรื่องเรือกระตงลอยพระประทีป

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานครทรงพระราชดำริว่า เจ้านายฝ่ายใน
ถูกเกณฑ์ทำกระตงมาแต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว คิดดูทองคำลงทุนค่าเพียงคนแจกจ่ายก็อยู่ใน ๓๐ ตำลึง
บ้าง ๒ ชั่งบ้าง แล้วก็ถูกเกณฑ์ไปซื้อยาสูบและร้อยดอกไม้ด้วย
ผลประโยชน์ที่ได้น้อย โปรดฯ ให้ยกเลิกกระตงลอยเสีย ให้
ขอแรงพระวงศ์านุวงศ์ต่างกรม ข้าราชการข้างหน้าทำเป็นเรือ
กระตงยาว ๓ วา ๔ วาบ้างถวายเป็นพุทธบูชา^๗ ผู้ที่เกณฑ์นั้นก็มีแต่คิดว่า
การจะยากเหลือเพื่อเกณฑ์ไปทุกหมู่บ้านทุกกรม จนกระตงเจ้า
กรมปลัดกรมไพร่หลวงก็ถูกหมด ครั้นถึงเดือน ๓๑ เดือน ๓๒
แล้วก็ให้เลียบเทียนตักแต่งมาส่งต่อฝัพายให้ถวายทรงจุด ถึงเวลา
จุดดอกไม้แล้วกระตงก็ไม่หมด รับสั่งให้ฝัพายช่วยกันจุดดอย
ลงไป ครั้นลอยไปถึงท้ายน้ำนอกเรือล้อมวงแล้ว พวกเจ้า
ของก็เข้าแย่งกันรับเรือ จึงเกิดวิวาททุ่มเถียงกันว่าเรือของตัว

ที่เรือล่มหายไปก็มี ครั้นถึงบ่ใหม่เรือจะส่งต้องเสียเงินกับผู้
รับจ้าง เรือมากเกินไปถึงโปรดฯ ให้แบ่งส่งขึ้นไปในพระบวรราช-
วังบ้าง แต่ก่อนท่นหยวกทรายคบด้อมวงหน้าพระตำหนักนั้นก็ไม่มี
มี ส้มเต๋เจ้าพระยาองค์ใหญ่จึงคิดให้มขน ดงแต่นมมาก
เป็นธรรมเนียมมทรายคบในน้ำมาจนทุกวันนี้ แล้วโปรดฯ ให้ทำ
ฉัตรเทียนราวเทียนปักในเรือกิ่งเรือไชย ให้สัฟาย ๆ เหล้น
ดองทหน้าพระตำหนักหน้าเมือเวลาตอยพระประทีป ๓ วัน ดังที่
ก็โปรดฯ ให้เฝ้าเกล้าเจ้าโสดนเกล้า ๆ ลงพายเห่บ้าง

สร้างพระเจดีย์และถวายนามพระประธาน

ในวัดพระเชตุพน

ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ^๑ แรม ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
เดือน ๑ ขึ้น ๑ ค่ำ จะไดตงพิชสังตพระพุทธมนต์ก่อพระฤกษ์
เจดีย์ในวัดพระเชตุพน ทรงพระราชดำริไว้แต่เดิมว่าแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้สถาปนาพระเจดีย์
ขึ้นไว้องค์ ๑ สูง ๑ เต็ม ๒ คอก ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้สร้างอุทิศถวายสมเด็จพระชนกา

วิชาเสนาบดีข้างเหนือองค์ ๑ ถ้างเป็นส่วนของพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์ ๑ อยู่ข้างใต้ พระเจดีย์ทอง ๓ องค์
 สูงเท่ากัน ก็ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ทรงพระราชดำริที่จะสร้างชน
 อิกพระองค์ ๑ แต่โปรดอย่างพระเจดีย์วัดสวนหลวงกรุงเก่า จึง
 ให้ช่างขึ้นไปถายอย่างนั้นมา จึงได้จับการทำรากพระเจดีย์ ก่อ
 ต่อกองคกลางออกมาข้างตะวันตก แล้วให้รื้อพระระเบียงเก่า
 เสีย ทำพระระเบียงล้อมเข้าไว้ใหม่ เมื่อจะก่อพระฤกษ์ให้
 แผ่นพระราชกุศลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้างทิศของธาตุพระบาท
 ใหญ่ผู้น้อย ให้พร้อมใจกันทำทานแก่คนชราพิการยากจน
 ทิ้งหลายซึ่งอยู่ในกรุงและนอกกรุง มีจำนวนคน ๓,๕๖๒ คน
 บริจาคเงินพระคลังเดิม ๒๕ ชั่ง เงินในกรมสมเด็จพระศรีสุริ-
 เยนทรามาตย์ ๓๔ ชั่ง ๓ ตำลึง พระคลังข้างใน ๔๐ ชั่ง รวม
 เป็นเงิน ๙๙ ชั่ง ๓ ตำลึง พระราชทานคนละ ๑ ตำลึง แต่พระ
 บรมวงศานุวงศ์ข้าราชการที่ต้องบอกบุญรับไปเพียงคนละ ๒๐ บ้าง
 ๓๐ บ้าง ๔๐ บ้างตามกำลังมากและน้อย มีของไทยทานต่าง ๆ
 ประกวดกัน คิดดูคนหนึ่งจะได้ไปทั้งเงินทอง และสิ่งของ
 ๑ ประมาณ ๓ บาทบ้าง ๔ บาทบ้าง

ครั้นให้ท่านเสร็จแล้วก็เสด็จไปทูลพระฤกษ์เป็นปฐม เมื่อ
 ตั้งสด็จ พระสงฆ์ ๓๐๐ รูป สวดตั้งแต่เดือน ๑๒ แรม ๑๔ ค่ำ
 แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑ ขึ้น ๑ ค่ำ ฝนตกหนักทั้ง ๓ วัน น้ำใน
 วัดพระเชตุพนดกเพียงเข้า ครั้นชน ๒ ค่ำได้ทูลพระฤกษ์ฝนก็หยุด
 และพระเจ้ายอingkaiใหม่ ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้ายอingkai
 เห็นอุปบัติด้วยกระบะของชาว - องค์กลางประคับด้วยกระบะ
 เขียว องค์ข้างใต้ประคับด้วยกระบะของเหลือง องค์ในแผ่นดิน
 ประคับด้วยกระบะของดีขาว

ครั้นการทูลพระฤกษ์แล้ว ก็ถวายพระนามพระพุทธรูป
 พินารทิตทั้ง ๔ เดิมยังไม่ม้พระนาม กับพระประธานเก่าซึ่งเชิญ
 เข้ามาประดิษฐานไว้ในการเปรียญ ถวายพระนามว่า พระพุทธ
 ศาสตามหากุณนาคคุณ สุนทรธรรมทาน บวรานุคตบพิตร พระ
 พินารทิตะวันออกข้างในถวายพระนามว่า พระพุทธโลกนาถ ราช
 มหาสมมตวิวงศ์ องค์อนันตญาณต์ัพพัญญู สยัมภูพุทธบพิตร
 ห้องนอกถวายพระนามว่า พระพุทธมารวิชัย อภัยปรมักษ์ อัคร-
 พฤกษโพธิภิมมย์ อภิสัมพุทธบพิตร พินารพระปาติโดยถวาย
 พระนามว่า พระพุทธปาติโดย ภิริติไตรวิเวก เอกจาริกัสมาจาร

วิมุตติญาณบพิตร พิจารพระนาคปรกถวายพระนามว่า พระ
พุทธชินสีห์มุนีนาถ อุตฺตมยาศน์มัลลิก อุตฺตมกตติภาคนาคปรก
กิตกภพพิตร พิจารเทศนาธรรมจักรถวายพระนามว่า พระพุทธ
ชินราช วิโรจาทธรรมจักร อัครปฐมเทศนา นวาศภพิตร และ
พระพุทธรูปยาศน์ใหญ่ในพระวิหาร แต่ก่อนพระรัศมีดอยตัว
อยู่ ครั้นกาลนานมาพระรัศมีถ่วงหนักลง ชัดเอาอิฐปูนที่
พระจุพาสาดุหักทำตายลงมา ไพร่เกิดำไปรดกระหม่อมให้
ปฏิสังขรณ์เสียใหม่ ต่อพระรัศมีให้ย้ายออกไปจนถึงผนัง พระ
รัศมีได้อาศัยผนังอยู่ได้ก่นกตอยู่ แต่พระนามนั้นทรงไว้แล้ว
ยังมีได้ถวายค้างอยู่

กรมสมเด็จพระปรมาณูชาติชินโรต

และกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์สนพระชนม์

ในปีนั้นกรมสมเด็จพระปรมาณูชาติชินโรต กรมหลวงพิเศษ
ศรีสวัสดิ์ ประชวรพระโรคชรา ครั้นวันศุกร์ เดือน ๓
ขึ้น ๙ ค่ำ^๑ กรมสมเด็จพระปรมาณูชาติชินโรตสิ้นพระชนม์ ได้
๖๓ พระพรรษา ๔ วัน วันเสาร์ เดือน ๓ แรม ๒ ค่ำ^๒ กรม

หลวงพิเศษศรีสวัสดิ์คั่นพระชนม์ ๆ ได้ ๖๒ พระพรรษา ๘ เดือน ๑๔ วัน

สร้างสระปทุมวันและวัดปทุมวนาราม

แล้วทรงพระราชดำริว่า ท้องนาที่หลวงอยู่ในคลองบางกระบือราย ๑ จะทำเป็นสระบัวปลูกบัวต่าง ๆ ไว้ชมเล่น จึงโปรดให้สมเด็จพระยาองค์น้อยเป็นแม่กอง พระยาดำรงพ่าย* เป็นนายงาน จ้างเงินอุดสระบัวให้เป็นเกาะน้อยเกาะใหญ่ลดเตี้ยกันไป ถ้าไม่พอให้ซื้อราชวรต่อไปอีก สมเด็จพระยาองค์น้อย พระยาดำรงพ่าย ทำพระที่นั่งประทับแรมองค์ ๑ ทำพลับพลา โรงละคร ที่เจ้าจอมอาศัย โรงครัว ช่างในและโรงครัวเลี้ยงขุนนางข้างหน้า ชักกำแพงล้อมรอบเป็นเขตข้างหน้าข้างใน ฝ่ายข้างใต้ให้สร้างวัดขึ้นวัด ๑ พระราชทานชื่อวัดปทุมวนาราม นิมนต์พระสังฆธรรมยุติกาไปอยู่ เจ้าอธิการชื่อพระครูปทุมธรรมชคดา แล้วขุดสระใหญ่มีเกาะน้อยเกาะใหญ่ในกลางสระ ในสระนั้นให้ปลูกบัวต่าง ๆ บนเกาะนั้นให้ปลูกผักต่าง ๆ พรรณดอกไม้อื่นต่าง ๆ ถึงฤดูแล้งเดือน ๒ ข้างขึ้นกึ่ง

* นามเดิม หนู ภายหลังได้เป็นพระยาเพชรพิไชย ฯ

น้ำเข้าไฉนเป็นสระ เสด็จมาประทับอยู่ ๒ ราตรีบ้าง ๓ ราตรีบ้าง
ให้เจ้าจอม ข้างใน ดงเรือพาย เก็บดอกบัว และพรรณ ดอกไม้ และ
พรรณผักขิงกันเดินเป็นท่อนๆ เวลาเช้าพระสังฆราชาคณะดงเรือ
จำนนน้อยพายเข้าไปรับบิณฑบาต เวลาค่ำก็ให้หม่าม้า และ
ให้เรือข้าราชการเข้าไปเดินดักกวาดดอกกล้วยไม้ ทรงดงทุก ๆ ปี

ลัทธิราช ๑๒๑๖ ปี ๑๒๑๖ เป็นปีที่ ๕ การเมรุผ้าขาว
ที่ท้องสนามหลวงเสร็จแล้วครั้น ณ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ให้ยก
โกศพระศพกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส กรมหลวงพิเศษ-
ศรีสวัสดิ์ ตั้งกระบวนแห่ด้วยพระเชตุพน ไปเข้าเมรุท้องสนาม
หลวง มีการมหรสพ ๓ วัน ๓ คืน ครั้นเดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
พระราชทานเพลิง

การทัพศึกเมืองเชียงตุง (ต่อ)

ฝ่ายพระเจ้านั่งยาเซอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้า
พระยายมราชมาพักอยู่เมืองเชียงใหม่กับออกขอราชการลงมา ได้
ทรงทราบขอราชการแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า ทางเมือง
เชียงตุงเป็นทางกันดารยิ่งนัก ต้องขนานเขาสูงเป็นทางคับขันของ

แถมก็มี จะตั้งเลี้ยงอาหารกระสุนดินดำก็ลำบาก จะทำทัฬหีเป็นการบึกเหินจะไม่ได้ จะทำได้ยู่ก็เป็นการจู่โจมเหมือนทัฬหีโจรเท่านั้น เดียวณพมารัตวแต่งกองทัพมาระวังรักษาอยู่ ทัฬหีฝ่ายเราไปตักถึง ๒ ครั้งแล้วก็ไม่สำเร็จ จะให้ทำต่อไปอีกไพร่พลในกองทัพก็อดโรยบคบน้ำมาถึง ๒ ถาดแล้วแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มัตราหากองทัพกลับลงมา ณ กรุงเทพมหานคร

ฝ่ายพระเจ้านั่งยาเขอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้าพระยายมราช ทราบท้องตราแล้วก็กลับลงมาถึงกรุงเทพมหานคร พระเจ้านั่งยาเขอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิททกราบทูลว่า มหาไชยกราบทูลมายังคมดาพาครอบครัวไปถึงเมืองดอแลแล้วลงมาแต่อุปราช จึงทูลว่าอุปราชเป็นคนตัวมีภักดีจริง ๆ ไม่ควรจะกักขังไว้ที่กรุง จะให้ขึ้นไปอยู่พร้อมกันกับครอบครัวญาติพี่น้องที่เมืองหลวงพระบาง โปรด ฯ ให้พระยายมราชวรานุกูลพาอุปราชขึ้นไปส่งไว้เมืองหลวงพระบาง จะได้พร้อมกันกับครอบครัว

เจ้าเมืองห่อริเซา จึงให้ขุนนางซื้อตากุนแยมมาขออุปราชากับครอบครัวไป เจ้าเมืองหลวงพระบางจึงผิดว่า ขอบอกลงไปกรุงเทพมหานคร ตากุนแยมก็คอยฟังข่าวอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง จึงได้นางสุนทรผู้ของอุปราชเป็นภรรยา

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร จึงโปรด ฯ ให้มีศุภอักษรขึ้นไป
ให้เจ้านครเมืองหลวงพระบาง ปล่อยครอบครัวดวงด้อยไปตามใจ
สมัคร อุปราชาไปอยู่ที่เมืองเชียงรุ่งพร้อมกันด้วยญาติพี่น้องแล้ว
เมื่อมีมะเดื่อเทศก่เกิดรบพุ่งกันขึ้นอีก มหาไชยฆ่าอุปราชตาย
เปลี่ยนวงศ์ใหม่

เตรียมการต้อนรับเซอร์ยอนโบวริง

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร ณ เดือน ๓๐ แรม ๓๐ ค่ำ นาย
บำรุงราชบทมาดัยกดับเข้ามาแต่เมืองดิงคโปว์ ด้วยกำปั่นลุดดาคร
รับหนังสือ เซอร์ยอนโบวริง เจ้าเมืองฮ่องกง เข้ามา ด้วย ฉบับหนึ่ง
ใจความในหนังสือนั้นว่า พระมหากษัตริย์ของเซอร์ยอนโบวริง
ให้เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีค้าขาย และการ
อื่น ๆ หลายอย่าง เพื่อจะให้บ้านเมืองเจริญขึ้น เซอร์ยอนโบวริง
จะต้องบอกว่า เรือกดำ คนกคน เดียวนททะเลเมืองจันท์เรือ
รบอยู่ในบังคับอังกฤษมาก เซอร์ยอนโบวริงจะเข้ามาเยี่ยมเยือน
มิใช่จะมาให้บ้านเมืองไทยคืนตกใจ เซอร์ยอนโบวริงจะเข้ามา
เรือน้อยดำ ท่านเสนาบดีอย่าเข้าใจผิดไปแล้วก็อย่าให้เป็นเหตุ

ขัดขวางทางสัญญาไมตรีค้าขาย เพราะมานักยด้างรับรองโดย
รักใคร่กัน ใจของเซอร์ยอนโบวริงคิดสมควรกับบ้านเมืองใหญ่
แล้วในใจเซอร์ยอนโบวริงไม่อยากจะเอากำดั่งอำนาจใหญ่ไ้โดย
ความพิสดารแจ้งอยู่ในหนังสือ^๕นั้นแล้ว ได้นำหนังสือขึ้นกราบ
บังคมทูลพระกรุณาทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มีพระบรม
ราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเห็นพระหม่อมว่า เมื่อครั้งแผ่นดิน
กรุงธนบุรี กับต้นเด็กร้องฤๅษได้เข้าเป็นคาบศักราชเข้ามาถวายครั้ง ๑
ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กับต้น
เด็กได้นำพระแสงกระบี่เข้ามาถวายครั้ง ๑ ครั้นมาถึงแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าแผ่นดินเมืองปตะกอด
แต่งให้กาตส มันแวนดัลโลว^๑ คุมเครื่องราชบรรณาการเป็น
ราชทูตเข้ามาเป็นทางพระราชไมตรี ขอเป็นกงสุลอยู่ที่กรุงเทพฯ
มหานคร และขอทำหนังสือสัญญาด้วย ครั้นนั้นโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมให้เจ้าพนักงานรับรองกาตสมันโดยสมควร ครั้นมาถึง
ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าเมือง
กาตสะกะตา แต่งให้การ^๒ เป็นทูตเข้ามานำหนังสือสัญญา

๑. ชื่อ กาตส มันแวนดัลโลว^๑ ซึ่งเจ้าเมืองมาเถลิงให้เป็นทูตมาขอเจริญทางพระ
ราชไมตรี พ.ศ. ๒๓๖๑ และเจ้าเมืองโลให้เขมมาททำหนังสือสัญญา เมื่อ พ.ศ.
๒๓๖๓ อีกครั้ง ๑ ๒. ชื่อ ยอนันครอเพ็ด ๑

ครั้ง ๑ ก็โปรดให้เจ้าพนักงานรับรองเป็นอันดี แต่มิได้ทำสัญญา
กัน ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้า
เมืองกาละเกตาแต่งให้กัปตันหนึ่บารัน^๑ เป็นทูตเข้ามาขอทำ
หนังสือสัญญากันครั้ง ๑ ครั้นนั้นได้ทำสัญญากันเป็นสัญญา ครั้น
มาถึงปลายแผ่นดิน สมเด็จพระนางเจ้าควนิษฐาธิราชเจ้า กรมหมื่น
แผ่นดินองกุสฯ แต่งให้เซอร์เฮมส์บรูก^๒ เจ้าเมืองลอร์ดวาระ เป็นราชทูต
เข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาเก่า ครั้นกัปตันหนึ่บารันเข้ามาทำได้
เสียใหม่ ให้เป็นทางพระราชไมตรีด้วยเมืองหลวง ครั้น
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรอยู่ไม่ได้บาย
พระองค์ เซอร์เฮมส์บรูกก็ไม่ได้เข้า หนังสือสัญญากันไม่ได้แก้
ครั้นสมเด็จพระนางเจ้าควนิษฐาธิราชเจ้า กรมหมื่น
ไมตรีกับกรุงเทพมหานคร จึงตั้งให้เซอร์ยอนโบวริง^๓ เจ้าเมือง
ฮ็องกงเป็นราชทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาใหม่ ถ้าจะไม่รับถึง
๒ ครั้นแล้วเห็นทางพระราชไมตรีเกาทำไต่ด้วยกัปตันหนึ่บารันก็
จะมีหมองเสียไป หนังสือสัญญาที่ทำไว้แต่ก่อนก็เช่นแต่ทำด้วย
เจ้าเมืองเบงกอลเป็นเมืองชนของอังกฤษเท่านั้น การได้ทำมาแต่
เดิมแล้วก็จะต้องทำเสียใหม่ แล้วก็ได้ทำกับเจ้าแผ่นดินเมือง

ใหญ่ ๆ ส้มควรวอยู่แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ปรึกษา
ท่านเสนาบดีตามพระกระแสพระราชดำริว่า ถ้าไม่ทำหนังสือ
สัญญาด้วยเซอร์ยอนโบวริง^๕ ครองแสด^๖ คงจะขาดทางพระราชไมตรี
ไป จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยามหาอรรณนิกร^๗ คุณ
เลขาหาร^๘ บินทำคำดาใหญ่ชนทหน้าเมือง ข่อยาว ๓ วา ๕ หอง
มีเนื้อยง ๒ ไร่^๙ ๕ ไร่^{๑๐} ๕ ไร่^{๑๑} ๕ ไร่^{๑๒} เป็นที่รับทูตหลังหนึ่ง

ฝ่ายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระวรมอัครเวิศรซึ่งประชวร
พระโรคตม ถึง ณ วันเสาร์ เดือน ๓ ชัน ๓๒ ค่ำ^{๑๓} สิ้นพระชนม์^{๑๔}
ได้ ๖๕ พรรษา กับ ๑ เดือน ๓๐ วัน

การฉลองฉลองกุพระนครชนนอก (คลองผดุงกรุงเกษม)

และทรงพระราชดำริว่า คลองผดุงกรุงเกษม^{๑๕} ขุดสำเร็จ
แล้วแต่ในปีชวด ควรจะทำการฉลองด้วยเป็นกุพระนคร^{๑๖} ชนนอก^{๑๗}
ป้อมเสมา^{๑๘} เป็น^{๑๙} คู่อุปรับ^{๒๐} คึกเหมือนกำแพงพระนคร^{๒๑} ชนหนึ่ง พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก^{๒๒} ขุดคลองและสร้างป้อมกำแพง
เมืองเสร็จแล้ว โปรดฯ ให้มีการฉลองกำแพงพระนครเป็นการ
ใหญ่^{๒๓} ครองหนึ่ง^{๒๔} ก็ทรงจะต้องทำการฉลองให้เป็นเกียรติยศไว้บ้าง
จึงโปรดพระราชทานเงิน ให้ขอแรงพระบรมวงศ์^{๒๕} ข้าราชการ

จะของรดีพระบาท ช่วยทำ ดำรับถวายพระและช่วย เว้นนับดีพระ-
 ดงษ์ ให้ปลุกศาลาและโรงทามริมคลองฟากละ ๕๐ หลัง เป็นโรง
 ศาลา ๓๐๐ หลัง ครั้นเดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ให้เผด็จพระดงษ์
 ๕๐๐ รูป เจริญพระปริตรหลังละ ๕ รูป ครั้นเดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ
 จะได้อวยอาหารบิณฑบาตร และถวายไทยทานแล้วมีการเล่น
 ต่าง ๆ ทุกสิ่ง ราษฎรที่อยู่ริมคลองก็ให้ทำบุญตามศรัทธา
 วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ เวลากลางคืนให้ชาวบ้านจุดโคม
 ให้สว่างทั้ง ๒ ฟากคลอง แต่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และ
 ข้าราชการ และราษฎรพากันลงเรือไปดูการเล่นเป็นที่เจริญใจ

สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์

ในปีชาดนั้นทรงพระราชดำริว่า ในบริเวณพระราชอุทยาน
 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดฯ ให้ขุดสระ
 ก่อภูเขาสร้างกำแพงปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่ประพาสสำราญพระราชหฤทัย
 มาแต่ก่อน ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงทรง พระราชอุทิศ สิ่งของในบริเวณ ส่วนนั้น รื้อไปถวายในพระ
 อารามต่าง ๆ มีวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน เป็น

ต้น ยังแต่ที่เป็นแผ่นดินว่างอยู่ จึงโปรด ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยา
 องค์น้อยเป็นแม่กอง ให้ทำพระมหาราชมณเฑียรชนอก ๕ องค์
 ให้^๕หรือพระคานักเดิมมาปลูกไว้ด้วย แล้วให้สร้างพระที่นั่งสูงมณฑป
 ๕ ชั้น สำหรับทอดพระเนตรไปไกล ๆ องค์ ๑ แล้วให้สร้าง
 พระที่นั่งสำหรับไว้ขององค์ ๑ แล้วมีหอสำหรับพระสงฆ์เจริญ
 พระปริตรหลัง ๑ สำหรับไว้พระแสงเครื่องศาสตราคมหลัง ๑
 สำหรับเตียงแขกเมืองหลัง ๑ ซักเชอนเพชรดอุมรอบ สำหรับ
 พวกพนักงานอยู่ทุกพนักงาน ชั้นนอกเชอนเพชร ซึ่งเห็นปากการ
 ตรงหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้สร้างพระที่นั่งชนองค์ ๑
 และพระที่นั่งสุทธาราวรย์เดิมก็โปรดให้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ ทำขึ้น
 ที่พระราชวังกำแพงตรงถนนบำรุงเมือง ให้ชื่อบุ๋มดัญจโรจกิจ
 ทำขึ้นยังไม่เสร็จ ครั้นการนั้นแล้วโปรด ฯ พระราชทาน
 ชื่อให้คล้องเนื่องกันทั้งเก้าแห่งใหม่ พระที่นั่งหน้าวัดพระศรีรัตน
 ศาสดารามชื่อพระที่นั่งไชยชุมพล พระที่นั่งสูง ๕ ชั้นชื่อภูมิลดาศ
 ไนย พระที่นั่งสุทธาราวรย์โปรด ฯ ให้แปลงชื่อว่าพระที่นั่งสุทไธ
 ศวรรย์ หื้อ พระโรงเสด็จออกให้ชื่อพระที่นั่งอนันตสมาคม พระ
 มหามณเฑียรฝ่ายในองค์ ๑ ชื่อบรมพิมาน หื้อพระโรงฝ่ายใน
 ฝ่ายชื่อนงคราญสโมสร พระพิมานฝ่ายใต้องค์ ๑ ชื่อจันทรทิพย-

พระพิฆเนศวรเห็นองค์ ๑ ชื่อภาณุมาศจำรูญ พระตำหนักเดิม
ชื่อมณเฑียร หอพระปิตุรชื่อว่าหอพระเสถียรธรรมปิตุร หอ
แสงศาสตร์วาศให้ชื่อว่าหอราชฤทธิงูโรจน์ หอที่เลี้ยงแขกเมือง
ให้ชื่อหอโฆชนต์ลาค พระที่นั่งไว้ของประหลาดต่าง ๆ ชื่อพระ
ที่นั่งประพาสพิพิชภัณฑ์

ประตูเข้าไปตรงพระที่นั่งอนันตสมาคม ชื่อประตูเทวราช
ดำรงศร ประตูข้างทิศใต้ชื่อประตูทักษิณสังหรณ์ ประตูข้างทิศ
เหนือริมเกยช้าง ชื่อประตูครุฑสิงห์หัดน์ ประตูย่ำคำช้างเหนือ
นั้นชื่อประตูแถวราชกิจ ประตูข้างใต้ชื่อประตูประดิษฐานประเทศ
สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อยเป็นแม่กอง พระยาเพชรพิไชย พระยา
ตามภพพายเป็นนายงาน ครั้นสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อยถึงแก่
พิราลัยแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พณฯ หักเจ้าท่าน
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหมดูการต่อไปจนสำเร็จ

ได้พระวิสูตรรัตนกรัณี ช้างพังเผือกโท

ในเดือน ๔ มีชาดนั้น พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธร
ก็ต้องได้ช้างเผือกโทที่บ้านมาตตะบาอีกช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๑๑
นิ้ว ผักหักเชื่องราบแล้ว เดินช้างมาถึงบ่อมเพ็ชรกรุงเก่า ณ วัน

ศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับ ณ
 โรงสมโภชที่บ่อนเพชร ๓ วัน แล้วต้องแต่งมาถึงกรุงเทพมหานคร
 นคร วันพุธ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ มีการสมโภชที่ท้องสนาม
 ไชยหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ มีการมหรศพ ๓ วัน ๓ คืน ถ้า
 ประสงค์แต่งเป็นพนใจเหลือง ชานนาม พระวิสูตรรัตน-
 กริณี โบกษรหัตถิตระกูด ลักถบริบูรณ์บริสุทธเศวต ศษพิเศษ
 วรลักษณ เถติมราชศักดิ์สยามโลกยาธิเบนท์ ประเมณฑมหา
 ราชาราชบุณยวราคุดยฤทธิธมาหาร สรรพการศุภโศภณ มงคล
 คุณประเสริฐเลิศฟ้า แล้วพระราชทานเสื้อผ้าเงินตราพระสุนทร-
 ราชวงศา หมอความให้ ๕ ชั่ง ผูกไว้ที่โรงพระเทพกุญชร

เซอร์ยอนโบวริงเข้ามาทำหนังสือสัญญา

ศุกร์ ๑๒๑^๓ ปีเถาะสัปตศก เป็นปีที่ ๕ วันอาทิตย์
 เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ เซอร์ยอนโบวริงราชทูตนาย ๑ มิสเตอร์
 ยาริบั๊กอุปทูตนาย ๑ มิสเตอร์ยอนจาโรโบวริงตรีทูตนาย ๑ รวม
 ๓ นาย มาด้วยเรือกลไฟชื่อลัดเลอ^๔ดำ ๑ ชื่อปรีชันดำ ๑ ถึง

๑ วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๑

๔ แฮร์รี ปาร์กส์

๒ จันทร์ที่ ๕ มีนาคม ๑

๕ แรตต์เลอร์ ๑

๓ พ.ศ. ๒๓๘๑

ปากน้ำเจ้าพระยา ทอดอยู่นอก คันตอน พระยามหาอรรณนิกร
 พระยาดมฺพรบุรานุรักษ์ บอกขณมาถึงกรุงเทพมหานคร เดือน ๕
 ขน ๘ คำ นำความขณกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบใต้ฝ่า
 ละของชุดีพระบาท แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ท่าน
 เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ลงไปรับ เซอร์ยอนโบวริง ที่เมืองสมุทรปรา-
 การ เซอร์ยอนโบวริงกับขุนนางอังกฤษเข้ามาด้วยกำบันไฟชื่อ
 ปรีชัน ถึงเมืองสมุทรปราการ ณ เดือน ๕ ขน ๑๕ คำ แล้วได้
 ยิงปืนสลัดตรงแผ่นดิน ๒๑ นัดทั้ง ๒ ฝ่าย ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์
 จิตเรือกระบวนเห่ที่เกณฑ์ลงไปแต่กรุงเทพมหานคร ๒๖ ลำ ส่ง
 เซอร์ยอนโบวริง สาริปัก ยอนจาโรโบวริง กับขุนนางอังกฤษ
 นายไพร่ ๒๔ คน ขนมาถึงกรุงเทพมหานคร เดือน ๕ แรม ๑ คำ
 ขนพักอยู่ ตกรับทต หน้าวัดประยูรวงศ์ ครั้นเวลาบ่ายกำบันไฟ
 เซอร์ยอนโบวริงขนมาถึงกรุงเทพมหานคร ขอให้เรือทอดหน้า
 บ้อมบ้องปัจจามิตร บ้อมบัดปัจจันิก แล้วได้ยิงปืนสลัดตรงแผ่นดิน
 ๒๑ นัดอีกทั้ง ๒ ฝ่าย แล้วเดือนขนมาทอดทหน้าตักพัก

ครั้น ณ เดือน ๕ แรม ๑ คำ เข้าเฝ้าออกใหญ่ทพระที่นั่ง
 อมรินทร์วินิจฉัย เซอร์ยอนโบวริงจันทาพิภาพ ๑ คตบของคำ

ประทับเพชร ๑ สายสร้อยทองคำสำหรับนาฬิกาสาย ๑ หีบเขียน
หนังสือสำหรับเดินทาง ๑ ชุดเกล้าชุดกระหม่อมถวาย แล้ว
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งผู้รับสั่งให้ปรึกษาทำหนังสือสัญญา
ด้วยเซอร์ยอนโบวริง คือพระเจ้าันยองยาเซอ กรมหลวงวงศา-
ธิราชสนิท ๑ สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ ๑ สมเด็จเจ้าพระยา
องค์น้อย ๑ ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ๑ เจ้าพระยาผู้ช่วยราช
การกรมท่า ๑ รวม ๕ แต่เจ้าพระยานิกรบดินทรที่สมุหนายกนั้น
ท่านชราป่วยไปไหนไม่ได้ จึงไม่มีชื่อเข้าในที่ประชุม ประชุมทำ
หนังสือสัญญาที่พระราชวังเดิม เป็นสัญญาว่าด้วยการแผ่นดิน
๑๒ ข้อ กฎหมาย ๖ ข้อ พิกัดดินค้า ๓ ข้อ รวม ๒๑ ข้อ เมื่อ
วันลงชื่อประทับตราหนังสือสัญญานั้น ได้ยิงปืนที่บ่อนวิษเณทร
ประสิทธิ์ ๒๑ นัด ฝ่ายกำปั่นรบอังกฤษยิงปืนส่งตอบด้วย ๒๑ นัด

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เซอร์ยอนโบวริง
เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลไปด้วยเรืออัสตอร์วากซ์ กับเรือกระ-
บวนรวม ๙ ลำ ไปส่งถึงเมืองสมุทรปราการ แล้วเซอร์ยอนโบว-
ริงกับขุนนางอังกฤษ ลงเรือโผนแผ่นทะเลออกไปกำปั่นรบนอก
สันดอน ได้ออกจากเมืองสมุทรปราการ เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ^๒

๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ๒ อาทิตยที่ ๒๒ เมษายน ๑

ครั้น ณ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ใช้จักรไปจากที่ทอดคนอกตั้งนอน
ความในข้อสัญญาและการรับรองทุกโดยละเอียดนั้น แจงอยู่ใน
จดหมายเหตุนั้นแล้ว

สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ถึงแก่พิราลัย

ฝ่ายสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ เมื่อทำหนังสือสัญญานั้น
ป่วยอยู่แล้ว การป่วยนั้นเป็นโรคถูกกระทบไม่ดีขึ้นถึงเท่าช้าง
ซ้าย แผลนั้นใหญ่ทำพิษออกไป อยู่ได้เดือนหนึ่งถึงแก่พิราลัย
ในเดือน ๖ ขึ้น ๓๐ ค่ำ พระชนมายุ ๖๗ ปี ๓ วัน

ในเดือน ๖ นั้น การเมรุผ้าขาวที่วัดสุวรณารามเสร็จแล้ว
ณ เดือน ๖ แรม ๓๐ ค่ำ ได้ชักพระศพกรมพระรามอินทร์
พระองค์เจ้าเกสรไปเข้าเมรุ ณ เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ พระราช
ทานเพลิง

แล้วโปรดฯ ให้ทำการเมรุสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ เป็น
เมรุจักรมุขขึ้นที่หน้าวัดประยูรวงศ์ ครั้น ณ เดือน ๑๓ แรม ๓ ค่ำ
ได้เชิญโกศสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ ลงเรือแห่ไปขึ้นที่หน้าวัด
ประยูรวงศ์ ได้ทำการฉลอง ๓ วัน ๓ คืน ครั้นเดือน ๑๓
แรม ๖ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิงที่ท่าเมรุหน้าวัดประยูรวงศ์

เพราะเหตุความประสงค์ของท่าน พดไฉนเอง ๆ ว่าจะให้เผาทัณฑ์
วัดของท่าน เวลานี้บ้านและคอกข้าง ๒ ฟากถนนยังไม่

ครบมาถึงเดือน ๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ^๑ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ทรงพระราชดำริทูลถามวัดเขมาภิรตาราม มีการมหรสพ ๓ วัน
๓ คืน

มัสเตอร์ฮาริบักเข้ามาเกณฑ์สิ่งสัญญา

ในปีเถาะเดือน ๔^๕ นห มัสเตอร์ฮาริบักซึ่งเป็นทูตเข้ามาทำ
หนังสือสัญญาด้วยเซอร์ยอนโบวริงแต่ก่อนนั้น นำเอาหนังสือ
สัญญาออกไปประทับตราแผ่นดินอังกฤษ แล้วกลับเข้ามาเปลี่ยน
หนังสือสัญญาซึ่งประทับตราแผ่นดินกรุงเทพมหานคร มีพระราช
ดำรัสและเครื่องราชบรรณาการเข้ามาเป็นอันมาก มัสเตอร์
ฮาริบักกับเข้ามาด้วยเรือกลไฟช้อออกแกล่น ถึงกรุงเทพมหานคร
ทอดอยู่ที่หน้าบ้อมบ้องปัจจุามิตร บ้อมบิตปัจจนึก ณ วันอังคาร
เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ^๒ ได้ยิงปืนส่งตรงแผ่นดิน ๒๓ นัดทั้ง ๒
ฝ่าย ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ มัสเตอร์ฮาริบัก
กับขุนนางอังกฤษ ๑๗ นาย เข้าเฝ้าออกให้ถวายพระราชดำรัส
ณพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถวายเครื่องราชบรรณาการอย่าง
รถไฟ ๑ อย่างกำปั่นไฟ ๑ กระจกฉากรูปควีนวิกตอเรียเมื่อได้

เรือนใหญ่เข้าปากน้ำไม่ได้ ที่กรุงจัดเรือกลไฟสยามอรุดมพล
ไปรับ กับต้นเซนต์ฮาริเด้เข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการ ทหารที่
ล้อมได้ยิงปืนสดุดของแผ่นดิน ๒๓ นัด แล้วกับต้นเซนต์ฮาริเด้กับ
ขุนนางอเมริกัน ๔๖ นาย ขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานคร เดือน ๕
แรม ๑ ค่ำ พักอยู่ที่เรือนปลูกไ้วรับแขกเมืองที่หน้าโรงฝางเก่า
ปากคลองผดุงกรุงเกษม เพราะด้วยดื่กรับแขกเมืองหน้าวัด
ประยุรวงศ์ พวกมิสเตอร์ฮาริเบ้กับขุนนางอังกฤษขออาศัยอยู่
หลายนาย

ครั้นมาถึง ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ กรมพระ
พิพิชโยภกษเบนท์ซึ่งประสูติมอัมพาด ขึ้นพระชนม์ พระชนม์
ได้ ๖๑ พรรษา ๖ เดือน ๘ วัน

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ กับต้น
เซนต์ฮาริเด้ราชทูตเข้าเฝ้าออกใหญ่ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
ถวายปืนโก ๕ ลำ กตั้งหุ้มทอง ๑ ปืนเปรี๊ยมทอง ๑ บอก
กระจกรูปแปดเศศ ๒ บาน กระจกเงาใหญ่คู่ ๑ หมึกโกรโส
๒ หีบ สมุด ๑๐ เล่ม ฉากแผนที่ ๑๒ แผ่น กระจกทองเหลือง
คู่ ๑ ของทรงยินดีในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

กระจกรูปแปดเหลี่ยม ๒ บาน แผ่นที่บ้านเมืองต่าง ๆ ๖ แผ่น
 กระจกเงาใหญ่บาน ๑ เครื่องไฟฟ้าดำรับ ๑ ปืนชาติโตผกาแมน
 บอก ๑ บินมือเลื้อยหีบ ๑ เครื่องบิน ๕ ห่อ หนังสือเรื่องต่าง ๆ
 ๑ เล่ม แผนที่เมืองอเมริกันแผ่น ๑

แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งผู้รับสั่งให้ปรึกษาทำ
 หนังสือสัญญาด้วยทูตอเมริกัน คือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
 วงศาธิราชสนิท ๑ สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย ๑ เจ้าพระยาศรี
 สूरียวงศ์ว่าที่สมุหพระกลาโหม ๑ เจ้าพระยาวังวิงศมหาโกษา
 ธิปัตพระคลัง ๑ เจ้าพระยายมราช ๑ รวม ๕ นาย ประชุมทำ
 หนังสือสัญญาที่พระราชวังเดิม เป็นสัญญา ๒๓ ข้อ เมื่อลงชื่อ
 ประทับตราหนังสือสัญญานั้น ให้ยิงปืนที่บ่อนวิเศษนครประ
 ติบัติ ๒๓ นัด ครั้น ณ วันเดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ กัปตัน
 เซนต์ฮาร์ดีราชทูตเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายบังคมลาไป ความใน
 ข้อสัญญาและการที่รับรองทูตแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุนั้นแล้ว

การถวายสลาภกัตในวัดพระเชตุพน

หนึ่ง เมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ เมื่อทูตอเมริกันยังอยู่นั้น

โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้แม่พระราชกุศลไปในพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่ควรกระทำ ได้ ให้ทำสดากภักตรถวายพระดังพระราชกณะทั้งปวงในวัดพระเชตพน ของหลวงแต่งละครข้างในหาบสดากภักตรเป็นคู่ ๆ มาถึงท่านที่ต้องเกณฑ์ก็คิดทำประกวดกัน จัดหาหญิงที่ชั่วระจุกและหญิงรุ่นสาวมาตกแต่งให้นุ่งยกบ้าง นุ่งตั้งเวียนบ้าง ห่มเข้มขาวบ้าง หาบสดากภักตรเป็น ๔ แถว แล้วก็มีคนถือด้ามรับคาวหวาน เครื่องไทยทานเป็นขนมผลไม้ต่าง ๆ ที่จะถวายพระในสดากภักตรนั้นตามไปเบื่องหลังเป็นอันมาก ดางแห่งก็แต่งเป็นละครยืนเครื่องและนางเป็นคู่ ๆ กันหาบสดากภักตร ดางแห่งก็แต่งเป็นยักษ์บ้างเป็นลิงบ้าง ดางแห่งก็แต่งเป็นเขยวาทองพิไลย์ไปข้างหน้า ดางแห่งก็แต่งเป็นงูรบกัน ดางแห่งก็แต่งเป็นนางต่างภาษาทูลกระบุงตั้งของเป็นอันมาก ดางแห่งก็จัดเป็นรถและเกวียนบรรทุกตั้งของไปเป็นคู่ ๆ ดางแห่งก็จัดเอาเด็กที่รุ่นมาแต่งตัวถือผลไม้ต่าง ๆ ไปเป็นอันมาก ตามแต่บัญญัติท่านผู้ใดจะเห็นดีก็ทำไป มีพิณพาทย์จีนพิณพาทย์ไทยไปบนเกวียนบ้างและหาบไปบ้างทุก ๆ กระบวน ตั้งกระบวนที่หน้าประตูวิเศษไชยศรี ไปเดิยบ้อมเผด็จจัดจักร เดินกระบวนไปวัดพระ

ตั้งตงแผ่นดิน ๒๓ พฤศจิกายน ๒ ฝ่าย ความหนักตกกับแขกเมือง
 กงตั้งอังกฤษอาศัยอยู่ และเรือนจากสำหรับทูตที่ปากคลองผดุง
 กรุงเกษมก็ตั้งอยู่เป็นเรือนจากไม่สมควร เพราะฉะนั้นจึงให้
 ขนอาศัยอยู่ที่หอหนึ่ง บ้านส้มเต็ญเจ้าพระยาองค์ใหญ่

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ^๕ เข้าเฝ้า
 ขอกใหญ่ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถวายฉากเขียนหมักรอบ
 เหมือนกระจกเท่าคน รูปพระเจ้าอัมเปรอแผ่น ๑ รูปอัมเปรดมหะ
 แผ่น ๑ เครื่องมงคลราชบรรณาการ เป็นเปรี่ยมทองกระสุน ๖ นิ้ว
 บอก ๑ รางวัลยืนได้กระสุนดินดำรางวัล ๑ หีบได้กระสุนแตก ๒ หีบ
 ได้ดินดำ ๒ หีบ รวม ๔ หีบ เครื่องม้าเทียมลาก ๔ ลำรับ ระบาย
 แขนงกำไลหมักเป็นดอกไม้งดงามแก้วรองปักเขียน ๒ ชั้น ๆ ที่
 ๒ ที่ ๓ เป็นกำนดไม้มีดอกไม้งดงามระบาย ๑ ฉากแผ่นทเมือง
 ปาไรด์พับ ๑ ฉากอย่างแตงตัวทหารพับ ๑ ฉากคำราเด่นหมากรุก
 แผ่น ๑ ตัวหมากรุกหีบ ๑ ถ้ามองคู่ ๑ หีบได้รูปชักต่าง ๆ สำหรับ
 ดูถ้ามองหีบ ๑ เป็นโกมมีดากดองหนิงได้ ๕ นัดหีบ ๑ หีบแก้ว
 ครอบมันกร้องได้ ๒ นกหีบ ๑ แก้วทับกระดาศใหญ่ ๕ เด็ก ๔
 รวม ๘ หีบเขียนสำหรับปักกระษั ๖ หีบ

ของส่วนมอญคณิกถวาย ม้าสูง ๒ ศอกม้า ๑ หีบเหล้า
หีบ ๑ เครื่องแต่งตัว ๑

ของสมเด็จพระเจ้าอัมเปรอ ถวายพระบาทสมเด็จพระ
เป็นเกล้าเจ้าอยู่หัว เครื่องดับไฟ ๑ ตู้เขียนฉาก ๑ ปืนโก้มดำ
กลองหั้นยงใต้ ๕ นั้บอกล ๑ แก้วทับกระดาศ ๑ นาฬิกาตั้ง ๑
กลองต้องดุของเล็กให้เป็นใหญ่ ๑

ครั้น ณ วันเดือน ๘ แรม ๓๓ ค่ำ จึงโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อม ตั้งผู้รับสั่งให้ประชุมปรึกษาทำหนังสือสัญญาด้วย
มอญดีเออร์มอญคณิก คือพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงวงศาธิราช
สนิท ๑ สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย ๑ ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์
ที่สมุหพระกลาโหม ๑ เจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ๑
เจ้าพระยายมราช ๑ รวม ๕ ประชุมทำหนังสือสัญญาที่พระราชวัง
เดิมเป็นสัญญา ๓๒ ข้อ เมื่อวันลงชื่อประทับตราหนังสือสัญญา
นั้น ได้ยิงปืนสลุตที่ป้อมวิชัยนทรประสิทธิ์ ๒๓ นัด ฝ่ายฝรั่งเศส
ก็ยิงปืนชนทเรือรบสลุต ๒๓ นัด ครั้นทำหนังสือสัญญาตกลง
แล้ว มอญดีเออร์มอญคณิกจะไปทำสัญญากับเมืองญวนด้วย
ให้เรือกำปั่นกลัดสินัดถือหนังสือบอกล่วงหน้าไปก่อน

พม่าถือหนังสือเสนาบดีผู้ใหญ่เมืองพม่าเข้ามาถวาย

พระสังฆราช

ครั้นวันพุธ เดือน ๓๐ ขึ้น ๕ ค่ำ มีพม่า ๔ คนมากับ
 ถาวพอกเมืองเชียงใหม่ ขึ้นพักอยู่ที่วัดราชาธิวาส แจ้งความแก่
 พระสังฆราชในวัดนั้นว่า เป็นผู้ถือหนังสือเสนาบดีผู้ใหญ่เมืองพม่า
 มาถวายพระสังฆราชฉบับ ๑ เป็นหนังสือสำหรับตัวผู้ถือหนังสือ
 ฉบับ ๑ พระสังฆราชวัดราชาธิวาสจึงมาแจ้งแก่พระพรหมมุนีตาม
 วัดนั้น พระพรหมมุนีถวายพระพรได้ทรงทราบแล้ว โปรดฯ
 ให้พระพรหมมุนีเป็นผู้รับรอง ได้ให้ตามแปลหนังสือพม่า ๒ ฉบับ
 ออก มีความว่า

ข้าพเจ้ามหาเมตชีชู ซึ่งเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ ได้กินเมือง
 บ้านหมอ เป็นข้าหลวงเดิมฝ่ายในแห่งพระเจ้าข้างเผือกอันประ-
 เจริฐ ซึ่งได้เป็นใหญ่บังคับบัญชาภษัตริย์ทั้งหลายทั้งปวง อัน
 มีเศวตฉัตรครอบครองเมืองใหญ่ มีต้นว่าสุณาปวันตประเทศ
 ตามพิภพประเทศ ซึ่งมีบ่อเงิน บ่อทอง บ่อแก้ว บ่อกาเยน
 ทั้งหลายต่าง ๆ และมีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ และเป็นเจ้านาเจาคน
 อันมีจักราอุษอันประเสริฐ ละอองฝ่าพระบาททั้ง ๒ เหมือนหนังสือ

เกษรปทุมชาติ เหตุการณ์บ้านเมืองซึ่งมีเป็นอันมาก ข้าพเจ้า
ได้กราบทูลอยู่เป็นนิตย์ ข้าพเจ้ากราบทูลสมเด็จพระที่นั่งมณเฑียร
ให้ทราบความว่า แต่ต้นวิญญูธำมัญญ์ที่ทักท้วง จำเดิมแต่พระ
บรมโพธิสัตว์ลงมาเกิดเป็นพระเจ้ามโหฬารมหาราช เสด็จลงมาตั้งอยู่
ในชมพูทวีปสืบต่อมา เป็นกษัตริย์ได้ ๒๕๒,๕๕๖ พระองค์ ภาย
หลังในมัชฌิมประเทศ กบิลพัสดุ์ เทวทหะ โกธียะ ได้ตั้ง
บ้านเมืองใหญ่ในมัชฌิมประเทศ คือเมืองกบิลพัสดุ์ เมือง
เทวทหะ เมืองโกธียะ ๓ เมือง พระยาโศกกาคุมขันธ์มีเปลว
เพลิงพุ่งออกจากปาก บุตรพระยาโศกกาคุมชื่อว่าพระยา
จันทิมะ บุตรแห่งพระยาจันทิมะชื่อว่าจันทมุข บุตรแห่งพระยา
จันทมุขชื่อว่าพระยาฉัญชัย บุตรแห่งพระยาฉัญชัยชื่อว่าพระยา
เวร็ดันดร อันเป็นเจ้าของแห่งพระยามหาปัจจุยานค บุตร
พระยาเวร็ดันดรบรมกษัตริย์ชื่อว่าพระยาชาติ บุตรพระยาชาติ
ชื่อว่าพระยาดีหว่า บุตรพระยาดีหว่าชื่อว่าพระยาดีหัตถ์

จำเดิมแต่พระยาดีหัตถ์มาเป็นกษัตริย์ ๘๒,๐๓๐ กษัตริย์สืบ
ต่อมาเป็นที่สุด เมื่อนางกัจจანიผู้เป็นพระราชธิดาแห่งพระเจ้า
เทวทหะอภิเษกด้วยพระเจ้าดีหหนุราช อันเป็นบุตรแห่งพระยา
ชยเด่นแก้ว จึงได้พระราชบุตรทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้ากรุง-

ศิริสุทโชน เมื่อพระศิริมหามายาผู้เป็นพระราชธิดาแห่งพระยา
อภัยชนราช ราชภาชีเสกด้วยพระเจ้ากรุงศิริสุทโชนแล้ว จึง
ได้พระโอรสทรงพระนามว่า พระดิถีขารถราชกุมารบรมโพธิสัตว์
ครั้นพระชนมายุได้ ๑๖ พระพรรษา แวดล้อมเพ็ดลิดเพดินไปด้วย
นางทงหลายทงปวง ๔๐,๐๐๐ มีนางยโสธรราชเทวีเป็นต้น ด้วย
ราชสมบัติอยู่ในปราสาททั้ง ๓ ชื่อรวมปราสาท ๑ ชื่อสุภปรา-
สาท ๑ ชื่อสุรามปราสาท ๑ ในเมื่อพระชนมายุได้ ๒๙ ปี ได้
เห็นซึ่งนิมิตรอันใหญ่ ๔ ประการ คือเห็นคนแก่ประการ ๑ คน
เจ็บประการ ๑ คนตายประการ ๑ รูปสมณะประการ ๑ แล้ว
ได้ธรรม ดังเวช ๘๓๖๖๖๖ ราชสมบัติ และ ปราสาท ทอง อันใหญ่
เด็ดจอกออกไปทรงผนวชแล้วประพฤตซึ่งทฤทธิรณถึง ๖ ปี ทรง
ชนะซึ่งมารทั้ง ๕ ประการในคองไม้พระมหาโพธิมณฑล ครั้น
เมื่อได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าไม่มีใครเสมอในภูมิทั้ง ๓ ทรงตรัส
เทศนาซึ่งอมฤตธรรม โปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลายอันลุ่มจมอยู่ใน
สังสารจักร เมื่อได้ ๔๕ พรรษา พระชนมายุภายในเต็ม ๘๐
(ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน)

ภายหลังเมื่อ (พระพุทธองค์) เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน
คำสอนก็รุ่งเรืองในมัชฌิม (ประเทศแคว) ดั้หพประเทศ สัมเด็จพระ

พระพุทธเจ้าเห็นว่า พระพุทธศาสนาจะ รุ่งเรือง ยืดยาว ในประเทศ
 พม่าทาง ๒ คือประเทศสุณาปรัณต ประเทศตามพทูป เมื่อครั้ง
 สมเด็จพระพุทธเจ้ายังมีพระชนมอยู่นั้น เสด็จไปสู่พระวิหารอัน
 มหาบุญ จุลบุญ พ้นยง ๒ คนกระทำด้วยไม้แก่นจันทน์แดงเนื้อๆ
 จำเดิมแต่ได้เทศนามฤตยธรรมโปรดซึ่งสัตว์อันควร จะพ้นทุกข์
 เป็นลำดับไม่ขาดแถว จนกระทั่งถึงความรุ่งเรือง ประเทศพม่า
 เมืองสุเวเซตรา เมืองปุกาม เมืองเมงจัน เมืองจะกัน เมือง
 บัณยะ เมืองรัตนบุระ เมืองรัตนสิงขร จนกระทั่งถึงเมืองอมร-
 บุระ กษัตริย์พม่าตั้งแต่พระเจ้าบุททและสมเด็จพระเจ้าบุเป็น
 ดุริยวงศ์อดัมภินชัตติย ได้ตั้งบ้านตั้งเมืองเคื่อดนัตตปราชาทของ
 ครอบครองสืบกันมา ชวนกันได้รับความเจริญในพระพุทธศาสนา
 และได้ความเจริญแก่อาณาประชาราษฎรทั้งต้น พระยาทรงธรรม
 อันเป็นเจ้าพิภพและเป็นเจ้าแห่งพระยาข้างฉัททันต์ ก็ได้ครอบ
 ครองซึ่งบ้านเมืองแคว้นแคว้นกับด้วยปราชาทของเคื่อดนัตต กับ
 ด้วยเมืองอมรรัตนบุระองจะสืบต่อกันมา สมเด็จพระเจ้าบุทท
 และสมเด็จพระเจ้าบุก็ได้ทรงขอพรอันประเสริฐ ถึงว่าได้ครอบ
 ครองบ้านเมืองอันใหญ่ก็ไม่หลงลืมในการกุศล ได้รักษาคิดเป็น
 นิตยเหมือนกับพระยาที่ดีจะ พระยาสุทัศน์จักร พระยาเนมิ

พระยาเวสต์ตันทรโพธิสัตว์ มีความอดใจจำแนกแจกทานรักษาคีต
 เมตตากรรณาแก่อาณาประชาราษฎร และบังคับตติสันตติของ
 ราษฎรผู้ใดผิดก็ทำตามผิด ผู้ใดชอบก็ทำตามชอบ มิได้เห็นแก่
 หน้าบุคคล ผู้ใดมีความอดกลั้นในความเจริญโลกีย์และโลกุต
 รมีสติ ๓ ประการ คือ ชุมชุมปรึกษาด้วยอำมาตย์ผู้มีปัญญาวันละ
 ๓ ครั้ง ดัดสเมข ด้วย ๓๐ ส่วนเอาแต่ส่วน ๓ บุริสเมข ให้
 เติบียงอาหารแก่ข้าราชการ ๖ เดือนครั้ง ๑ สัมมาปาส ให้ทุน
 รอนแก่ราษฎรชาวบ้านชาวเมืองถึง ๓ ปี แล้วจึงเรียกเขาคัน ๑
 วาจาเปยย กล่าวซึ่งถ้อยคำอันไพเราะเป็นที่รัก ๑ เป็นสังคหธรรม
 ๔ ประการ บริบูรณ์ไปด้วยกำลังกายและกำลังมือ พาหุพละ ๑
 บริบูรณ์ไปด้วยรัตนทั้งปวง มีเงินและทองเป็นต้น เป็นโภคผล ๑
 มากไปด้วยหมู่อำมาตย์พลทหาร เป็นอมัจจุผล ๑ เป็นอดัมภิน-
 தாகยวงศ์ไม่ขาดแถว จำเดิมแต่พระยามหาสันตปฐมกตป มี
 พระญาติวงศ์เป็นอันมาก เป็นอภิขัจจุผล ๑ มีพระปัญญาอันคม
 ว่องไว เป็นปัญญาพละ ๑ มีกำลัง ๕ ประการ ชมา มีความ
 อดไว้ ๑ ชาคริย คือน้อยในความเพียร ๑ อญฺฐาน มีความหมั่น
 ธุกฺขณ ๑ ถังวิภาค อาจในที่จำแนกแจกทาน ๑ ทยา มีความ
 เอ็นดู ๑ อิกขนา พิจารณาในการทั้งปวง ๑ นเป็นนายกคุณ

๖ ประการ ดันนิปาต เสด็จออกปรีกษาด้วยการบ้านเมืองวันละ
 ๓ ครั้ง ๑ ส้มคค พร้อมไปด้วยราชวงศ์ราชบุตรและเสนาอำมาตย์ ๑
 ปฏิบัสนน ไม่ทะเลี้ยซึ่งข้อบัญญัติโบราณไม่แต่งจัดเสี้ยใหม่ ๑
 นิवादุดติ กระทำเคารพแก่คนผู้มียายอันสูงมีคุณอันใหญ่ ๑
 อับปเสยห ไม่ข่มขี่เอาบุตรหญิงชายชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย ๑
 พัดกร ทำการบวงสรวงบูชาตามโบราณ ๑ คุดติ สร้างกุฎีให้
 สมณะทั้งหลายอันมาถึงแล้วให้ผลิตเพดิน ระวังรักษาสมณะ
 ทั้งหลายซึ่งยังมีได้มา ๑ ๕ เป็นอุปปริหานิยธรรม ๗ ประการ
 ปริจาค จำแนกแจกทานเพื่อจะเป็นภูมิแก่อิธโลกปรโลก ๑
 ทาน กิริยาที่จำแนกแจกทาน ๑ คีต กิริยาที่รักษาคีต ๕ ประการ ๑
 อาชว ชื่อทรงประคองเขาพระสุเมรุราช ๑ มัททว กายและ
 น้ำจิตอ่อนโยน ๑ ตป รักษาอุโบสถศีล ๑ อักโกธ ไม่โกรธ
 มีเมตตาจิตเป็นเบื้องหน้า ๑ อวิหีสา ไม่เบียดเบียน ให้กรุณา
 จิตบังเกิด ๑ ขันติ อุดใจเหมือนดังแผ่นพระขรรณี ๑ อวิโรชน
 ไม่รบกวนราษฎรกระทำตามสมควร ๑ เป็นราชธรรม ๑๐ ประการ
 และประพฤติธรรมในบิดามารดา ๑ และบุตรภรรยาญาติ
 ทั้งหลาย ๑ ประพฤติธรรมในข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยอันเป็น
 มิตร ๑ ในหมู่พลโยธาหาญ ๑ สมนัษพรหมณ์อาณาประชารา

ราชฐรพงปวง ๑ และลัดด้วจัฏฐาบทพิบาตทงปวงบรรดาอาศัยอยู่
 ในน้ำบนบก ๑ และลัดด้วที่บินได้ ในอากาศเป็นชาติเดรัจฉานทงดิน ๓
 ประพฤติธรรมให้คนเคยขำขันขำนาญไม่ให้หลงลืมในราชธรรม ๓๐
 ประการ และอุปถัมภ์ค้ำชูพลโยธาหาญและบำรุงรักษาราชตระกูล
 มิให้เสื่อมถอย และอุปถัมภ์ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในทงปวง
 และอุปถัมภ์สมณะชีพรามณ และเนอณลัดด้วเดรัจฉานชาติ
 ทงหลาย และอุปถัมภ์ค้ำชูซึ่งชนชาวนิคมชนบทน้อยใหญ่ทงหลาย
 และห้ามปรามคนทงหลายในแว่นแคว้นอาณาเขตมิให้กระทำความ
 ชั่วและความผิด เกอหนุนให้ทุนรอนแก่ราชฐรพทักจน ให้
 ประกอบการหากินเลี้ยงบุตรภรรยาโดยผาสัก และหมั่นพูดจา
 ธรรมด่ากัจฉาในลำนักสมณพราหมณาจารย์ ในเหตุอันไม่ควร
 จะผูกใจอยากได้ ก็ไม่ผูกใจอยากได้ ไม่อยากได้ทรัพย์สินดังของๆ
 คนอื่นอันไม่ควรจะพึงได้ อันเป็นข้อปฏิบัติของมหาจักรพรรดิ
 ๑๒ ประการ ประพฤติในราชธรรมทงหลายดังทกล่าวมาแล้วน
 ทงกลางวันและกลางคืน

ทรงอภิบาลรักษาดูแลซึ่งราชฐรพทงหลายทงปวง ดังหนึ่ง
 ว่าบุตรอันเกิดในอุทร เหมือนดังพระยาอชาตศัตรูอันได้ครอบ
 ครองเมืองราชคฤห์ในมัจฉิมประเทศ เหมือนหนึ่งพระยากาลา-
 โสกอันได้ครอบครองเมืองเวสาลีอันใหญ่ เหมือนพระยาศรี-

ธรรมาโคกอันได้ครอบครองเมืองปาฏลบุตรอันใหญ่ เหมือนหนึ่ง
 พระยาเทวานัมปิยติสธันได้ครอบครองเมืองดังกล่าวหฟ เหมือน
 อย่างพระยาทุฐฐคามินีและกษัตริย์อื่น ๆ อันได้บำรุงพระศาสนา
 ให้รุ่งเรืองมีความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยทั้ง ๓ มีความ
 อุดมหาระจัดแจงพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุแห่งพระพุทธเจ้าไว้
 เป็นที่ไหว้สักการบูชา และจัดแจงซ่อมแปลงกุฎีวิหารที่หักพังให้
 คืบคืบง่าให้ พระสมณะที่มีศีลวิสุทธิ บริบูรณ์ไปด้วยสมาธิคุณ
 ต่าง ๆ และรู้พระไตรปิฎกควรนับถือบูชาตั้งไว้ให้เป็นดังขรรษา
 เพื่อจะให้พระศาสดารุ่งเรือง องค์แห่งอดัชชีย์ ๓ ประการ ควร
 อนัภษุสงฆ์จะละเว้นมีตนว่ากุหลก ๘๓ ประการ กุฎโทสถ ๘
 ประการ อเนธนา ๒๓ ประการ ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าบัญญัติ
 ไว้ไม่ให้ประพฤติ สมเด็จพระพุทธเจ้ามีประสงค์บัญญัติไว้ซึ่ง
 จตุปาริสุทธศีลสิกขาบท ๒๒๗ ประการ คือคณฤชระ วิปัสสนาธุระ
 ให้ประพฤติสิกขาบท ตามวินัยบัญญัติของ พระพุทธเจ้า บัญญัติไว้
 พระพุทธศาสดาก็จะรุ่งเรืองวิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป ที่เมืองอมรปุระมี
 พระอารามชื่อ มหาสิทธการามซึ่งพระดังขรรษาอยู่ กับอารามนอกนั้น
 มีอยู่ ๗๐ อารามเศษ มีพระภิกษุสามเณรประมาณ ๓๐,๐๐๐ รูป
 เศษนั้น ได้ถวายจตุปัจจัยทั้ง ๔ และนิตยภัตรมิได้ขาด แล้วได้

ถวายจตุปัจจัยแก่ พระสงฆ์สามเณร ซึ่งอยู่ใน พระอาราม นอกพระนคร บรรดาอยู่ในเขตแดนเมืองอมรปุระทั้งสิ้น และได้เกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองกรมการ และราษฎรชาวบ้านให้ถวายจตุปัจจัยด้วย ก็ได้ประกาศบ่าวร้องให้ราษฎรชาวบ้านชาวเมืองรักษาคีต ๕ คีต ๘ ทุกวันอุโบสถ เพื่อจะให้ป็นหนทางสรวรค์ทางนิพพาน ด้วยอำนาจผลทาน คีต ภาวนา บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข ฝนก็ตกตามฤดู ราคาข้าวก็ถูก ภัยอันตรายก็ไม่กับบ้านเมือง พระสงฆ์ก็ได้ปฏิบัติเจาะเรียนฉัฏฐกรรมทั้ง ๓ อย่าง คือ ปริยัติกรรม ปฏิบัติกรรม ปฏิเวชกรรม พระศาสดนาก็จะรุ่งเรืองขึ้นว่าพระพุทธรเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ได้ทำการพระศาสดนาลังเพียงนั้นแต่ก็ยังไม้มั่งดังพระทัยปรารถนาอีก

พระศาสดนาในลังกาทวี่ป เมืองอมรปุระ และในกรุงศรีอยุธยาที่รุ่งเรืองบริบูรณ์ทั้ง ๓ แห่ง พระสงฆ์ก็ประกอบไปด้วยศิลาจารย์ดรรธมาธิคุณ เนื้อความก็แผ่ซ่านเลื่องลือไปถึงว่าในกรุงพระนครศรีอยุธยา พระสงฆ์ก็ตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนพระดังฆราวาส ทั้งพระสงฆ์ก็ประพฤติตามคำสั่งสอนพระดังฆราวาสที่ให้ออกหนังสือเข้ามาทงน เพื่อจะรู้ว่าพระสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยาจะมีลักเท่าใด หนังสือพระไตรปิฎกมีอยู่เท่าใด จะต้องการ

หนังสือพระไตรปิฎกเท่าใด ให้เอาไทยทานเข้าไปถวาย แล้วให้
 ทูลถามพระสังฆราชดู ขุนนางฝ่ายในชื่อเมตชอดันหะริง ได้ทูล
 พระเจ้าทรงธรรมอันเป็นเจ้าพิภพว่า จะให้ะชวยซี่ ๓ จะชวย-
 มอม ๓ จะคดา ๓ จะทวย ๓ รวม ๕ คน ถือหนังสือและคุมตั้ง
 ของมาสู่สำนักพระสังฆราช ไทยทานที่ถวายเข้ามานั้นประกาศอย่าง
 ไม่กาเยน ๕๐ ถวายให้มอบถวายพระสังฆราช

พระยาธรรมราชพระเจ้าช้างเผือกนั้น เป็นพระยามหาธรรม
 ราชคาสันทายก แต่พอได้ฟังถ้อยคำเหตุกิตติศัพท์กิตติคุณแห่ง
 พระสังฆราช ก็มีความยินดีศรัทธาเลื่อมใสนัก พระสังฆที่เล่า
 เรียนพระไตรปิฎกมีมากน้อยเท่าใด จะต้องการหนังสือพระไตร
 ปิฎกสักเท่าใด ให้พระสังฆราชแจ้งความมากับคน ๕ คนที่ถือ
 หนังสือขึ้นเถิด ตัวข้าพเจ้าขอเป็นศิษย์อันสนิทในกุฎเหมือนอย่าง
 ศิษย์ตั้งแต่เด็ก ๆ มา ไม่ว่าบัจจยอันใดเป็นต้นว่าหนังสือพระ-
 ไตรปิฎกบรรดาที่ต้องการนั้น ก็จะให้คนที่เดินใช้ไปนั้นเอากลับ
 มาถวายข้าแต่พระสังฆราช ดังข้าพเจ้ากราบทูลมาฉบับ ๓

หนังสือเดินทางของพม่า

หนังสือให้มาสำหรับตัวผู้ถือหนังสือนี้ว่า

เมตชอดันหะริงขุนนางฝ่ายในเฝ้าอยู่เป็นนิตย์ ให้ะชวยซี่

จะชวยมอง จะคดา จะทวย ถือเข้ามา ณ กรุงพระมหานคร
ศรีอยุธยา ด้วยได้ข่าวว่ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา พระพุทธ
ศาสดารุ่งเรือง พระภิกษุสงฆ์ประกอบด้วยศีลสมาธิคุณ มี
อุตสาหะเล่าเรียนฝ่ายคันถธุระ วิปัสสนาธุระ มีศีลบริสุทธิ เจ้า
อังวะจึงมอบตั้งของแะหนังสือเข้ามาให้ถวายพระดังฆราวาส และ
พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวง แล้วตั้งกำชับผู้ถือหนังสือเข้ามาว่า ให้ระวัง
รักษาหนังสือให้ดี แล้วย่าให้เนิ่นช้าอยู่ในกลางทาง ให้รีบเร่ง
เข้ามาให้ถึงโดยเร็ว จะพูดจาว่ากล่าวเป็นประการใด ให้ปรึกษา
หารือให้พร้อมกันอย่าให้แตกร้างได้

ถ้าถึงกรุงพระมหานครศรีอยุธยาแล้ว ก็ให้ไปสำนักอาศัย
อยู่ในที่สมควรอันชอบ จะพูดจาว่ากล่าวกินอยู่หลับนอนให้สม
ควรประเพณีบ้านเมืองประเทศอันใหญ่ ถ้าแต่จะพูดจาว่ากล่าว
ประการใด ให้พร้อมกันเป็นคำเดียว ถ้าแต่จะเข้าไปหาพระ-
ดังฆราวาส เอาหีบไขกุญแจเอาของในหีบถวายพระดังฆราวาสแล้ว
ก็เอาหนังสือถวายพระดังฆราวาสด้วย

ถ้าแต่ พระดังฆราวาสจะไต่ถามด้วย เรื่องราว พระศาสดาใน
เมืองอมรปุระอังวะ ก็ให้เรียนพระดังฆราวาสว่า เจ้าเมืองอังวะ
เป็นพระมหากษัตริย์พระเจ้าช้างเผือกผู้ประเสริฐ ได้ครอบครอง

ซึ่งกษัตริย์ทั้งหลายอันมีเศวตฉัตร ในแว่นแคว้น บ้านเมืองอันใหญ่
 อันเป็นมหาราชผู้บำรุงพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าโดยวิเศษยิ่งนัก
 ทรงพระราชรัทธาถวายจุบัจจัย แต่พระสงฆ์ทั้งหลายเป็นอัน
 มากทุกวันทุกเวลา มิให้พระสงฆ์ขัดสนด้วยจุบัจจัยดังใดสิ่งหนึ่ง
 เสมอเป็นนิศย์ทุกเดือนทุกปีมิได้ขาด จะได้มีพระทัยอ่อนโยนต่อ
 การบุญหามิได้ พระเจ้าข้างเผือกนั้นทรงพระราชรัทธาอุปถัมภ์
 บำรุงพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายอันเจ้าเรือน และทรงไว้ซึ่งพระศาสนา
 ทั้ง ๓ คือ ปริยัติศาสนา ๑ ปฏิบัติศาสนา ๑ ปฏิเวธศาสนา ๑
 และพระสงฆ์ซึ่งมีอุตถาหะเจ้าเรือนคณฤชระวิปัสสนาธุระ ทั้ง
 ความวดี อริยวดี อันอยู่ในแว่นแคว้น

ข้อหนึ่งว่าราษฎรชาวบ้านทั้งหลาย ไม่ว่าชาติใดตระกูล
 ใด สุดแต่แต่ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนา พึงขรรเทศนา
 จำแนกแจกทานรักษาศีลเจริญภาวนา พระเจ้าข้างเผือกก็อุปถัมภ์
 ค้าชูด้วย เพราะอาศัยเหตุอันนั้นชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายก็ได้
 ตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมน์ ได้ประพฤติธรรมจริยาสมจริยา
 ที่ทรงพระมหานครศรีอยุธยา มีพระศาสดารุ่งเรืองอยู่ พระเจ้า
 ข้างเผือกได้ทราบดังนั้น จึงให้คนทั้ง ๕ ถือน้ำดื่มเข้ามาว่าเรือน
 ด้วยในกรุงศรีอยุธยา มีพระสงฆ์ซึ่งเจ้าเรือนประพฤติในพระ

คำสั่งลักเท่าใด พระไตรปิฎกที่นับถือเล่าเรียนมีลักเท่าใด จะ
 ค้องการหนังสือพระไตรปิฎกอย่างไร ในกรุงศรีอยุธยาจะต้อง
 การพระไตรปิฎกลักเท่าใดก็ให้ว่าเรียนจดหมายให้มั่นคง แล้ว
 อย่าให้เนิ่นช้าอยู่ ให้รีบกลับออกมาโดยเร็ว อย่าได้อวดอ้าง
 ออชิงไปในระหว่างหนทางที่ไปมา คนที่มาด้วยกันนั้นอย่าให้
 วิวาทกัน ถ้ามีวิวาทแตกร้างขึ้นแล้ว สืบได้ภายหลังจะมีโทษ
 จงหนัก

ลิขิตสมณสาสน์ตอบหนังสือเสนาบดีพม่า

ครั้นพม่าจะถากลับไป โปรด ๗ ให้มีลิขิตตอบไปมีความว่า
 ลิขิตพระพรหมมุนีคัมภีรญาณนายก ครีปิฎกคุณาঙ্গภรณ์
 มหาคุณฤศรวรลังขารามคามวาสี สถิต ณ วัดพระเชตุพน
 วิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง เป็นอภี-
 ษัตราจารย์ภายในกำแพงพระนคร ตั้งอยู่ ณ ทิศทักษิณแห่ง
 พระบรมมหาราชวัง ณ กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร
 มหินทราธิปไตยบรมราชธานี อันประดิษฐานตั้งในบางกอกประเทศ
 ขอแสดงความมายังท่านทมิชขอในหนังสือ ซึ่งผู้ถือหนังสือเข้ามา

• ลิขิตนี้เข้าใจกันว่า เป็นพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑

อ้างให้เราได้ยินว่ามหาเมตชีชู เสนาบดีผู้ใหญ่ซึ่งได้ครองเมือง
บ้านหมอ และคนอื่นๆ ที่ควรจะอ่านและรู้ความในหนังสือทั้งปวง
ให้ทราบ

ด้วยเมื่อ ณ เดือนกัทรบพมาส ปีมะโรงนักษัตรอัฐศก
จุลศักราช ๑๒๑๘ ปี^๑ มีพวกพม่า ๕ คนเข้ามาทางเมืองนคร
เชียงใหม่ ลงมากับด้วยเจ้านายและขุนนางเมืองนครเชียงใหม่
เมืองนครจำปาสง ซึ่งลงมาเฝ้าทูตของชุดพระบาท สมเด็จพระ
ปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามครอง ณ ถึง
กรุงเทพพระมหานคร ขุนพักยทวดราชาธิราชเป็นพระอาราม
น้อย ขุนกัณฑ์พระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
พระอารามหลวง จึงขึ้นไปหาพระสงฆ์ในพระอารามนั้นเฝ้าความ
ให้ฟังว่า มาเพื่อจะพบพระสงฆ์ที่เป็นใหญ่ในพระพุทธศาสนา
พระสงฆ์ในพระอารามนั้นจึงพาตัวมายังสำนักเรา ณ วัดพระเชตุพน
พม่า ๕ คนจึงแจ้งว่า

คน ๑ ชื่อจะชวยชี่ คน ๑ ชื่อจะชวยมอง คน ๑ ชื่อจะคลา
คน ๑ ชื่อจะทวย และว่าเจ้าแผ่นดินกรุงอังวะให้เข้ามานมัสการ
สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในพระพุทธศาสนา ณ กรุง

สยาม และได้ยื่นหนังสือให้แก่เราเป็นอักษรพม่าฉบับ ๑ และ
ได้ถวายไทยธรรม คือ ประกาศาเขนยางไม้ใหญ่ ๒๘ ด้าย เด็ก
๓๐ ด้าย รวม ๓๘ ด้าย หีบกำมะถัน ๑ ก่องอย่างเงี้ยวใหญ่
๒ เด็ก ๒ รวม ๔ โอถายอย่างเงี้ยว ๒ แหนบ ๒ กระจก ๑
เป็นของ ๘ ดังให้แก่เรา กับไทยธรรมอื่นอีก คือ ก่องอย่าง
เงี้ยว ๔๔ โอถายอย่างเงี้ยว ๔๔ แหนบ ๔๔ กระจก ๔๔ ได้
ถวายพระเถรานุเถระอื่นอีก ๔๔ รูปแล้ว เราทั้งหลายพร้อมกัน
ได้กระทำอนุโมทนาให้ต่อหน้าพม่า ๕ คน ในวันพุธ เดือน ๑๐
ขึ้น ๕ ค่ำนั้นแล้ว

เราจึงได้หาล่ามพม่ามาให้อ่านแปลหนังสือนั้นออกเป็นภาษาไทย
ก็ได้ความไพเราะวิจิตร ด้วยกิตติคุณการ ถรรเสริญเจ้า
แผ่นดินกรุงอังวะมหाराชธานีในแดนพม่า ฟังก็น่าเพ็ดเพดิน
เราจึงคิดว่า ถ้าคนเหล่านั้นเป็นคนที่ผู้มีอศรัยยศบรรดาศักดิ์ใน
เมืองใหญ่ไซ้เข้ามาจริง เราก็มีความประสงค์เพื่อจะให้ท่านผู้
ที่ไซ้เข้ามานั้น ได้เชื่อด้วยดีดังคำสัญญาเป็นแน่นอนว่าผู้ที่รับไซ้
เข้ามานั้นได้มาถึงเราแล้วจริง หนังสือกับสิ่งของไทยธรรมได้มอบ
ให้แก่เรา และถวายแก่พระเถรานุเถระอื่นๆ ตามจำนวนของนั้น
ตามบังคับมาแล้วจริง เราจึงรจนาการลิขิตนี้มาให้เป็นสำคัญ

ถ้าท่านผู้ใช้นามตัวจริงแล้ว เราขออวยพรอนุโมทนาทานด้วย
ปรารถนาความเจริญอายุ วรรณ สุขะ พละ ปฏิภาณ และ
สัตว์ดีมีมงคลผล อย่างอื่น ๆ และความประสงค์สิ่งไรของท่านซึ่ง
เป็นกุศลไม่มีโทษ จงสำเร็จทุกประการเทอญ

เพราะเราได้รับบรมบรรณาการความร่ำพันพรรณนามาถึง
เจ้ากรุงอังวะเป็นมหाराชกษัตริย์ และสรรเสริญสมบัติทั้งพระ
เกียรติยศธรรมคุณต่าง ๆ ยืดยาวนักหนา เราก็ควรจะต้ง
กล่าวความในกรุงสยามประเทศนี้ แสดงออกไปเป็นปฏิบรรณา
การตอบแทนให้ท่านฟังบ้าง แต่ปกติไทยชาวกรุงสยามประเทศ
นี้ย่อมรู้ประมาณในทางกลา ความใด ๆ ถึงจะจริงแท้ แต่
ถ้าเป็นความโกธตาเห็นว่าเป็นคนโกธ ๆ จะเชื่อยาก ก็ไม่ยาก
กล่าวยืดยาวไป ด้วยเห็นว่าไม่มีประโยชน์ และคำยกยอว่า
กษัตริย์ มหา สัมมติราชวงศ์ อัสสัมภินชัตติยพงศ์บริสุทธิมาเนียง ๆ
ในพระบาติและอรรถกถาฐีกาต่าง ๆ นั้น คนทั้งปวงชาวประเทศ
ต่าง ๆ ได้ทราบทั่วกันว่า เป็นคำยกย่องของคนโบราณใช้ใน
มัธยมประเทศที่ได้อยู่บัดนี้ว่าอันสูงสุดาน เพราะบาติเป็นของ
ดังคายนานในมัธยมประเทศนั้น และอรรถกถาฐีกาก็เป็นคำกล่าว
แก่บาติ แต่การในมัธยมประเทศไม่ได้ว่าด้วยการประเทศอื่น ๆ

และคนบางพวกในประเทศนั้นได้ชื่อว่ากษัตริย์ เพราะเนื่องด้วย
 ชาติตามเชื้อชาติสืบตระกูลเป็นลำดับมาดังนี้ ชาติอันคือ
 พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล เนลลทปุตเป็นต้น ซึ่งถือ
 กันต่าง ๆ ในประเทศนั้น และคนที่ใช้ชาติกษัตริย์เดิมจะชื่อว่า
 กษัตริย์ด้วยเป็นเจ้าแผ่นดินก็หาไม่ และเจ้าแผ่นดินในประเทศ
 นั้น คนทั้งหลายย่อมนับถือให้ได้ว่าราชาภิเษกเฉพาะแต่ชาติ
 ชาติเป็นธรรมเนียมมา ชาติอื่นแม้มีอำนาจว่าแผ่นดินก็ไม่ได้
 ราชภิเษก แต่ถ้าจะว่าโดยธรรมเนียมราชวงศ์แล้ว แม้ถึงใน
 ประเทศอื่น ผู้ใดครอบครองราชสมบัติเป็นเจ้าแผ่นดินในประเทศ
 นั้น ๆ เมื่อประพฤติดุกลองตามมโนคติตามธรรมเนียมกษัตริย์
 ในมัธยมประเทศ ซึ่งเป็นต้นแบบแผนอย่างกฎหมายบ้านเมือง
 ต่าง ๆ สืบมา ก็คงฟังกล่าวได้บ้างโดยที่คงอยู่ในธรรมเนียม
 ของกษัตริย์ แต่กำหนดต้องการนักไม่ ด้วยชื่อว่ากษัตริย์ชาติชน
 เมื่อความคืบมาอยู่แล้ว ก็เป็นความดี และขอซึ่งว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์นั้น ๆ มีชาติบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์เจือปนนักไม่เจือปนมาแต่
 ต้นเดิมจนถึงจะว่าจริงก็เป็นการไกลห่างล่วงมาแต่ช้านาน ก็ขอยาก
 จะเอาเป็นประมาณไม่ได้ ด้วยว่า ลัทธิเพ ลัทธิชารา อนิจจา ลัทธิชาร
 ทั้งหลายทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง มีความแปรปรวนยากย้ายไป

เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นคำเกิน ๆ เช่นนี้ เราจะขอยกเสีย
 ไม่เขียนตามว่าตาม ซึ่งไม่ว่านั้นเพราะจะเห็นว่าพระเจ้ากรุงสยาม
 ของเราต่ำตระกุดกว่าเจ้านายในกรุงอังวะบัดนั้นนักหามิได้ ด้วย
 ว่าตนเขื่องศในประเศพม่าและไทยซึ่งใกล้เคียงกัน ก็มีด้อมมาใน
 พระราชพงศาวดาร และคำให้การคนไปมาอยู่เนื่อง ๆ ความ
 จริงอย่างไรก็ย่อมแจ่มแก่คนทั้ง ๒ ประเศที่พอใจฟังโดยจริงอยู่
 ด้วยกัน จะขอว่าแต่การทศวรรษ อันเป็นธรรมเนียมคนทั้งปวง
 ทุกประเทศย่อมนับถือเจ้านายที่มีชาติภาษา และตระกูลจาวัด
 ถือธรรมเนียมเดิมก่อนมากกว่าชาติอื่นภาษาอื่น เพราะฉะนั้น
 ฝ่ายข้างกรุงสยามนี้ ถึงเมือบ้านเมืองใดเป็นระด้าระด้ายก็ย้ายไป
 ต้องอยู่ในอำนาจชาติอื่นภาษาอื่น และความลำบากยากเข็ญซึ่ง
 เป็นมาแต่เดิมาถึง ดังครั้งจุลศักราช ๓๓๑๙ ปีนั้นกิด ก็ยัง
 ได้รวบรวมประดิษฐานราชตระกูล มีเจ้านายที่สมณพราหมณา-
 จารย์ประชาราษฎรทั้งปวงนับถือ วงศ์ตระกูลและ คุณธรรมแต่เดิม
 มานาน จนดำรงรักษาพระราชอาณาจักรเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 เอกราชไม่ต้องพึ่งเมืองอื่นครอบครองแผ่นดินสืบมา แด่พระ
 ราชวงศ์นมไชโยราชอาณาจักรคือใคร กذاแข็งแรงกว่าผู้อื่นแล้ว

ขึ้นเป็นใหญ่โดยกำลังพลานุภาพเท่านั้น อันพระราชวงศ์เป็น
 พระบรมวงศ์มหाराชาอาณาจักร ดำรงราชตระกูลมาด้วยความ
 ยินดีย่อมพร้อมเพรียงแห่งคนทั้งปวง ซึ่งได้รับพระเดชพระคุณ
 และนับถือสืบมาในราชตระกูล และอมัจจุตระกูลสืบมาได้ ๔ ลำดับ
 พระเจ้าแผ่นดิน นับกาลก็เกือบได้ ๓๐๐ ปีมาแล้ว พระเจ้า
 แผ่นดินกรุงสยามพระองค์ เป็นบรมนิตดาธิราชของสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม พระองค์เป็นปฐมพระบรมราชวงศ์
 และเป็นพระบรมราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามซึ่ง
 ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติสืบพระบรมราชวงศ์มาเป็นปีที่ ๒ และเป็น
 บรมกนิษฐาธิราชของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่งได้เถลิง
 ถวัลยราชสมบัติสืบพระบรมราชวงศ์มาเป็นปีที่ ๓ และพระเจ้า
 แผ่นดินกรุงสยามพระองค์ ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นปีที่ ๔
 ในพระบรมราชวงศ์ ไม่มีคนตระกูลอื่นขัดกันแทรกแซงให้เสื่อม
 ทราบ เดวราชสมบัติมาได้ ๗ ปีทั้งปวง เมื่อก่อนยังไม่ได้
 เดวราชสมบัตินั้น พระองค์ก็ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนในคัมภีร์
 พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก บัดนี้ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
 แล้ว ก็ได้ดำรงรักษาสยามราชอาณาจักรทั้งประเทศราชทั่วทุก
 ทิศ ให้มีความสุขสำราญโดยราชวิธานิกนั้น ๆ และได้

ทรงอนุเคราะห์พระราชวงศ์านุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง
ให้มีอิสริยยศบริวารยศโดยฐานานุศักดิ์ และทรงทำนุบำรุงพระ
พุทธศาสนาให้รุ่งเรืองดำรงอยู่เป็นปกติ และทรงบำเพ็ญพระ-
ราชกุศลต่าง ๆ ทรงอุปถัมภ์พระภิกษุสงฆ์สามเณรทั้งปวงโดย
สมควรแก่ศีลคุณุตตคุณ พระนครนี้จึงเจริญรุ่งเรืองเป็นสุขสำราญ
นิราศอุปัฏฐกอันตราย

อนึ่งเพราะคำซึ่งมีมาในหนังสือว่า พม่าซึ่งมาครองมา
นมัสการพระดังฆราวาสซึ่งเป็นพระมหาเถระเจ้า เป็นประธานใน
พระพุทธรูปในสยามประเทศนี้ และพม่าพวกซึ่งมาครองนี้ หา
ได้พบพระมหาเถระที่เรียกชื่อดังนั้นไม่ ก็ด้วยเหตุนี้ท่านผู้
มาจะเข้าใจว่าในกรุงสยามบัดนี้ การพระพุทธรูปจะไม่มีผู้
ใหญ่บังคับบัญชา เพราะฉะนั้นจะขออธิบายแจงมาให้ทราบ
ด้วยตำแหน่งพระดังฆราวาสนั้น เดิมแต่ก่อนอย่างธรรมเนียมใน
สยามประเทศนี้และเมืองอื่น ๆ ใกล้เคียงกัน บรรดาเป็นเมืองมี
พระดังอยู่เป็นที่นับถือโดยปกติ คนในพื้นบ้านเมืองนั้นย่อมมี
จารีตมา คือพระมหาเถระเจ้าองค์ใด ซึ่งพระเถรานุเถระผู้น้อย
ผู้ใหญ่ เจ้าหมู่ เจ้าคณะในพระพุทธรูปเป็นอันมากพร้อมใจ
กันนับถือบูชา เป็นผู้ประกอบด้วยศีลและปัญญาครวัทธาธิคุณ

ควรจะเป็นประธาน ที่พึงแก่ พระสงฆ์ ทั้ง ปวง และ ราช ตระกูล ทั้ง
 ราษฎรในการตั้งสอนแนะนำให้ปฏิบัติการกุศล ในพระพุทธรูป
 ได้ด้วยดีแล้ว ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพร้อมกับความ
 คิดท่านเสนาบดี ก็ยอมแต่งตั้งพระมหาเถระเจ้าองค์นั้น ให้มี
 อธิการบรรดาศักดิ์อย่างใหญ่อย่างสูงกว่าพระสงฆ์ทั้งปวง เรียก
 นามว่าพระสังฆราชเยี่ยงอย่างนั้นมานาน ครั้นเมื่อถึงรัชกาล
 แผ่นดินปัจจุบันนี้ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม
 ได้ทรงตั้งเหตุการณ์ เก่าที่มีมาในพระบาลี อรรถกถาโดยละเอียด
 ทรงปรึกษาดด้วยพระสงฆ์เถรานุเถระผู้รู้ปริยัติธรรมและนักปราชญ์
 ราชบัณฑิตเป็นอันมาก เห็นพร้อมกันว่า คำว่า ราชา นี้ไม่ควร
 จะใช้เป็นชื่ออันควรจะเรียกจะให้แก่บรรพชิตอน นอกจากองค์
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเลย เพราะในบาลีและคัมภีร์อรรถกถา
 ใช้แต่พระนามสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว เรียก
 บางแห่งว่าธรรมราชาถึงฤๅษีมีนั้นนอกจากพระศาสดาจะชื่อ ราชสี
 ก็มีแต่พระเจ้าทพเทมมี พระเวสสันดรเป็นต้น ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 มาแต่ก่อน แล้วออกทรงผนวชจึงได้นามเดิมมาเรียกบ้าง อย่าง
 ในจกัถวติสูตรและชาดกว่าราชฤๅษี แต่ในพระพุทธรูปแล้ว
 ถึงท่านที่เป็นเจ้าแผ่นดินมาแต่เดิม อย่างพระเจ้านครบาล

พระเจ้าภักทิยราช พระเจ้าปุกกุสาติราชเป็นต้น เมื่อได้ออกทรง
 บรรพชาแล้ว มีแต่นามว่าพระมหากบินเถระ พระภักทิยเถระ
 พระปุกกุสาติภิกษุ ไม่ได้ปรากฏนามว่าราชาเลย ตั้งแต่พระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานมาแล้ว ถึงพระมหาดัก্ষสัป
 พระลัพพกามิเถระและพระโมคคัลลิตตบุตรคัสเถระ ซึ่งเป็นใหญ่เป็น
 ประธานในการประชุม ทุติย คติย ดังคายนาภักดิ์ พระมหินทเถระ
 ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ออกไปประติษ-
 ฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปภักดิ์ ก็ไม่ได้เรียกว่าสังฆราช
 เลย เพราะฉะนั้น จึงพร้อมกันให้ยกตั้งนามว่าสังฆราชนั่นเสีย
 ไม่ได้ตั้งท่านองค์ใดเป็นที่พระสังฆราชเลย และในการแรกตั้ง
 แผ่นดินปัจจุบันนี้ พระบรมวงศ์เธอพระองค์หนึ่ง เป็นพระราช
 โอรสของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม พระองค์เป็นปฐม
 ในพระบรมราชวงศ์นี้ เป็นกนิษฐา จิบัติของสมเด็จพระเจ้า
 แผ่นดินกรุงสยาม ซึ่งได้เถลิงถวัลยราชสมบัติสืบพระบรมราชวงศ์
 มาเป็นที่ ๒ ได้ทรงผนวชในพระพุทธศาสนาแต่ทรงพระเยาว์
 มาจนทรงพระเจริญพระชนม์ได้ ๖๐ พรรษา ในพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามพระองค์นี้ เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น
 ได้ทรงศึกษาอักษรวิเชียรและพุทธทศฉนะและวิชาการคดีโลกอื่นๆ ใน

ด้านักแห่งพระบรมวงศ์เชอพระองค์นั้นมา ครั้นเมื่อได้เถลิง
 ถวัลยราชสมบัติ จึงทรงปรึกษาด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และ
 เสนาบดีผู้ใหญ่ และพร้อมด้วยอนุมัตยาภิษณาคัยแห่งพระเงา
 นุเถระเจ้าหมู่เจ้าคณะทั้งปวงด้วยกันแล้ว ได้สถาปนาพระบรม
 วงศ์เชอพระองค์นั้น ให้มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า
 กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นพระสมณุตมมหาสังฆปริ
 นายกษัตริย์ใหญ่ยิ่งกว่าสังฆปริษัฏทั่วทั้งสถถราชอาณาจักร กรม
 สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสเจ้านั้น จึงได้ทรงจัดแจงมอบคณะ
 ฝ่ายเหนือให้ ชนแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สติธ ฌ วัด
 สุทัศน์เทพวราราม คณะฝ่ายใต้ให้ชนแก่สมเด็จพระวันรัต สติธ
 ฌ วัดอรุณราชวราราม คณะกลางคือพระดังษ์ในเขตแดน
 พระนครนี้ แบ่งกันบังคับว่ากล่าวเป็น ๓ คณะ คือชน ฌ วัด
 พระเชตุพนวิมลมังคลารามโดยมาก ชนในพระเจ้าวรวงศ์เชอ
 กรมหมื่นบวรวิรัชสุริยพันธุ์ สติธ ฌ วัดบวรนิเวศวรวิหารบ้าง
 ชนแก่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สติธ ฌ วัดมหาธาตุบ้างตาม
 ที่คุ้นเคย กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ได้เสด็จดำรงอยู่ได้
 ๓ พรรษา ก็ทรงพระประชวรสิ้นพระชนม์ลงไปในพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม จึงโปรด ฯ ให้จัดแจงการถวาย

พระเพลิงกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรต์เสร็จแล้ว ก็ยังทรง
 พระอาลัยถึงยิ่งนัก จึงได้โปรด ฯ ให้ประดิษฐานพระอัฐิธาตุ
 ไว้ ณ ตำหนักซึ่งกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรต์นั้น ได้
 เสด็จอยู่เหมือนยังมีพระชนม์ มิได้ทรงตั้งแต่งท่านผู้ใดเป็นที่
 ดังพระราชต่อไปอีกเลย มีแต่ท่านที่เป็นมหาเถรผู้ใหญ่เป็นเจ้า
 คณะทั้ง ๕ ว่ากล่าวตาม คณะजनบัณฑิต ฝ่ายเราเป็นเชษฐา
 เศวตดิถีในกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรต์ จึงได้ปฏิบัติเฝ้า
 พระอัฐิและรักษาหมู่คณะอยู่ ณ พระอารามนี้ ตามอย่างเมื่อ
 กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรต์ยังทรงพระชนม์อยู่ เพราะฉะนั้น
 เมื่อพม่า ๔ คน มาถึงวัดราชาธิวาสได้ถามพระสงฆ์ว่าจะมาหา
 พระดังพระราช พระสงฆ์ในพระอารามนี้จึงได้พาพวกพม่ามายัง
 ตำหนักเรา ณ วัดพระเชตุพน ซึ่งเคยเป็นที่สถิตแห่งกรมสมเด็จพระ
 ปรมาธิบดีชิโนรต์นั้นดั่งนี้ และการพระพุทธศาสนาในกรุง
 สยามนี้ ถึงจะไม่มียุคสมเด็จพระดังพระราชตามอย่างเดิม เจ้าหมู่
 เจ้าคณะทั้ง ๕ ก็มีสมัครดโมสร์ พร้อมกันปรึกษา ว่ากล่าวการทั้ง
 ปวง ให้เรียบร้อยเป็นปกติ การปฏิบัติเล่าเรียนกับวิบุรณอยู่ทุก
 ประการ

และแต่ก่อนมาจนบัดนี้ คนชาวกรุงสยามประเทศนี้ใคร
 ทักกันมานานว่าพม่าเป็นข้าศึกกับไทย เมื่อก่อนแต่ในไถ่ภายนอก

ใน ๒๐๐ ปีลงมา พม่าได้กล่าวโทษไทยว่าเป็นอย่างไรกับพม่า
การที่จริงที่ท้ออย่างไรในคำนี้ก็ พม่าได้ทำกับเมืองไทยอย่างไร
ก็ การที่ป้องกันก็แจ้งอยู่กับใจของไทย และบุตรหลาน
ของไทยที่ตกอยู่ ณ เมืองพม่า หรือแต่ตัวพม่าที่เป็นคนซื่อสัตย์
มักสืบข่าวการโบราณรู้เรื่องราวพงศาวดาร แต่ก่อนอันจริงนั้นทุก
ประการแล้ว อย่าให้เราผู้เป็นสมณะต้องกล่าวถึงความบ้านเมือง
แต่หลังนั้นเลย ในแผ่นดินพระเจ้ากรุงสยามแต่ก่อน ๆ ครองชนไป
นั้น มีพวกพม่าได้เข้ามาถึงกรุงเทพพระมหานครหลายครั้งแล้ว
มาอดอ้างว่าเป็นขุนนาง ทูลพระเจ้าแผ่นดิน และเสนาบดีพม่าเข้ามา
บ้าง ว่าตัวเป็นคนมีชาติตระกูลเป็นเชื้อเจ้านายบ้าง เข้ามา
ขอเจริญทางพระราชไมตรี ผูกพัน ๒ พระนครให้เป็นทองแผ่นเดียว
กันบ้าง หรือว่าจะหนี้ยางเมืองโน้นมา หรือขอให้ช่วย
ตัวด้วยกำลังอื่น ๆ บ้าง และการที่คนเหล่านั้นให้การไว้อย่างไร
ครั้นสืบฟังไปการก็เป็นอย่างอื่นเป็นเท็จแท้ไม่เป็นจริงดังนั้น ภาย
หลังมาพม่าบางพวกบางคนเข้ามาอีก มาพูดจากันต่าง ๆ เช่น
นั้นอีก ก็ไม่มีใครเชื่อฟัง ผู้ที่บรรดาศกตยอหม่อมมีความสงสัยว่าเป็น
คนล่อตแถม เทยสืบข่าวการบ้านเมือง หรือหลอกลวงจะ
เอาตาภผดวางวัดด้วยเดห์กิด ท่านจึงจับตัวกักขังไว้บ้าง จงจำ

ทำโทษเสียบ้าง มิได้ปล่อยให้ไปมาตามสบาย ครั้นชาว
 ทราบออกไปในเมืองพม่า คนในเมืองพม่าแม้ถึงเป็นคนดีมีศรัทธา
 ซื่อตรงประสงค์จะเข้ามาเที่ยวนมัสการพระเจดีย์และทำบุญให้ท่าน
 ด้วยเห็นแก่พระพุทธศาสนาฝ่ายเดียว ไม่เกี่ยวของด้วยราชการ
 บ้านเมืองก็มีความสะดุ้งเกรงกลัวจะต้องกักขังตัวไว้จึงหา
 ได้ไปมาถึงกันไม่นานแล้ว แต่บทนพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม
 พระองค์นี้ ทรงพระกรุณาเมตตาแก่คนชาติมนุษย์ทุกประเทศ
 ทกขอพระพุทธศาสนามงคลแต่เล็ดเจถึงถวดยราชสมบัติมา ก็มาทรง
 พระราชดำริว่าเมืองต่าง ๆ ที่เป็น ชาติก็มาแต่ก่อน ก็ตั้งเบญจบมา
 ช้านานแล้ว คนชาติอื่นภาษาอื่นทกขอพระพุทธศาสนามงคลต้องกัน
 ก็ขอพระสงฆ์สามเณรและภิกษุให้สัก จะเที่ยวชนบทจาริกแสวงหา
 ขอบปฏิบัติและนมัสการพระเจดีย์ โดยความประสงค์ประโยชน์
 ชาติหน้ากิด หรือถกคำความขที่เยวคำขายหมายผลประโยชน์
 ชาตินี้กิด เมื่อไม่มีข้อเหตุต่าง ๆ ขัดขวางต่อการแผ่นดิน มา
 ตามตรงไปตามตรงแล้ว ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดให้ดำริเจ
 ความประสงค์ของคนพวกนั้น จะมาก็ให้มา จะไปก็ให้ไป
 ตามสบาย ไม่ได้ห้ามหวงยุตหนองเขาตัวไว้ และครั้นเรา
 ได้เห็นพม่าพวกนี้เป็นคนถกขอพระพุทธศาสนาเหมือนกัน เราได้ให้

ถามไต่ถามพูดจาฟังดู ก็เห็นว่าไม่มีความเกี่ยวข้องขัดขวางการ
แผ่นดินแต่อย่างหนึ่งอย่างใด เราจึงได้รับรองโดยปกติตามวิสัย
ฉันทะ และได้รับไทยธรรมของท่านโดยหารวังเกี่ยวใจมิได้ดังว่า
มาแต่เดิแต่หลัง

อนึ่งเราขอแจ้งความ มาให้ท่านเชื่อว่าใน กรุงเทพมหานคร
มีคน พระพุทธรูปศักดิ์นากรุ่งเรืองดำรงอยู่ พระเถรานุเถระผู้
ทรงคุณธรรม ครอบครอง หมู่คณะ ตั้งสอนพระสงฆ์ ดำเนินและ
ศฤหัลล์ให้เล่าเรียน พระคัมภีร์ ไฉนน้อย และได้ตั้ง อยู่ในข้อปฏิบัติ
บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ก็มีอยู่มากทั้งภายในภายนอกพระนคร และ
คัมภีร์พระพุทธรูปจะ คือบาติอรรคกถาฎีกาทังปวงก็มีบริบูรณ์
ในกรุงเทพมหานครนี้ เราทั้งหลายคือพระภิกษุสงฆ์ขออนุโมทนา
เจริญเมตตาอวยพรมาถึงท่าน ขอท่านจงมีความสุขสวัสดิ์เจริญ
และประกอบด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยให้มั่น จงบำเพ็ญ
การกุศลทานศีลภาวนาดำเนินมาปฏิบัติ เพื่อเป็นอุปนิสัยแก่ทาง
สุคติสัตว์รรคันฤพาน ให้บริบูรณ์ทุกประการเทอญ

ดิฉิตมา ณ วัน ๗ ปีมะเส็งนักษัตรนพศก

พม่ามาครั้ง นั้นก็ไม่ได้ พระราชทานเบี้ยเลี้ยง เด่นียงอาหาร
อยู่นานมากอดอยากเข้า ก็เที่ยวขอเงินที่พระราชาคณะวัดใหญ่

เถียงชีวิต ครั้นได้หนังสือตอบแล้ว ก็โดยสารเรือพวกลูกค้าเมือง
เชียงใหม่กลับไป

ทูตฝรั่งเศสไปเมืองเขมรและเมืองญวน

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๓๐ แรม ๕ ค่ำ^๑ มงตินิกี้เข้า
มาเฝ้ากราบถวายบังคมลากลับไป ความในรัชัตัญญาและการ
ที่รับรองทูตนั้นแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุ^๒นั้นแล้ว มงซิเออร์มอง
ตินิกี้ ราชทูตฝรั่งเศสว่า จะไปทำหนังสือตัญญาที่เมืองเขมรเมือง
ญวนนั้น ไม่มั่งตามญวนล้ามเขมร ขอล้ามญวนล้ามเขมรที่
กรุงออกไป จึงโปรดฯ ให้พวกญวนเข้ารีต ๒ คน เขมรล้าม
๒ คนไปด้วยมงซิเออร์มองตินิกี้ไปแะที่เมืองจันทบุรี ขึ้นไปหา
พระยาวิเศษาธิบดี ผู้ว่าราชการเมืองวันหนึ่งแล้วก็กลับใช้จกรไปถึง
เมืองกำปอด เมื่อ ณ เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ^๒ มงซิเออร์
มงตินิกี้ได้ตั้งหนังสือโครงขัตัญญา และหนังสือมอตินิกี้ให้
ออกญาเสนาอันชิดตั้งขึ้นไปเมืองยุตงมีไชย องค์พระหริรักษ์ทราบ
แล้ว มีหนังสือให้ฟ้าทะระหะ พระยาจักรี พระยาตากาโหมกับ
ขุนนางอีก ๑๕ คน ลงมาต้อนรับรองยินดีมอตินิกี้ที่เมืองกำปอด

ความในหนังสือเห็นว่าเมืองเขมรเป็นเมืองน้อย อยู่ในบารุง
กรุงสยาม จะอาจทำสัญญาไปแต่ถ้าฟังไม่ได้ หนังสือสัญญา
นั้น จะขอเอาไว้ ส่งเข้าไป ปรีक्षा ที่ กรุง เทพมหานครก่อน แล้ว
องค์พระหริรักษ์จะได้มีหนังสือถวายไปถึง สมเด็จพระเจ้าเอมเปรอ
ภายหลัง จะทำด้วยวันไม่ทัน ฝากของไปถวายสมเด็จพระเจ้า
เอมเปรอบ้างเล็กน้อย

มองตึกน้อยได้ ๘ วันรับสั่งของถวาย แล้วไล่ตามญวน
ตามเขมรชนเลียบที่เมืองกาปอด รัฐบาลหลวงเกลามิดซึ่งอยู่ที่
เมืองเขมรตรงเรือไปด้วย แล้วใช้จักรลงไปอำวตุน คณินตม
ว่าวจันท์ ลงไปมิได้ ก็ข้ามไปเมืองสิงคโปร์ตั้งขวางลงลงไป
เกาะมินดา จึงไปถึงอำวตุนเมื่อ ณ วันศุกร์เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ
นายเรือกัณฑ์ตลงหน้าลงมากชนแจ่งแกมมองตึกว่า ต้องเดิน
ทางอ้อมเหมือนกัน ต่อ ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ
จึงไปถึงปากน้ำเมืองเว ได้ให้ขุนนางถือหนังสือไปส่งที่ด่านญวน
นายด่านไม่รับ เขาหนังสือวางไว้ที่ด่านแล้วกลับลงมาเรือ รุ่งขึ้น
นายด่านให้ขุนนางญวนเอาหนังสือลงมากันที่กำบังรบ กำมะตัน
สั่งให้จับขุนนางญวนไว้ แล้วเรือพวกญวนก็หันกลับเข้ามาใน

ปากน้ำ แล้วกำมะตันสั่งให้จับขุนนางญวน กับหนังสือลงมา
เรือโบตขึ้นไปถึงฝั่ง นายเรือโบตเห็นญวนจัดแจงการสู้รบก็
กลับมาเรือกัตตันก็กำมะตันจะสู้รบก็ไม่ได้ ด้วยปากน้ำคน
เข้าไม่ถึงก็ใช้จักรมาอำวตุน ก็ไม่มีญวนลงมาได้ถามว่ากระไร

อยู่ได้ ๒ วันมีขุนนางญวนเอาหนังสือมอญมอญมา ทิ้งไป
ไว้ปากน้ำเมืองเวินกัตตันมาคืนอีก ว่าไม่มีผู้ใดแปล กับต้นนาย
กำมะตันเห็นว่าญวนตลก ไม่รับหนังสือจริง แล้วเห็นญวนเรียก
ทหารชนบ้อมจะรบ จึงได้คิดหักกำดั่งญวนลงเสียก่อน จึงสั่ง
ให้ทหารยิงปืนขึ้นไปบ้อม ญวนก็แตกหนีไป จึงให้ทหารไปอุด
ชนวนปืนใหญ่เผารางเสีย ๒๐ บอก แล้วเอาน้ำตังดินปืนใน
ตึกดินเสีย ๕ หั่ง ญวนยกทัพมาจะแย่งเอาบ้อม พวกทหาร
ในกำมะตันก็ยิงเอาหนีไปอีก พอกำมะตันรบข้อกาปริดีเออเซอไปถึง
เขาสีกา ๑ กำมะตันก็หนีไปจนถึงเจ้าเมืองกวางหน่า
เจ้าเมืองกวางหน่ามีหนังสือมาว่าได้ตั้งต้นหนังสือไปถวายเจ้าเวียด
นามแล้ว เจ้าเวียดนามให้ตอบมาว่า มีน้ำใจจะทำไมตรีกับ
ฝรั่งเศส ครั้นมอญมอญไปถึงแล้วมีขุนนางญวนมาบอกว่า เจ้า
เวียดนามจะให้ขุนนางผู้ใหญ่ลงมาทำหนังสือสัญญาด้วย

อยู่ได้ ๓ วันมีเจ้าองค์ ๑ ขุนนางผู้ใหญ่ ๔ คน ลงมาที่
เมืองกวางหน่า ญวนเชิญมอญมอญขึ้นไปปรึกษาดูจะทำการจะทำ

หนังสือสัญญาที่เมืองกวานหนา ขุนนางญวนจึงว่า เมืองญวน
ไม่เคยทำหนังสือสัญญาแก่ผู้ใด ดันค้าสิ่งไรก็ไม่มี ที่คตองนำ
ใหญ่ๆ เรือลูกค้าเข้าไปได้ก็ไม่มี ถึงทำหนังสือสัญญาก็ไม่เป็น
ประโยชน์สิ่งไร มองซิเออร์มองตึกนี้ตอบว่ามีใช้จะทำหนังสือ
สัญญาการค้าขายแต่สิ่งเดียว การบ้านเมืองก็มีอีกหลายข้อ คือ
ญวนจับเอาพระสังฆราชบาทหลวงฝรั่งเศสไม่มีผิดสิ่งไร ก็เอาไป
ฆ่าเสียหลายคน แลคนที่เขารักก็ต้องซ่อนตัว ถ้ารู้ว่าเขารัดแล้ว
ก็ต้องตาย ขุนนางญวนจึงว่าจะขอทำสัญญาแต่เป็นไมตรีกันทั้ง
สองฝ่าย ไม่เบียดเบียนซึ่งกันแต่กัน มองตึกนี้ไม่ยอม ขุนนาง
ญวนจัดโต๊ะมาเลี้ยง มองตึกนี้ก็ไมกิน แลมองซิเออร์มองตึกนี้
ก็ลาออกมาเร็ว แลมองซิเออร์มองตึกนี้ก็ใช้จักรไปทั้ง ๓ ลำ จะ
ไปเมืองจันทน์ไม่ได้ ต้องไปเมืองสิงคโปร์ก่อน แลที่อำวตุน
นั้นกว้างใหญ่มีช่องเขาออกแต่จำเพาะ ในอำวตุนนั้นมีปากน้ำ
เล็ก ๆ เข้าไปเมืองกวานหนา เมืองกวานหนานั้นเดินไปเมืองเว
โกดทางเดินเร็วเพียง ๓ วัน ญวนทำบ่อมไว้ที่ปากช่องเข้าไป ๒
บ่อ ในอำวนั้นเป็นที่ไว้กำบังเรือรบต่าง ๆ ของญวนเป็นที่บัง
คตองบังตม หนทางนั้นต้องเดินด้วยเท้า จะไปด้วยช้างม้าไม่ได้
คตองหนังสือเจ้าเวียดนาม ตั้งโรงไว้เป็นระยะวังตั้งถึงกันจนตลอด

เมืองเว้ ถ้ามีราชการตั้งไร้ก็ได้ทราบโดยเร็ว ที่เมืองไซ่ง่อนก็
ทำเหมือนกัน ที่ไปมาได้ก็ให้ควมมาวิ่งส่งถึงกัน

หนังสือองค์พระหริรักษ์ถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓

ฝ่ายที่เมืองเขมรนั้นเมื่อ ณ เดือน ๑๒ นั้น องค์พระหริรักษ์
ได้มีหนังสือไปด้วย กำปั่นของ พระหริรักษ์ ไปส่งมองซิเออร์
มองติคนที่เมืองดงคโปร้ ใจความว่า

(หนังสือองค์พระหริรักษรามมหาธิศราชิปดื่ เป็นเจ้าตั้งแต่
พงศ์เฒ่าวดาน^๕ ตั้งแต่เดิมหลายแผ่นดินมา ทรงราชดำรงเมือง
เขมร^๕ ทรงตามธรรมเนียมแต่ก่อนมา บัด^๕นี้ดูพอพระทัยรักใคร่
นับถือมหाराชพระบรมนาโปลอดอนคำรบ ๓ เป็นเจ้านครฝรังเศส
ก็อยากใคร่ชอบใจรักช่อตรงกับเธอ ด้วยดูเป็นเจ้าเมืองเขมร
ใช้มองติคนั้จะเข้ามาเยี่ยมพนั้มัจฉิตยันทันัก ได้ใช้ขุนนางผู้ใหญ่
ในเมืองเขมร ๓ คน กับขุนนางรอง ๑๕ คนออกมารับยัันต์ ณ
เมืองกำปอด ด้วยเมื่อปีก่อนหลายปีมาแล้ว บรรดาบาทหลวง
ฝรังเศสไปอยู่เมืองเขมรได้บอกผู้เป็นเจ้าเมืองเขมร ถวรเดริญ
ว่าเจ้าฝรังเศส ชาติฝรังเศส ถ้อเพศมีใจเอ็นดูทุกประเทศทั้งปวง

มิได้เบียดเบียนชาวต่างประเทศให้ขาดประโยชน์ มีแต่ช่วยทำนุบำรุงทุกประเทศให้เขามีประโยชน์ได้ความดีสุดบาย ใจเจ้าฝรั่งเศสดีไม่เหมือนประเทศชาติฝรั่งแซ่กทั้งปวง คิดแต่เบียดเบียนให้เสียประโยชน์เขา ตูเจ้าเมืองเขมรได้ยินดังนั้น ก็มีใจนึกอยากจะผูกไมตรีกับเจ้าเมืองฝรั่งเศส จะมีประโยชน์ไมตรีดียากต่อไป นครก็จะได้กว้างขวางมีประโยชน์แก่ราษฎรเป็นอันมาก จึงได้ให้บาทหลวงฤทธาวีรมคอกตัมมิชะเบะตานส์รา (?) ทำเป็นหนังสือขอใจรักใคร่ ถวายงาช้าง ๕ กิ่ง นอระมัต ๒ ยอด รงหนัก ๕๐ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๕ หาบ พริกไทยหนัก ๕ หาบ มาให้เจ้าฝรั่งเศส ข้อความนั้นก็หายไปหลายปีไม่ได้รับตอบ บัดนี้ถวายผ้าเขมร ๕ ผืน งาใหญ่ ๕ กิ่ง น้อยนักพยแต่ให้เห็นใจ จะถวายมากด้วยมองตึกนี้ว่าไปพูดไมตรีกับเมืองญวนแล้วจะเคยไปเมืองจีนยังไม่กลับไปเมืองฝรั่งเศส จึงถวายแต่น้อยพอให้เห็นใจ แล้วทูลเจ้าฝรั่งเศสให้รู้ ด้วยเมืองเขมรเดิมเป็นเมืองใหญ่มีเขตแดนกว้างขวาง ครั้นอยู่มาญวนเป็นคนใจร้ายทำไมตรีกับเมืองเขมร เบียดเบียนเอาเมืองเขมรที่ละเมือง ๒ เมือง เมื่อครั้งเจ้ายาตรอง วิชาท กับ เจ้าไทเซิน หนีไปพึ่งกรุงเทพมหานคร พบ กับ บิดา ตูเจ้าเมืองเขมร ที่ กรุงเทพมหานคร ได้เป็นไมตรี กัน

ครั้นนั้นมาจากกรุงเทพมหานครไปอยู่เมืองพระตะพัง ตั้งทัพรบ
 กับกองทัพโกเซ็น บิดาอยู่เมืองเขมรได้ให้กองทัพไปช่วยรบจน
 ชนะเจ้าโกเซ็น ได้เป็นเจ้าเมืองญวน ให้มาขอเมืองพระตะพัง
 แต่บิดา ว่าเมืองพระตะพังมีคุณ ขอเมืองนั้นอย่าให้เอาด้วยแ
 ไรด้วยคนเมืองนั้น บิดาเห็นว่าเส้นทางไมตรี ก็ยอมยกด้วย
 และมีไพร่พลด้วยคนเมืองนั้น ครั้นนานมากเอาเมืองนั้นเป็นเมือง
 ญวน ครั้นมาถึงพ่อตกกลับไปพึ่งเจ้ายาตอง ตั้งไปอยู่กรุงเทพ
 มหานคร บุตรเจ้ายาตองชื่อมินมางได้เป็นเจ้า ให้ชุดคลองตัด
 เมืองเขมร ตั้งแต่เปียมมาถึงโจ๊ก ให้ขุนนางราชฎรญวนอยู่
 ครั้นพ่อตายยังอยู่แต่บุตรหญิง เจ้ามินมางทำโทษให้เอาบุตรพี่
 กับมารดาบุตรพี่ไปกักขังไว้ที่เมืองไซ่ง่อน ให้ล่าบุตรหญิงพี่
 เสียคน ๓ ให้ขุนนางผู้ใหญ่ในเมืองเขมรและราชฎรญวนแย่งกัน
 ไปอยู่เกาะมัง ไปอยู่เมืองตังเกี๋ยใกล้เมืองจีนบ้าง ราชฎรทงเขมร
 เห็นว่าเจ้าเมืองญวนใจร้าย ก็กำเริบฆ่าฟัน ญวนตาย เป็นอันมาก
 ไปขอตัวแก่กรุงเทพมหานครมาเป็นเจ้า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัวให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาแม่ทัพ คุมไพร่พลกว่า ๕,๐๐๐
 ทัพไปใหญ่บนน้อย กับเครื่องศาสตราวุธ กระสุนดินดำ เลื่อย
 เลื่อยอาหาร เงินทอง คิดเป็นเงินหลวงเสียหายไปหลายหมื่น มา

ช่วยรบกับญวนยังไม่ได้เมืองเขมร ๑๘ ปี เจ้าญวนให้ขอเป็นไมตรี
 รับส่งมารดา บุตร บุตรหญิงพี่ และขุนนางมุขมนตรีกับ
 ราษฎรที่แยกไปอยู่ทุกเกาะทุกเมือง รวบรวมส่งมาให้ทูตหงถัน
 แล้วรับยินดีให้ให้เป็นเจ้าเมืองเขมร ให้ตราตั้งเป็นตราญวน ๒ ดวง
 ใหญ่ ๑ เล็ก ๑ แล้วสัญญาว่าเมืองเขมรที่ญวนได้ไปเท่าใด
 จะมอบให้หงถัน เจ้าพระยาบดินทร์แม่ทัพคิด กับทูตว่า ควรรับ
 เป็นทางไมตรีเถิด ด้วยได้มารดาบุตรและหลานกับขุนนางมุข-
 มนตรีบ้านเมืองคืนมาตั้งแต่ ก็ได้รับเป็นไมตรีต่อกันแต่ศักราช
 ๑๒๐๙ ปีมะแม นพศก ต่อมาฝ่ายเมืองซึ่งญวนได้ (สัญญา)
 ไว้ว่าจะคืนให้ เมืองนั้นก็ไม่ให้มา กลับบังคับด้วยกมิให้เอา
 เขมรจะทำเป็นเรือเส้าใช้ไปไปค้าขายประเทศนอก กมิให้เข้าออก
 เนอความเมืองเขมรเช่นนี้ ขอทูตเจ้าฝรั่งเศสให้รู้คิดแต่ญวน เอา
 เมืองเขมรไปเป็นเมืองญวน เมืองดงหน่าย ๑ ญวนเอาไปเป็น
 เมืองญวนประมาณกว่า ๒๐๐ ปีแล้ว ที่เอาภายหลังนั้น เมือง
 ไช่ฮอน ๑ เมืองล่องไห้ ๑ เมืองด้าแตก ๑ เมืองสุมัก ๑ เมือง
 โจ๊ก ๑ เมืองกระมอนดอ ๑ เมืองอุปด ๑ เมืองคักเขมา ๑
 เมืองเปียม ๑ และเกาะส่น ๑ เกาะตาด ๑ ตั้งแต่บัดนั้นไป

เบองหน้า ถ้าญวนยกเมืองท่งถนนและเมืองใด ๆ ถวายเจ้าฝรั่ง
 เค้านั้น ขอเจ้าฝรั่งเคสอย่าได้รับเขา ด้วยเป็นเมืองเขมรจริง
 ตั้งแต่แม่น้ำเมืองไซ่ง่อนฝั่งข้างตะวันตกจนถึงเมืองเปียม และเกาะ
 ท่ง ๒ ให้คงอยู่เป็นเมืองเขมรเหมือนแต่ก่อน ฝ่ายฝั่งตะวันออก
 แม่น้ำเมืองไซ่ง่อน ค่อยไปด้วย เมืองท่งนั้น ญวนเอานานแล้ว
 มิได้วิวาทปรารภรณาคอก ให้เจ้าฝรั่งเคสรู้ อย่าให้ตกกับราษฎร
 เดี่ยวประโยชน์เกิดทุกชาติควรอันคับแค้น เกียรติยศขอเจ้าฝรั่งเคส
 ก็จะปรากฏปรากฏว่าเป็นคนใจดี ให้มีประโยชน์แก่ประเทศอื่น
 เขมรกับฝรั่งเคสจะได้เป็นไมตรีรักใคร่กัน คำขายต่อไปเบอง
 หน้า

ได้เขียนหนังสือขึ้นมณฑลอยุธยา ณ เมืองอุดมไชย แล้วได้
 ประทับตรา ณ วันอังคาร เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ จตุศักราช
 ๑๒๑๙ ปีมะโรง อัฐศก ส่งไปเมืองสิงคโปร์
 ขอนกต่างไว้ออกให้ทราบถ้านวนเขมรเดิน
 ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑ ขึ้น ๑ ค่ำ
 กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ซึ่งประสูติพระโรคคุณาธารธำมณี
 พระชนม์ ณ เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ได้เชิญพระศุภกรมพระพิพิช

๑ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๕ ๑

๒ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๑

๓ พฤศจิกายน ๕ มีนาคม ๑

โศกฏเบณทร์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ๒ พระศัพมาตง
เรือเอกไชยกัณฑ์นำวัดพระเชตุพน ณ เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เพลา
๒ ยามเศษ จัดเป็นกระบวนแห่เข้าไปเข้าเมรุผ้าขาวที่หลังวัดอรุณ
ราชวราราม มีกรมหรัดพ ๒ วัน ๒ คืน ครั้น ณ เดือน ๕
ขึ้น ๑๓ ค่ำ พระราชทานเพลิงพร้อมกันทั้ง ๒ พระศพ

ราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ

ลุศักราช ๑๒๑๙^๑ ปีมะเส็ง นพศก เป็นปีที่ ๗ ทรงพระ
ราชดำริว่า พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษและพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส
เป็นประเทศอันใหญ่ ก็ยังแต่งราชทูตคมของทรงยินดีเข้ามาขอ
ทำหนังสือสัญญาเป็นทางพระราชไมตรีด้วย ฝ่ายเราควรจะต้อง
ราชทูตออกไปตอบแทนค่านับบ้างจึงจะสมควร ทางพระราชไมตรี
จะไต่สนทนียง ๆ ขึ้นไป ครั้นจะแต่งเรือให้ทูตออกไปแต่ลำพังก็
จะเสียเงินมากนัก จึงได้ว่ากับกงสุลอังกฤษ กงสุลฝรั่งเศสว่า ที่
กรุงจะต้องทูตออกไปกรุงอังกฤษ กรุงฝรั่งเศสบ้าง จะขอพึง
กำลังให้กำปั่นเข้ามารับจะได้หรือไม่ได้ กงสุลก็มีหนังสือแจ้ง
ความออกไปถึงมิสเตอร์ว่าการต่างประเทศ มิสเตอร์ตอบเข้า
มาว่าได้ปรึกษาคอเวนเมนต์ทราบแล้ว ยอมจะให้เรือรบเข้ามา

รับ ถ้าทูตออกไปถึงแล้วจะรับรองแข็งแรงให้สมพระเกียรติยศ
 คอเวอนเมนต์อังกฤษมีหนังสือมาให้หอดมิราลที่อยู่ในทะเลจีน จัด
 กำปั่นรบเข้ามารบทูตไทยดำ ๑

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๔ ค่ำ กับต้นโกแ-
 แดแผ่นดินเรือรบกลไฟเรือเยอระเบียน เข้ามารบราชทูตที่กรุงเทพ
 มหานครออกไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงลอนดอน ได้นำ
 ความขณกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลี พระบาท
 แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ บุตร
 สัมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่ เป็นราชทูตนาย ๑ เจ้าหมื่นด้รวเพช
 ภาภักดีข้าหลวงเดิม เป็นอุปทูตนาย ๑ จมื่นมนเฑียรพิทักษ์ข้าหลวง
 เดิมในพระบรมราชวัง เป็นตรีทูตนาย ๑ หม่อมราโชทัยเป็นล่าม ๑
 จมื่นราชามาตย์ ๑ นายพจารณศิริพกิจ ๑ คนเครื่องราชบรรณา
 การ ๒ นาย กับข้าหลวงมีชื่อรวม ๒๗ นาย เชิญพระราชสาส์น
 และเครื่องมงคลราชบรรณาการ คือราชูปโภคและเครื่องสูง
 และตัวอย่างสินค้าต่างๆ ออกไปเจริญทางพระราชไมตรี สัมเด็จพระ
 พระนางเจ้าเออมายศัคควินวิกคอบเรีย พระเจ้ากรุงบริตาเนีย ราช
 ทูตได้กราบบังคมทูลออกจากกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่วันศุกร์
 เดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ

สร้างสวนอนันตอุทยาน

ครั้นทูตไปแล้วทรงพระราชดำริว่า ที่พระราชวังเดิมพระราชทานให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทอยู่ มีเหตุสิ่งใด ประชวรสิ่งใด จะว่าราชการแผ่นดินไม่ได้แล้ว จะต้องออกนอกราชการก็ไม่มีที่วังจะอาศัยอยู่ จะประมาณกับการมิได้ ไม่ไว้พระราชหฤทัย ด้วยนิลย์พระองค์เป็นปราชญ์ มิได้มีความประมาณ จึงให้เจ้าพนักงานซื้อสวนที่ในคลองมอญหลังวัดชีโนรดารามเป็นอันมาก ให้ชื่อว่าสวนอนันตอุทยาน^๑ แล้วโปรดฯ ให้ช่วยทาสที่มีทุกข์ยากอยู่ตามขุนนางและราษฎรมาเป็นทาสหลวง ให้รักษาสวนอยู่เป็นคน ๑๕๐ เกษ โปรดฯ ให้ส้มเด็จพระยาองค์น้อยเป็นแม่กองทำการ ครั้นส้มเด็จพระยาองค์น้อยถึงแก่พิราลัยแล้วโปรดฯ ให้พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิททำการต่อไป สร้างเป็นพระราชวังขึ้น มีพระที่นั่งใหญ่น้อย และมีเขื่อนเพชรล้อม มีตึกพระสนมเอก ๑๐ หมู่ ครั้นมาถึงปีฉลูดีปีชก พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ที่วังสวนอนันตอุทยาน ก็โปรดฯ ให้รื้อไปทำวังพระเจ้าดุกยาเธอเสียหลายหมู่ ที่วังนั้นเด็กเสียมิให้ทำการต่อไป

๑ ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๕ กล่าวว่า “พระราชทานนามว่า วังนันทอุทยาน”

ชุดคลองมหาสวัสดิ์

ในปีนั้น^๑ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาวิณรงค์-
มหาโกษาธิบดี พระศรีธัมมปัตติ จ้างเงินชุดคลองขุดตามล ๑ ตั้งแต่
วัดไชยพุทธเกษมาดา ตลอดออกกริมศาลเจ้าผู้บังคับคนแม่น้ำเมือง
นครไชยศรี ได้ตั้งมือชุดเมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๓๐ แรม ๓๐ ค่ำ^๒
คลองยาว ๖๗๖ เส้น กว้าง ๗ วา ลึก ๖ ศอก สั้นพระราชทรัพย์
กับเงินยាយเงินซึ่งเป็นท่าเทพอากรเจ้าตลาด เมื่อถึงแก่กรรม
บุตรหลานแย่งทรัพย์มรดกเป็นความกัน เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาท-
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า ท่าเทพอากร
มั่งมีก็เพราะท่าตลาด บุตรหลานจะมาแย่งกันมรดกมากนักไม่ชอบ
จึงโปรด ฯ ให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ ไปขอเอาเงินมา
ไว้ในพระคลัง ๓,๐๐๐ ซึ่ง ผู้คนขาดทรัพย์ดังของที่เหลืออยู่ก็
โปรด ฯ ให้แบ่งปันกันตามผู้ใหญ่ผู้น้อย ครั้นมาถึงแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานเงินรายนี้
เป็นค่าแรงเงินชุดคลอง ไม่พออยู่ ๓๐๐ ซึ่ง ต้องออกเงินพระคลัง
มหาสมบัติอีก ๓ ซึ่ง ๓๐ ตำลึงนั้นของเจ้าพระยาวิณรงค์มหาโกษา-
ธิบดี ขาวเณะ รวมเป็นเงิน ๑๓๐๓ ซึ่ง ๓๐ ตำลึง รวมทั้ง (ชุดเก่า)

๑ ประชุมพงศ. ๒๕ ว่า “ชุดเมื่อบวก พ.ศ. ๒๔๐๓” แต่ที่นี้ว่าเริ่มแต่ปีมะเส็ง

พ.ศ. ๒๔๐๓ ๑

๒ วันที่ ๑๓ กันยายน ๑

คลองเก่าด้วย ๘ เดือน เป็น ๖๘๕ เดือน ขุดทะเลขึ้นวันพฤหัสบดี
เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ ปีวอก โทศก พระราชทานชื่อ คลอง
มหาสวัสดิ์

ครั้น ณ เดือน ๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลากลางวัน เสด็จพระราช
ดำเนินด้วยเรือกระบวนและเรือให้ข้าราชการ ขึ้นไปรับพระแค้น
องค์ ๑ พระไธสงค์ ๑ ลงมาจากวัดเขมาภิรตาราม ไปประดิษ-
ฐานไว้ในพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก

ครั้นมาถึง ณ เดือน ๒ แรม ๕ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนิน
ไปประพาสหัวเมืองฝ่ายตะวันออกจนถึงเมืองตราด ครั้นนั้นได้ทำ
เรือกลไฟขึ้น ชื่อพระที่นั่งสยามอรุณมณฑล ครั้นเสด็จไปในเรือ
พระที่นั่งสยามอรุณมณฑล ก็เป็นเรือเล็ก ไม่พอเจ้าจอมที่จะตาม
เสด็จด้วย และข้าราชการพนักงาน จึงเสด็จด้วยเรือพระที่นั่ง
ข้าหลวงเดิม ชื่อโผนแผ่นทะเล ให้เรือพระที่นั่งสยามอรุณมณฑล
ชักไปประทับเมืองชลบุรีและอ่างศิลา แล้วไปประทับที่บางพระ
เมืองบางละมุง แล้วไปประทับที่ช่องแสมสาร ตั้งให้กรมการ

เมืองระยองสร้างพระเจดีย์ชนบทเขาแหลมเทียนองค์ ๓ แล้วข้าม
 ตัดไปเมืองจันทบุรี แล้วจึงพระราชดำเนินชนประทับพลับพลาที่
 หน้าเมืองเนินวง ๓ ราตรี รับสั่งให้ทำพระเจดีย์ชน ทิศลงพระ-
 อุโบสถวัดโยชานิมิตรองค์ ๑ สูง ๘ วา แล้วเสด็จไปเขาสระบาป
 ทอดพระเนตรนาหารที่คลองนารายณ์ ตั้งให้พระพิพิธภักดีทำ
 พระเจดีย์ชนกลางคลองนารายณ์องค์ ๑ สูง ๓ วา แล้วเสด็จ
 ประพาสไปที่เมืองเก่าเขาพลอยหัวแหลม บ้านบางกระจะทิวแถว
 แล้วจึงออกจากเมืองจันทบุรีไปเมืองตราด ชนไปประพาสที่เกาะ
 ช้าง แล้วเสด็จกลับเข้าแคว้นตามเกาะและฝั่งเป็นหลายแห่งหลาย
 ตำบล จนกระทั่งถึงกรุง ณ วันเสาร์ เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ เสด็จบาย
 ครั้นเวลาพลบ เจ้านายและขุนนางที่ไม่ได้ไปตามเสด็จ
 พระราชดำเนินนั้น เข้าไปเฝ้าเยี่ยมเยียนที่เสด็จกลับเข้ามาถึง
 เวชานันต์เสด็จออกทพระที่นั่งสนามจันทร์ ตรัสอยู่ด้วยสมเด็จพระ
 เจ้าพระยาอภัยภูเบศร จนเวลา ๕ โมงจึงได้เสด็จขึ้น เจ้านายขุนนาง
 ทนหมอบไม่ได้ก็หลบหลีกแอบแฝงตามกระถางต้นไม้ หมอบเฝ้า
 อยู่แต่สมเด็จพระเจ้าพระยาอภัยภูเบศรผู้เดียว

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ สมเด็จพระเจ้า
พระยาองค์น้อยป่วยเป็นลมถึงแก่พิราลัย นับอายุเรียงปีได้ ๖๗ ปี

พระราชทานที่ให้ชาวต่างประเทศตั้งห้าง

และชุดคลองถนนตรง

ในปีมะเส็งนั้น พวกกงสุตนายห้างต่างประเทศเข้าชื่อกัน
ทำหนังสือขึ้นว่า เรือสินค้าจะขนมาค้าขายถึงกรุงเทพมหานคร
ทางไกลนัก หนาฤดูน้ำ น้ำเชี่ยวแรงนัก กว่าจะขนมาถึง
กรุงเทพมหานครได้ก็บ่ช่วยการหลายวัน จะขอลงไปตั้งห้างซื้อขาย
ได้ปากคลองพระโขนงตลอดถึงบางนา จะให้ชุดคลองดัดตั้งแต่
บางนามาตลอดคลองมดุงกรุงเทพมหานคร จึงโปรดเกล้าโปรดกระ-
หม่อมให้ปรึกษาท่านเสนาบดี ๆ ปรึกษาเห็นพร้อมกันให้กราบทูล
ว่า ถ้าชาวยุโรปยกกันลงไปตั้งอยู่ที่บางนาได้ ก็ให้ทางไกลออก
ไป ก็มีคุณอย่างหนึ่งด้วยความหยุกหยิกนั้นน้อยลง ถึงจะชุด
คลองให้เดินเป็นทางดัดก็ควร จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
เจ้าพระยาบวรวิมลมหาโกษาธิบดีท้าวกระบัง จ้างเงินชุดคลอง ตั้ง
แต่หน้าบ่อมฉลาญไฟไว้ราบกุดทุ่งลงไปถึงคลองพระโขนง และดัด
(แก้) คลองพระโขนงออกไปทะลุออกแม่น้ำใหญ่ เป็นคลอง

กว้าง ๖ วา ดึก ๖ ศอก ยาว ๒๐๗ เส้น ๒ วา ๓ ศอก เอา
 มุดดินชั้นถมเป็นถนนฝังเหนือตลอมดัดคลอง ราคาจำจัน
 รุกคลองและถมถนนเป็นเส้นละ ๑ ชั่ง ๕ ตำลึง คิดรวมทั้งค่า
 รุกคลองต่อไม้ เป็นเงิน ๒๐๗ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑ บาท พระราชทาน
 ชื่อว่าคลองถนนตรง ครั้นคลองแล้วพวกชาวยุโรปก็ไม่ลงไปอยู่
 ที่บางนา ท่านเจ้าพนักงานต่อว่า ก็ว่าไถ่ดินก็จะขอยู่ตามเดิม

พระราชทานทรัพย์สร้างศาลาที่เมืองร่างกุ้ง

ในปีนั้นเมื่อเดือน ๒ แรม ๑๒ ค่ำ มีลัทธิเตอร์เฟาเป็นที่หลวง-
 ด้ยามานูเคราะห์หังสดุด์ยามทเมืองร่างกุ้ง มีหนังสือถวายเข้ามา
 ว่า เสด็จเนินพระธาตุเป็นทางรวมลัทธิบุรุษ ผู้คนไปมาไหว้พระธาตุ
 ไม่มีที่พักอาศัย ถ้าได้ทำเป็นศาลาใหญ่ให้คนอาศัยก็จะดี โปรด-
 เสด็จโปรดกระหม่อมให้มีหนังสือขอที่แถวนาอังกฤษ เจ้าเมือง
 ร่างกุ้งยอมให้แล้ว จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ออกไปให้
 หลวงด้ยามานูเคราะห์หังสดุด์สร้างศาลาไว้ที่เนินเขา ริมทางที่จะชน
 ไปนมัสการพระบรมธาตุเป็นศาลาใหญ่หลัง ๑ ชั้นพระราชทาน
 ๒,๓๐๐ เหรียญ ก็มีคนไปมาอาศัยมากมิได้ขาด

หนังสืออนุญาตข้าหลวงเมืองไซ่ง่อนถึงเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์

สมุหพระกลาโหม

ดุษฎีกราช ๑๒๒๐ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก^๑ เป็นปีที่ ๘
 ณ เดือน ๕ ขึ้น ๔ ค่ำ^๒ อังคารขึ้นหนังสือกันเด็กโกซื้อข้าหลวง
 ผู้ดำเินราชการเมืองไซ่ง่อน มาถึงพน ๗ หัวเจ้าทวนที่สมุห-
 พระกลาโหมฉบับ ๑ ได้แปลหนังสือออกเป็นคำไทยใจความว่า

หนังสือของกันเด็กโกซื้อดงกักไคหัดไคแซเอียน ข้าหลวง
 ผู้ดำเินราชการเมืองไซ่ง่อนฝ่ายใต้ ๖ หัวเมือง มาถึงท่านเด้นาบตี
 เจ้าพระยาคลาโหมให้ทราบ ด้วยเมื่อ ณ เดือน ๑๒ ปีมะเด็ง
 นพศก จินหลินหองแซ่หองจุกค้ามาถึงไซ่ง่อนแจ้งความว่า ท่าน
 เด้นาบตีผู้ใหญ่กรุงเทพมหานคร มอบญวนเรือซัด ๒๑ คน ฝาก
 เรือลุดค้าออกไปถึงไซ่ง่อน มีหนังสือเบิกร้องเจ้าพนักงานกรุงเทพ
 มหานครดำหรัับดำออกไปด้วย และไพร่ญวน ๒๑ คนได้รับไว้
 แล้วนั้น ได้ให้บำเหน็จรางวัลจันหลินหองจุกค้า และข้าพเจ้า
 คิดถึงการครังก่อน เมื่อข้าพเจ้ากับเจ้าคุณจักร^๓ แม่ทัพกรุงเทพ
 มหานคร ได้ชุมนุมกันที่เมืองอุดมไชย พุดจาตัญญูกันว่า

๑ พ.ศ. ๒๔๐๑ ๑

๒ พุทธศักราชที่ ๑๘ มีนาคม ๑

๓ หมายถึง

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เป็นแม่ทัพรบญวนในรัชกาลที่ ๓ เพราะท่าน
 เป็นที่สมุหนายก ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่าที่จักร ๑

เมื่อครั้ง ๒ พระมหานครยังรบกันอยู่ ว่าพวกญวนที่กองทัพ
กรุงเทพมหานครจับไปได้ และอาวุธปืนของกรุงเทพมหานครที่กองทัพ
ญวนเก็บไปได้ ภายหลังนั้นเมื่อเลิกทัพกลับไปเมืองทั้ง ๒ ฝ่าย
ขอให้นำความกราบทูลทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่กรุงเทพมหานครได้มอบ
ไพร่ญวนไป ฝ่ายเมืองญวนจะได้คืนอาวุธปืนดังมาให้ ตั้งแต่นั้น
มากกว่า ๓๐ ปีแล้ว ยังไม่ได้ข่าวคราวประการใด และการข้อ
เป็นการแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายสัญญากันไว้ ข้าพเจ้าเป็นพนักงานอยู่
ในการอันนี้ การที่สัญญากันไว้นั้นช้านานมาแล้วหาสำเร็จไม่
เป็นการห่วงหนักรู้ในใจ และเมื่อเดือน ๑๒ ปีมะโรง อัฐศก
เมืองพุทไธมาศบอกหนังสือมาว่า ไพร่ญวนต้องพายุเรือซัดไป
๒๐ คน นายเรือชื่อเวียนเชอกินกดับมาถึงพุทไธมาศให้การว่า
กรุงเทพมหานครจัดเรือและคนมาส่งที่เกาะกงปล่อยมา ญวนราย
นี้ไม่มีหนังสือสำคัญมา จึงไม่ได้ทูลเจ้าเวียงคานม แต่เงินดินทอง
พาพวกญวนออกมามีหนังสือเบิกช่องจะแจ้งเป็นสำคัญ ข้าพเจ้า
คิดว่า ครองหนหลังพวกญวนออกมามีไพร่พวกญวนที่จับไว้แต่ก่อน
แต่เป็นคนอยู่ในเมืองญวน เดินทางทะเลต้องลมพายุซัดไป กรุง-
เทพมหานครได้ทำนุบำรุงเลี้ยงดูแล้วส่งมา เหมือนเป็นข้อเมตตา
เมืองญวนก็เป็นการเจริญดี และซึ่งญวนเก็บได้อาวุธปืนไว้จะต้อง

ใช้คนส่งคืนไป จะได้ตรงกับคำสัญญาเดิม และตอบแทนซึ่ง
เมตตาตั้งญวนมา ข้าพเจ้าได้นำข้อความขึ้นทูลเจ้าเวียดนาม ก็
โปรดตามที่ข้าพเจ้าคิดไว้นั้น ข้าพเจ้าจึงสั่งให้เจ้าเมืองโขงจัด
ปืนที่เก็บไว้ได้ครั้งก่อน ปืนทอง ปืนเหล็ก รวม ๓๐ บอก บรรทุก
เรือดำเตี้ยดำ ๑ มอบให้ขุนนางซื้อซื้อคุมเข้ามาส่ง จึงได้ทำ
หนังสือบอกมา ถ้าพวกจู่ซื้อเข้ามาถึงแดนกรุงเทพ ฯ วันใด
ขอให้รับไว้โดยสะดวก พวกญวนซึ่งต้องจับไว้นั้น ถ้าผู้ใดสมัคร
กลับไปบ้านเมือง ก็ขอให้ส่งออกไป จะได้ตรงกับคำสัญญาเดิม
ขอท่านเสนาบดีจงพิจารณาให้สมควร

หนังสือมา ณ วันที่ ๓ ขัน ๓๓ คำ ๕ คติ ๑๐ ปี ปี

มะเถิง นพศก

หนังสือตอบของญวนข้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อน

แต่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พณ ฯ หักเจ้าท่าน
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหม มีหนังสือตอบออกไป
ใจความว่า

กินเด็กโกซื้อได้มีหนังสือส่งปืนเข้าไป และได้รับญวน

เรือชด ๒๑ คนไว้แล้ว ว่าเมื่อครั้งเจ้าพระยาบดินทรเดชาแม่ทัพ
ได้พุดจาตฺถุญญากับแม่ทัพญวนที่เมืองอุดมมีไชยว่า เด็กทัพกลับ
ไปบ้านเมืองแล้ว ฝ่ายแม่ทัพไทยรับจะส่งไพร่ญวนที่กองทัพจับได้
ออกไป ฝ่ายญวนจะคืนเครื่องศาสตราวุธมาให้ กาดนานมาถึง
๓๐ ปี หาได้ข่าวคราวไม่ ครั้นพวกญวนต้องพายุเรือชดมาใน
เขตแดนกรุงเทพมหานคร ทำนุบำรุงเลี้ยงดูส่งออกมาเหมือน
เมตตาญวน เจ้าเวียดนามจึงรับสั่งให้ตั้งบันทึเก็บได้ ๓๐ บอกให้
องจุชือแซวิน ชื่อยินคษ ว่าที่เมืองดงเปียนกุน เข้าไปส่งนั้น
ได้แจ้งตามหนังสือแล้ว และญวนซึ่งเงินหลินทองคำไปส่งที่เมือง
ไซ่ง่อนนั้น เป็นญวนเรือต้องพายุชดไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชฯ
บอกส่งเข้าไป ณ กรุง ได้ให้ไล่เลี้ยงไต่ถามก็เป็นญวนมาเที่ยว
ค้าขายโดยสุจริต มิใช่ญวนมาทำร้ายกับบ้านเมืองใด จึงได้ให้
ส่งญวนกลับไป ไซ้จะส่งแต่ญวน ๒๑ คนนั้นหาไม่ ญวนต้องพายุ
เรือชดมาในเขตแดนเมืองชนกรุงเทพมหานครครั้งใด พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหา
ประเสริฐ ทรงพระกรุณาเมตตาแก่คนทั้งหลายซึ่งมิได้มีความผิด
ได้ส่งให้กลับกลับบ้านเมืองเป็นหลายครั้ง ซึ่งว่าเมื่อเจ้าพระยา
บดินทรเดชาออกไปทำศึกสู้รบกับญวนพุดจาตฺถุญญาก็ว่า เด็กทัพ

ไปแล้วจะส่งญวนที่กองทัพจับได้คืนไป ฝ่ายญวนจะคืนเครื่อง
 ศาสตร์อาวุธให้ไหม เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพ
 ออกไปจัดแจงการเมืองเขมร บอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณา
 ว่าญวนมาพูดจาจะดักทัพไม่สู้รบ นักมารดาและภรรยาพระเขมร
 บรรดาตกไปอยู่กับญวนก็ส่งคืนให้ ฝ่ายองค์พระหริรักษ์รามหา-
 ธิศราชิบดี และพระยาเขมรก็ยอมเป็นไมตรีกันตามเมืองใหญ่น้อย
 ๓ ปีจะไปตั้งบรรณาการแก่ญวนครั้ง ๑ ตามอย่างเมืองเขมรเคย
 มาแต่ก่อน จึงโปรดเกล้าฯ ดำรัสว่า ญวนกับเขมรไม่คิดทำศึก
 รบกัน จะให้ไพร่บ้านพลเมืองดูการค้า ไปมาค้าขายถึงกันก็ดี
 แล้ว จึงได้ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเลิกทัพกลับเข้าไปกรุงเทพ-
 มหานคร และขรรคมดาแม่ทัพนายกองไปทำศึกสงครามแก่กัน ต่าง
 คนต่างได้ผู้คนช้างม้าเครื่องศาสตราวุธทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ฝ่ายกรุงเทพ-
 มหานครได้ญวนมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระ-
 มหารุณาเมตตาแก่คนซึ่งมีชีวิต จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 ให้เลี้ยงดูทำนุบำรุง ตั้งบ้านตั้งเรือนทำมาหากินเป็นพวกพ้องมา
 จนทุกวันนี้ ฝ่ายญวนก็ได้นักโทษไป แต่หาได้ยินว่าเอาไปเลี้ยงดู
 ทำนุบำรุงไว้ที่แห่งใดไม่ และเป็นอาวุซึ่งเจ้าเวียดนามรับสั่งให้

อนุญาตผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อนลงไปนั้น ก็ชอบใจอยู่แล้ว
แต่ของอันฝ่ายเมืองญวนเก็บไว้ได้ก็เป็นสิทธิของญวนเกิด หา
ต้องการที่ไทยจะรับไว้ไม่ ที่กรุงตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ เด็ดจ
เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ลดค่า
ธรรมเนียมปากเรือเปิดทาง ค้าขาย เรือลูกค้า ทั้งปวง คนนานา
ประเทศเข้ามาค้าขายโดยมาก หาได้เกียดกันหึงงันแก่คนต่าง
ประเทศต่างภาษาไม่ ถ้าญวนไม่คิดเป็นข้าศึกศัตรูกันแล้ว จะมา
ค้าขายก็มาเกิด

หนังสือมา ณ วันอังคาร เดือน ๕ ชน ๙ ค่ำ ปีมะเมีย
สัมฤทธิ์ศก

องจุชอไม่รับ ว่าธรรมเนียมญวนไม่เคยรับหนังสือตอบ
แล้วองจุชอกลาไป องจุชอเข้ามาครองนวกโปรดเกล้าฯ ให้
เลี้ยงดูอยู่แพที่บ้านเจ้าพระยารัตนวงศมหาโกษาธิบดี ท่านเจ้า
พระยาศรีสุริยวงศ์ จึงได้เอาหนังสือฝากเงินหดินของลูกค้าออกไป

หนังสืออนุญาตหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อน

ตอบเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์

ควนภายหลัง ณ เดือน ๒ ชน ๓ ค่ำ ๒ องกินเล็กโกเชอ
มีหนังสือตอบลูกค้ามาใจความว่า

กินเลือก ไก่ช็อกง ดักไดหงส์ ตีรหยังเตื่อง ตราน เดียดบัว
 เป็นข้าหลวงผู้กำกับเมืองไซ่ง่อนฝ่ายใต้ทั้ง ๖ มีความชอบเก่า
 ครองหัวเมือง ณ กรุงเวียดนาม ทำหนังสือตอบมายังเจ้าพระยา
 ศรีสุริยวงศ์ สมนันตพงศ์พิสุทธิ มหาบุรุษรัตโนดม ว่าที่สมุห
 พระกลาโหม ผู้ได้บังคับการรบฝ่ายหัวเมืองทะเลตะวันตก ณ
 กรุงเทพมหานครให้ทราบ ด้วยเมื่อเดือน ๓๐ ในปีมะเมีย สัมฤทธิ-
 ศก เรือจีนหินทองจีนก็ยกย่นมาถึงเมืองไซ่ง่อน ถือนหนังสือ
 เจ้าคุณมาถึงข้าพเจ้าฉบับ ๑ ให้แปลออกดูได้ความในหนังสือ
 นั้นว่า ได้ทราบตามในหนังสือข้าพเจ้าที่มิเข้าไปสั่งคืนให้ และ
 ว่าเท่าถึงซึ่งข้อสัญญาคืนปืนคนคนนั้นด้วย เมื่อครั้งทั้ง ๒ พระนคร
 ยังทำศึกต่อกันอยู่นั้น ทหารฝ่ายกรุงเทพ ฯ จับได้ราษฎรเมือง
 ญวนก็โปรด ฯ ให้เลี้ยงดู ให้ทำมาหากินเป็นสุขอยู่ ฝ่ายทหาร
 เมืองญวนจับได้คนเมืองไทยไปนั้น หาได้ข่าวว่าเลี้ยงดูอยู่ที่แห่ง
 ไตดำดไตไม้ ซึ่งอาวุธปืนที่ญวนเก็บไปได้นั้นก็เป็นสิทธิฝ่าย
 เมืองญวน กรุงเทพมหานครไม่ควรจะรับไว้ และว่าสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานคร เสด็จราชสมบัติแล้ว
 โปรด ฯ ให้ยกค่าธรรมเนียมปากเรือเปิดทางค้าขาย มิได้เกียดกัน
 หึงหล่หวงแก่คนนานาประเทศ เหตุดังนี้เรือถูกค่านานาประเทศ

เข้ามาค้าขายชุกชุมเป็นอันมาก ถ้าเมืองญวนไม่ยากก่อเหตุทำ
ศึกสงครามต่อไปอีก จะเข้ามาค้าขายก็มาเกิด และซึ่งปีก่อน
กรุงเทพมหานครโปรด ฯ ให้ส่งญวนต้องพายุพัดออกไปนั้น ก็มี
ข้อดีเป็นอันมาก เหตุดังนี้ ข้าพเจ้าจึงคิดถึงข้อสัญญาแต่ครั้งก่อน
ที่เมืองอุดงมีไชย จึงได้มีหนังสือบอกขึ้นไปกราบทูลเจ้าเวียดนาม
ทรงทราบแล้ว จึงจัดคนบรรทุกปืนเข้ามาตั้งคืน ประวณนาจะให้
ถูกต้องตามสัญญาเดิม ซึ่งกรุงเทพมหานครจะรับไว้หรือไม่รับไว้
สุดแต่จะเห็นควรเกิด ก็ไม่เกี่ยวข้องในการอะไรดอก แล้วแต่
ครั้งก่อนเมื่อได้สัญญากันที่เมืองอุดงมีไชยแล้ว ซึ่งทหารเมืองญวน
จับได้บุตรพระยาพระเขมร ฝ่ายกรุงเทพมหานครและคนกรุงเทพ-
มหานคร คนลาวก็ส่งมอบให้เจ้าพระยาบดินทรเดชารับไว้ทั้งนั้น
ไม่แต่เท่านั้น ดิบบไปราษฎรฝ่ายกรุงเทพมหานคร ต้องพายุพัดไป
แขวงเมืองพุทไธมาศ ขุนนางผู้รักษาสถานที่ตามพระทัยเจ้า-
เวียดนามก็เลี้ยงดู ส่งกลับไปถึงเขตแดน ณ เมืองประจันตคีรีเขต
มิได้หวังไว้อยู่ที่แห่งใดตำบลใดสักคนเดียว และซึ่งคนเมืองญวน
แต่ครั้งก่อน ทหารฝ่ายกรุงเทพมหานครจับได้ไปเลี้ยงดูอยู่ใน
แขวงกรุงเทพ ฯ มาหลายปีแล้ว สุดแต่ฝ่ายกรุงเทพมหานครจะ
จัดแจงให้ตามใจคนสมควรเกิด ซึ่งข้าพเจ้ามีหนังสือ เหตุด้วยการ

จะตั้งขึ้นคนจึงว่าเฮอร์มไปถึงการสัญญาเดิมมาดังนี้ และซึ่งให้
หนังสือที่ม้าวางดการศึกสงคราม ให้ไปมาค้าขายถึงกัน การ
ชอนแต่ครั้งก่อน เมืองญวนและกรุงเทพฯ เป็นทางพระราชไมตรี
ไปมาถึงกันเป็นอันสันติมิได้ขาดสืบไป เหตุด้วยขุนนางรักษาเขต
แดนปรารภจะหาความชอบจึงก่อเหตุเป็นศึกสงคราม ร้าวราน
ต่อกันตั้งแต่ชุมนุมสัญญากันที่เมืองอุดมไชย แล้วจึงดการศึก
สงครามเลิกทัพกลับไป ทั้ง ๒ ฝ่ายก็เป็นทางพระราชไมตรีติดต่อ
กันแล้ว ซึ่งเขตแดนทั้ง ๒ พระนครทางไปมากันดารอยู่ และเหตุ
ด้วยในขณะเมื่อขาดทางพระราชไมตรี ราษฎรถูกค่าทั้ง ๒ พระนคร
จึงไม่ไปมาค้าขายถึงกัน แต่ก่อนกรุงเทพฯ ก็ห้ามใจที่จะเกี่ยวกัน
หึงห์หวง ฝ่ายเมืองญวนก็หาได้มีใจห้ามปรามไม่ บัดนี้กรุงเทพฯ
อยากจะให้ ค้าขาย ไปมาถึงกัน เป็นอันสะดวก ก็เป็น ความดีอยู่แล้ว
ลมหิตต์ตะวันตกกพัชชานาน ขอให้ท่านจำเวญสุชเกิด

หนังสือเขียนติดต่อก ๑๘ ปี เดือน ๑๓ ชัน ๑๕ ค่ำ

ทูตเดนมาร์กเข้ามาทำหนังสือสัญญา

ครั้นมาถึงเดือน ๖ พระเจ้าเฟรเดอริกที่ ๗ เจ้าแผ่นดิน
เดนมาร์ก และพวกวันดาตซ์พวกกอกชซ์ และเป็นตุ๊กแห่งเมืองเซด-

ลวัก เมืองไฮลด์ไธน์ เมืองลตอมารัน เมืองคิตมาซเตาเอนเบ็ค
เมืองโอดเดนเบ็ค รวม ๘ เมือง แต่งให้มีลตอร์ยอนยาเวอิคเกอร์
เป็นกงสุลเดนมาร์กอยู่ที่เมืองลึงคโปร เป็นราชทูตเชิญพระราช-
ดำณั้พระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์ก เข้ามาทำหนังสือสัญญาณกรุงเทพ
มหานคร มาด้วยเรือกำปั่นเหล็กชื่อจนวนเยเนรวติเดียมมาถึง
กรุงเทพมหานคร ณ วันเดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ^๑ ๕๓๒ พักอยู่ที่บ้าน
มิสเตอร์ดเคดะมาซอน เห็นปากคลองผดุงกรุงเกษม แล้ว
มิสเตอร์ยอนยาเวได้เข้าเฝ้าไปเฝ้าครั้งหนึ่ง

ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ^๒ โปรดเกล้า
โปรดกระหม่อมตั้งผู้รับสั่งให้ปรึกษาทำหนังสือสัญญาด้วยมิสเตอร์
ยอนยาเวทูต คือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑
ท่านเจ้าพระยาศรีธัญยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม ๑ เจ้าพระยาวชิ-
วงศ์มหาโกษาธิบดี ที่พระคลัง ๑ เจ้าพระยายมราช ๑ พระยา
วรพงศ์พิพัฒน์ บุตรธมเด็จพระยาองค์น้อย ๑ ประชุมปรึกษา
ทำหนังสือสัญญาที่พระราชวังเดิม เป็นสัญญา ๓๕ ข้อ ครั้น ณ
วันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น ๙ ค่ำ^๓ ได้ประทับตราหนังสือสัญญา

๑ ศุกร์ที่ ๗ พฤษภาคม ๑

๒ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๑

๓ วันที่ ๒๑

ราชทูตไทยกลับจากลอนดอน

ในวันนั้น กำปั่นชื่อไปเดดิศ กับตันชื่อคิกอเซ เข้ามาตั้ง
พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต ซึ่งออกไปกรุงลอนดอนเข้ามาถึง
กรุงเทพมหานคร ความโดยพิสดารแจ้งอยู่ในเรื่องราวจดหมาย
เหตุของทูตนั้นแล้ว

ทูตเดนมาร์กกลับ

ครั้นมาถึง ณ วันพุธ เดือน ๗ ชัน ๑๔ ค่ำ มิถุนายน
ยอนยาเว เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลากลับไปด้วยเรือเจ้าพระยา
มิถุนายนยอนยาเวเข้ามาครั้งนี้ไม่ได้ทำยศสิ่งไร ด้วยเป็นนายห้าง
อยู่ที่เมืองดิงคโปรเคยเข้ามาหลายเที่ยวแล้ว โดยสารเรือตุกค่า
เข้ามาแต่ผู้เดียว จึงมิได้เข้าเฝ้าออกใหญ่ ป็นสลดก็ยิ่งแต่ฝ่ายไทย
ข้างเดียว ความในข้อสัญญาแลการที่รับรองมิถุนายนยอนยาเว
แจ้งอยู่ในจดหมายเหตุนี้แล้ว

โปรด ฯ ตั้งองค์พระนโรดมและองค์ท้าวราชตะไน

ไปช่วยราชการเมืองเขมร

ในปีนั้น องค์พระหริรักษรามมหาอิศรวาธิปัตย์ เจ้าแผ่นดิน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕๗

กัมพูชา มีศุภอักษรให้พระยาราชเดชะ พระยานรินทรราชบริ
เข้ามาว่าตัวแก่ชราแล้ว ขอให้โปรดฯ ตั้งแตงนักองค์ราชาวดี นัก
องค์ศรีสวัสดิ์ ซึ่งทำราชการอยู่ที่กรุงเทพมหานครนั้น ขอรับ
พระราชทานออกไปช่วยรักษาแผ่นดิน ให้นักองค์วัฒนาเข้ามาทำ
ราชการแทนนักองค์ทอง ๒ และว่าอย่างธรรมเนียมเมืองเขมร
ที่แก้วพามิ ขอให้ตั้งนักองค์ศรีสวัสดิ์เป็นท้าวแก้วออกไปด้วย
จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตงนักองค์ราชาวดีมีนามว่า องค์
พระนโรดมพรหมบริรักษ์มหาอุปราช ตงนักองค์ศรีสวัสดิ์เป็น
องค์หริราชตะไนไกรแก้วฟ้า ให้ออกไปทำราชการด้วยบิดา องค์
พระนโรดมพรหมบริรักษ์ องค์หริราชตะไนไกรแก้วฟ้า ได้กราบ
ถวายบังคมลาออกไป เมื่อ ณ วันที่เดือน ๗ แรม ๓๐ ค่ำ เป็น
จำนวนคนเข้ามารับ ๕๔๓ คน ตามออกไปไทยเขมร ๖๗๒ คน
รวมเป็นคน ๑๒๑๕

ครั้นมาถึงเดือน ๓๐ เดือนศักราชของเมืองตุมแบก เมืองปด
แมน เมืองอำเบิก รวม ๓ เมือง เรียกว่า แชนไซแอติกริบบัตติค
มีอักษรดำดั่งเข้ามาให้ทูลโฮโดรน์คัสแอลกิว ถูกคำสั่งตั้งห้าง
ค้าขายอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ตั้งให้เจ้าพนักงานหน้าทูลเกล้าฯ

ถวาย ขอให้ทิโอโดร์นิค แอด้กิดทำหนังสือสัญญา ณ กรุงเทพมหานคร

ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๓๐ แรม ๑๔ ค่ำ ทิโอโดร์นิค แอด้กิดเข้าเฝ้าถวายอักษรดำดั้น เครื่องมงคลราชบรรณาการ กระจกใหญ่คู่ ๑ ถังทองใหญ่สองตัวคัน ๑ ปืนทหารมีหอกปลายบอก ๑ มีดาบปลายบอก ๑ รวม ๒ บอก แตรสำหรับเป่าดำรับ ๑ พรหมใหญ่ ๒ ผืน ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสด็จออกอย่างกลาง แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตั้งผู้รับสั่งให้ประชุมปรึกษา ทำหนังสือสัญญากับทิโอโดร์นิค แอด้กิด คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่ดุ่มพระกลาโหม ๑ ท่านเจ้าพระยาวรวงศาธิราช ๑ เจ้าพระยาวรวงศาธิราช ๑ เจ้าพระยาวรวงศาธิราช ๑ รวม ๕ ปรึกษาทำหนังสือสัญญาที่พระราชวังเดิม เมื่อวันลงชื่อประทับตราหนังสือนั้น ไม่ได้ยั้งป็นสัตตเพราะไม่มีกำนันรบเข้า

เสร็จเสด็จกลับญวน

ฝ่ายที่เมืองญวน ดมเด็จพระเจ้าอัมเปรอให้ไวสัถย์มิดิราต วิโกเดอ เยวญี่เป็นแม่ทัพคุมกำนัน รบมาทำหนังสือสัญญาด้วย

ญวนอีก ถ้าไม่ยอมทำก็ให้รบเอาเมือง อติมาราธิโกมาถึง
ปากน้ำเมืองเว ณ วันเดือน ๑๐ ขัน ๑๕ คำ^๕ คดองนาคนเรือ
ใหญ่เข้าไม่ได้ จึงใช้ขุนนางถือหนังสือลงเรือใบตมเข้าไปหา
ดำ ขุนนางเอาหนังสือไปยื่นก็ไม่มีผู้ได้รับ จึงเอาหนังสือไป
ปักไว้ที่ชายตลิ่ง แล้วกลับมามากเรือ คอยอยู่หลายวันก็ไม่เห็น
ญวนตอบหนังสือลงมา จึงแต่งให้คนขึ้นไปสืบ พวกญวนเข้ารีต
กระซิบบอกวามีขุนนางญวนคนหนึ่งชื่อของท่านทั้งเสีย อติมารา
ธิโกทราบความดังนั้นก็ยกทหาร และเรือรบไป ระดมยิง บั้มค่ายที่
อ่าวตรน ญวนสู้รบทนฝีมือฝรั่งเสียไม่ได้แตกหนีไป แต่ไพร่
บ้านพลเมืองนั้นฝรั่งเสียใจกรุณาให้อยู่เป็นปกติ ฝรั่งเสียได้
บั้มค่ายไว้เป็นทมนของฝรั่งทั้งสิ้น ฝรั่งเสียคิดจะไปว่ากล่าว
แก่เจ้าเวยคนามเรื่องญวนฆ่าบาทหลวงที่เมืองเว

ครั้นเดือน ๑๑ ข้างขึ้น อติมาราธิโกให้ขุนนางยกกองทัพ
ไปตีได้เมืองกวางหน่าอีกเมือง ๑ พวกญวนจับได้ทหารฝรั่ง
๒ คนตัดศีรษะเสียคน ๑ เอาแขนคอคน ๑ แล้วเที่ยวตระเวน
ว่าญวนไม่ทำหนังสือสัญญา ญวนจะสู้รบแข็งแรง เตรียมทหาร
ไว้ที่เมืองเวหลายหมื่น ฝรั่งเสียว่าในเดือน ๑๑ ข้างแรมจะยก

ไปตีเมืองเว้ให้ได้ แล้วเห็นว่าญวนยกลงมามาก ดีบได้ความ
ว่าหนทางที่จะขึ้นไปเมืองเว้ยากลำบากนัก ต้องขนเขาลงเขา
คนน้อยก็ลำบากมากได้ จะเอาปืนเบรียมใหญ่ไปก็ขัดสนจึงได้ตั้ง
กองทัพไว้ คิดตั้งเมืองชนทอวตรน สร้างบ้านเมืองชนมาก
แล้ว พอกทหารในกองทัพเจ็บเป็นโรคตาแดงและโรคบิดเป็น
อันมาก มีพวกญวนเข้ารีตบอกอัครมหาราชาว่า ตั้งอยู่ที่
ไม่เป็นประโยชน์อะไร อากาศก็ไม่ดี ถ้าไปตั้งอยู่เมืองไซ่ง่อนมี
ประโยชน์มาก จำนำทางกวางทั้งตก ดินค้าเมืองลาวเมืองเขมร
ลงมาทางนั้น ได้เลี้ยงอาหารกับบริวาร และชาวเปิดอกชาวสาร
ก็เป็นดินค้าใหญ่ อัครมหาราชาเห็นชอบด้วย

ดาวหางขึ้น

ฝ่ายกรุงเทพมหานคร เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓๐ แรม
๑๕ ค่ำ เกิดดาวหางขึ้น หัวอยู่ข้างทิศพายัพ หางนั้นอยู่ข้างทิศ
อีสาน หางใหญ่ขึ้นตั้งแต่เวลาพลบค่ำก็ดูเหมือนเป็นลำพุ่งชนบน
อากาศ ครั้นเวลาตีห้าก็ระยิบระยับไปตามตะวัน หางก็โด่งขึ้นไป
อยู่บนอากาศ หางเป็นหางกรวด ครั้นนานวันเข้าหางก็สั้นไป

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๒๐๑

ทุกที ประมาณ ๑๕ วันจึงหาย พิศวาทก็ดูไม่เห็นมีเหตุตั้งใด
เห็นมีแต่ไข้โคกระบือล้มตายเป็นอันมาก คอก ๓ นางที่
ก็เสียไปด่อน ๑ บ้าง ๒ ด่อนบ้าง ๓ ด่อนบ้าง นางทักหมดคอก
บ้าง เป็นที่บ้านนั้นแล้วย้ายไปเป็นที่บ้านอื่น ๆ ค่อไป มีได้เป็น
พร้อมกันทีเดียว เป็นอยู่ ๓ ปี ดวงดาวนขางยุโรปเขาเห็นมาก่อน
เราประมาณ ๕ เดือน ฝ่ายเราจึงได้เห็น

พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

และศพสมเด็จพระยาองค์น้อย

ครั้นมาถึง ณ เดือน ๓ ขัน ๓ ค่ำ ๒ โปรตเกล้าโปรด
กระหม่อมให้ ยกศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ขันเล็ดยงแปลง
ห้ามทางบก ตั้งแต่วัดสุทัศน์เทพรารามไปเมรุผ้าขาวที่วัดสระเกศ
ครั้น ณ เดือน ๓ ขัน ๕ ค่ำ เสด็จพระราชทานเพลิง

ครั้นถึงวันจันทร์ เดือน ๓ ขัน ๘ ค่ำ ได้ชักศพสมเด็จพระ
เจ้าพระยาองค์น้อยไปเข้าเมรุที่หน้าวัดพิชัยญาติการาม ครั้นวัน
พฤหัสบดี เดือน ๓ ขัน ๑๓ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิง แล้วรับ
ตั้งวาทีเมรุขึ้นเปลาอยู่ ขอฝากเครื่องศพหลวงไว้นิเมรุ เมรุขึ้น

- ๑ ในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๔ ว่า นายจบกชศิลป์ ทรงบาท ขวามือ
เห็นดาวดวงนี้ แต่วันเสาร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๐ ค่ำ ๑ ๒ พุทธศักราช ๒๓๖๑

จึงได้ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ และความประสงค์ของสมเด็จพระเจ้า-
 พระยาองค์น้อยท่านทำเช่นไว้ ปรารภนาจะประชุมอัฐิทั้งปวงใน
 ประยูรวงศ์สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีให้อยู่เคียงแห่งเดียวกัน การ
 ก็ไม่สมประสงค์

ทูตโปรตุเกสเข้ามาทำหนังสือสัญญา

ครั้นมาถึงเดือน ๒ พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสแต่งตั้งให้อิ-
 โกโรฝรั่งดีโกยิมารังเจ้าเมืองมาเก๊าเป็นราชทูตนาย ๑ บุแต่มาริบ
 กาฟงดักกิดตรีเป็นอุปทูตนาย ๑ ฝรั่งดีโกเมอวูปราดู่เป็นตรี
 ทูตนาย ๑ กับขุนนางโปรตุเกสมาด้วยเรือชื่อมตติโก กัปตัน
 ชื่อตรังฮอร์ เข้ามาถึงต้นดชน ณ เดือน ๒ แรม ๓ ค่ำ พระยา
 มหาอรรณนิกร พระยาดมฺพรบุรานุรักษ์บอกขึ้นมา โปรต ฯ ให้
 ลงไปรับ

ครั้น ณ เดือน ๒ แรม ๕ ค่ำ ทูตโปรตุเกสมาด้วยเรือใบ
 ของเขาเองถึงกรุงเทพมหานคร ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๒
 แรม ๘ ค่ำ ขุนพุกอยุทธกแกกเมือง ปากคลองผดุงกรุงเกษม
 เข้าเฝ้าออกใหญ่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถวายเครื่องมงคล

ราชบรรณาการ เครื่องให้นารอนทำด้วยเงินตำรับ ๑ พรม
ใหญ่ผืน ๑ ฉากเรื่องรบ ๒ ล่มตุเรื่องรูเซย์ ๑ หีบมเครื่องหอม
หีบ ๑ กถ้องด้องดาเดียวกถ้อง ๑ หีบมของหวานแช่ม ๒

ของทรงยินดี ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
เครื่องนารอนทำด้วยเงินตำรับ ๑ ฉากคู่ ๑ หีบเครื่องหอมหีบ ๑
กถ้องด้องแฝด ๑ กถ้องด้องดาเดียวกถ้อง ๑ หีบเหล้าหวาน ๒
แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งผู้รับสั่งให้ปรึกษาทำหนังสือ
สัญญาด้วยผู้ครองเมืองมาเก่า คือพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวง
วงศ์ราชันนิท ๑ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ที่ลุ่มหนายก ๑ ท่าน
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่ลุ่มพระกลาโหม ๑ เจ้าพระยาวรวงศ์
มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ๑ เจ้าพระยายมราช ๑ พระยาวรวงศ์
พิพัฒน์ ๑ รวม ๕ ปรึกษาทำหนังสือสัญญาที่พระราชวังเดิม เป็น
หนังสือ ๒๗ ข้อ เมื่อวันลงชื่อประทับตราหนังสือสัญญานั้น
ได้ยงบันลัดดทับถมวิชเณทระดิทธิ ๒๑ นัต ฝ่ายที่เรือรบ
โปรดเกล้าก็ยังเป็นลัดด ๒๑ นัต ณ เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ราชทูต
เข้าเฝ้าถวายบังคมลากลับไป ความในข้อสัญญาและการที่จะ
รับรองทูตนั้นแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุนั้นแล้ว

งานเฉลิมพระมหามนเทียรพระที่นั่งอนันตสมาคม

ดุษฎีกราช ๑๒๒๑ ปีมะแม^๑ เอกศก เป็นปีที่ ๙ การททำ
พระที่นั่งอนันตสมาคม ได้ลงมือทำมาตั้งแต่ปีชาตศกมาจนถึงปี
มะแมเอกศกจึงแล้ว กำหนดพระฤกษ์จะได้เสด็จพระราชดำเนิน
ไปเฉลิมพระมหามนเทียรใหม่ มีพระบรมราชโองการดำรัสว่า
เมื่อทำการพระบรมราชาภิเษกแต่ก่อน กรมสมเด็จพระปรมาธิบดี
ชินวรธิบดีเทียบไชยเสี้ยก่อน การยังไม่ทันแล้ว ก็ทรงนึกจะต้อง
ทำให้เหมือนอย่างการบรมราชาภิเษก เทียบไชยจะได้เอาไว้
จนเสร็จการจึงดับ

ณ วันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ^๒ เวลาบ่าย ๓ โมง
เศษ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ดุทธิสมมติเทพ-
ยพงศ์ วงศาธิศวรภษัตริย์ วรชัตติยราชินิกโรดม จาตุรันตบรม
มหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมขรรมิภมหาราชาราชบรมนารถ
บรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งนงคราญ
สถโมธรรพพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่
ผู้น้อยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย
ไตรบิชากรในการเฉลิมพระราชมนเทียร พระสังฆ ๘๐ รูป

พระบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวิรัชานุรักษ์ ๑ หม่อมเจ้าราชา
 คณะ ๓ องค์ หม่อมเจ้าด้วงราถังการ ๑ หม่อมเจ้าญาณ
 วราภรณ์ ๑ หม่อมเจ้าด้วงวรประดำน ๑ หม่อมเจ้าเปริย
 ๕ องค์ และพระราชคณะในพระนคร ๕ ๖ รูป พระครู ๑๑ พระ
 ราชคณะหัวเมือง ๕ พระครู ๑ ทรงถวายผ้าไตรเหนือด้าย ย่าม
 พืชยอดดัดดอกเสมอกัน ๘๐ ทศดาพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทรง
 หน้าทองไตรเสร็จแล้ว ถวายพระพุทธรูปในพระที่นั่งนงคราญ
 สโมสรทั้ง ๘๐ รูป ตั้งนางด้าย ครนเวลา ๘ โมง ๖ บาท เสด็จ
 ออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงถวายเทียนชนวนแก่พระบวรวงศ์
 เธอ กรมหมื่นบวรวิรัชานุรักษ์ ทรงจุดเทียนไชยประโคม
 ปี่พาทย์กลองแขกแตรสังข์ฆ้องไชยบัณเฑาะว์ แล้วพระดังษ์
 ๕ รูปตั้งแถวทอภาณพระราชคณะนั่งปรก ๑ ผดุงเปลี่ยนกัน
 จนจบ จบละ ๕ รูปจนสำเร็จการพระราชพิธี และพระมหา
 ราชครูพิชิตพรหมณี โหราจารย์ประชุมพร้อมกัน เชิญเทวรูป
 ตั้งเบญจนพรัตน์โหมกู่ณฑลหอบัณเฑาะว์ระฆังปวิตร

ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๒ ค่ำ เวลาเช้าเสด็จ

ออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงถวายบาตรผ้าเชิงเขียนลายทอง

ดัดักแพรเงินเจ้า ๘๐ ทรงประเคนดำรับขาวหวาน พระด้งรับ
พระราชทานฉนั้น ครั้นเวลาบ่าย พระบวรวงศ์เชอ กรมหมื่นบวร-
วังษีสุริยพันธุ์และพระราชอาคณ ๑๘ รูป เข้าไปสวดพระพุทธรูป
ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ๕ รูป พระที่นั่งจันทรทิพโยภาค ๕ รูป
พระที่นั่ง ภาณุมาศจำรูญ ๕ รูป พระที่นั่งมุลมนเฑียร ๕ รูป
หม่อมเจ้าราชาอาคณ ๓ รูป พระครู ๓ รวม ๖๐ รูป สวด ณ
พระที่นั่งอนันตสมาคม ได้เจ้ออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว
พระมหाराชครูพิชิตถวายใบส้มทิโหมเพลิงบัตพระองค์ แล้วได้เจ้อ
๕ ขน ทรงดัดับ พระด้งสวดบน พระที่นั่ง ภาณุมาศจำรูญ ทั้ง ๓ วัน
และเจ้าพนักงานชาวพระเครื่องคั้นได้ครอบด้วยดิญจน์ คังพระ
มหามงคลทลเกล้าทลกระหม่อมถวาย

ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๖ ขน ๓ ค่ำ เวลาเช้าได้เจ้อออก
พระที่นั่งอนันตสมาคม พระด้ง ๘๐ รูปรับพระราชทานฉนั้นเสร็จ
แล้ว ทรงถวายบริขารหีบหมากแก้วมเครื่องพร้อม มั่งประทุน
ได้อ่อน หมอนอิงลายวิลาศ หมอนหนุนหน้าอัดดัด พ้นหน้า
ลายวิลาศ ได้ออกถ้ำ หมอนขวาน รวม ๑๐ ตั้ง ครั้นเวลาบ่าย
สวดพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ครั้นวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขน
๔ ค่ำ เวลาเช้าพระด้ง ๘๐ รูปรับพระราชทานฉนั้นเสร็จแล้ว ทรง

ถวายบริวารเครื่องน้ำชา ๕ โถ กาทองแดง กล่องแถมมีฝาปิด
 เครื่องดำรงรับคาวหวานทั้ง ๘๐ รูป เวลารายสวดพระพุทธมนต์ใน
 พระที่นั่งทง ๕ แห่ง ครั้นเวลา ๗ ทุ่มเศษ พระฤกษ์ได้ตั้งแต่
 พระมหามนเทียร มีโหรพราหมณ์โปรยข้าวดอกคอกดอกไม้ เป่าพระ
 महาดังขัฏกธินาฏยบันเตารีนำได้ตั้ง ทรงโปรยเงินตามทาง
 มีนางเครื่องเชิญราชบริโศก พานถ้องาคิดาบลผลพักวิลาโดยได้ตั้ง
 ถึงพระที่นั่งแล้วประโคมปี่พาทย์ กลองแขก แตรฝรั่ง ซอไทย
 ได้ตั้งพระราชดำเนินขึ้นที่ทรง จึงพระราชโองษาให้สั่งให้ข้าราชการถวาย
 เครื่องพระมรุธาภิเษก ดำรงนำพระพุทธมนต์กับพระตำ ๕ พระองค์
 กรมหมื่นบวรวิชัยสุนทร ถวายนำพระพุทธมนต์ด้วยพระตำ
 คีตา พระครอบลัมฤทธิ พระเจ้าพญาเชอ กรมพระพิทักษเทเวศร์
 พระวรวงศ์เชอ กรมขุนนราธิบดินทร์ ถวายนำพระพุทธมนต์ด้วย
 พระตำปทุมนิมิต ๔ องค์ พราหมณ์พฤตนิบาตโหราจารย์ถวาย
 พระตำเบญจคัพย์ และพระมหาดัง ๕ พระมหาดัง ๓ พระ
 ฤกษ์ยกพระเศวตฉัตรบนพระที่นั่งบรมพิมานองค์ ๑ บนพระที่นั่ง
 ภาณุมาศจำรูญองค์ ๑ พร้อมกัน ครั้นเสร็จแล้วพระฤกษ์
 ได้ตั้งขึ้นบนพระทบปรทมบนพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญ ได้ตั้งโดย
 ทางลาดพระบาท มีนางข้าราชการแทบเชิงอัมจันทร์พระที่นั่ง

เสด็จถึงทพระบรรทมแล้ว พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ถวายไชยมงคล
ทำวอร์จันทร ถวายดอกหมาก ทองคำ ลูกกุญแจ ครั้นหยุดเสด็จ
ประโคมแล้ว เจ้าพนักงานประโคมขับไม้

ครั้นรุ่งขึ้นวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมง
๓ บาท เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม พระฤกษ์ยกพระมहा
เศวตฉัตรพระที่นั่ง และพระเศวตฉัตรพระที่นั่งภัทรบิฐ พระที่นั่ง
อัฐทิศ พร้อมกันทั้ง ๓ องค์ พระสงฆ์ ๘๐ รูปถวายไชยมงคล
ประโคม ปี่พาทย์ กลอง แหก แตร สังข์ ช้องไชย ยิงปืนเล็ก
๓๐๘ บอก บอกละ ๑ นัด ยิงปืนใหญ่ ๔ ทิศพระราชวัง ๔ บอก
ยิง ๒๓ นัด มีปี่พาทย์ประโคมที่ยิงปืนทั้ง ๔ ทิศ ครั้น
เสร็จแล้วพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงถวายไทยธรรม
ชูปเทียน โคมแก้ว ร่มฝรั่งแพร ชามเกมี่ฝา กาถ้วย รองเท้า
กำมะหยี่เสร็จแล้ว จึงนิมนตพระสงฆ์ชนบทยกพนพระเจดียงพระ-
ที่นั่งอนันตสมาคมข้างละ ๔๐ รูป แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นพระ
ที่นั่งอัฐทิศ เป็นพระฤกษ์ พระสงฆ์ถวายไชยมงคล ประโคมอีก
ครั้ง ๓ พระมหाराชครูพราหมณ์พฤตัมบาโคโหราจารย์ ปี่พาทย์
กลองแหกฆ้องไชยแตรสังข์มโหระทึก พร้อมกัน ๘ นายทั้ง ๘ ทิศ

และโหรพราหมณ์ไปรับข้าวตอกดอกไม้มัน เชิญพานพระมหาดั่งชั-
 ทักษิณาวัญถดเข้าประจำทิศทั้ง ๘ แล้วอ่านเวทถวายหน้าเวียนไปโดย
 ลำดับ เป้าพระมหาดั่งชัที่บันฑิตนำเสด็จโดยทางลาดพระบาท
 ไปขึ้นพระที่นั่งภัทรบิฐ ครั้นถึงทรงประทับเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐ
 ลาดด้วยแผ่นทอง จำหลักเส้นชาด หรคุณ เป็นรูป ราชสีห์ อันมีทนต์
 เดชะ แล้วให้หยุดเสียงประโคม ทรงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์
 พระยาโหราธิบดี พระยาธรรมศาสตร์จุริก ถวายไชยวัฒนมงคล
 พระมหाराชครูพิชอ่านเวทถวายไชยเสร็จแล้ว ทรงโปรยดอกพิกุล
 ทองเงิน แล้วพระสังฆถวายยถา ถัฟพี ทรงพระราชอุทิศด้วย
 พระเต้าทักษิณาทกเสร็จแล้วให้ประโคมอีกครั้ง ๑ แล้วเสด็จขึ้น
 พระที่นั่งมหาเศวตฉัตร พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระ
 บาทผู้ใหญ่ผู้น้อยเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกันโดยลำดับ
 แล้วให้หยุดเสียงประโคม จึงเจ้าพระยานิกรบดินทรมหินทรมหา
 กัถยาณมิตร เจ้าพระยาธรรมมาชิกรณาธิบดี กราบบังคมทูลพระ
 กรุณาถวายไชยมงคล ขอให้ทรงพระเจริญในอริยสมบัติสืบไป
 ภายหน้า พระสังฆสดพระคาถาจบลง พระพินิตธรรมดบเทียบน
 ไชย แล้วถวายอดิเรกถวายพระพรดา ทรงพระราชทานทองเพื่อง

เงินเถาพระบรมวงศานุวงศ์ ข้างหุดละของชุดีพระบาทผู้ใหญ่น้อย
ทั่วกัน

พระบรมวงศานุวงศ์ และท้าวนาง ข้างหุดละของชุดี พระบาท
ฝ่ายในพร้อมกัน พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่จึงถวายไชยมงคล ทรง
โปรยดอกพิกุลทองพิกุลเงิน พระราชทานเงินเถาเสร็จแล้ว ครั้น
เวลาบ่ายตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน บายศรีตอง
& ชั้น ๒ ถักรับ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้างหุดละของชุดีพระบาท
ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายในเวียนเทียนสมโภชพระที่นั่ง ประโคม
พิณพาทย์กลองแขกแตรดั่งขลุ่ยไชย มีงานสมโภชไม่ดอยเดิน
ลดนอนร้านหอกดาบโม่งक्रमญวนหก เวลาเช้าบ่าย ๓ เวลา แล้ว
ออกทรงโปรยทาน ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เวลาบ่าย ๓ วัน มี
พระบรมราชโองการ ให้ถวายจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์ในการพระราช
พิธี ๘๐ รูปโดยลำดับตามกาล พระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นบวร-
รังษีศุริยพันธุ์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (จี่) เป็นผู้อำนวยการ
พระราชพิธี ทรงถวายองค์ละ ๕ ตำดั่ง พระธรรมไตรโลก
เป็นผู้ประกาศเทวดา ทรงถวาย ๕ ตำดั่ง พระราชาคณะนั่งปรก
๑๒ รูป ทรงถวายองค์ละ ๕ ตำดั่ง พระราชาคณะ พระครูสดุด
ทองภาณ ๔๘ รูป ทรงถวายองค์ละ ๔ ตำดั่ง หม่อมเจ้าราชา

คณะ ๓ องค์ หม่อมเจ้าเปรมยานุ ๔ องค์ พระราชาคณะ พระครู
 ๑๐ รูป รวม ๑๗ รูปที่มีได้สดุดีทอภาน ทรงถวายรูปละ ๓ ตำดั่ง
 รวมเงินถวายพระสงฆ์ ๘๐ รูปเป็นเงิน ๓๓ ชั่ง ๘ ตำดั่ง มีเทศนา
 ๓ วัน พระบวรวงศ์เชอ กรมหมื่นบวรวัชรัษฎิพันธุ์ ถวายเทศนา
 เทวดาอุทิศ พระศาสนโศภณ ถวายเทศนามงคลสูตร รัตนสูตร
 สัมเด็จพระพุทธิชโยธยาจารย์ ถวายเทศนาพระราชพงศาวดาร ทรง
 ถวายไตรจีวร เครื่องบริขาร พร้อม เงินค่าจตุปัจจัยในเทศนา
 ถิ่นทนต์ ๑๐ ตำดั่ง รวมเงินถวายพระสงฆ์สดุดีพระพุทธรูปมนต์และ
 เทศนาเป็นเงิน ๑๔ ชั่ง ๑๘ ตำดั่ง ทรงโปรยทานการสัสมโภชเวลา
 บ่าย ๓ วัน เป็นเงิน ๓ ชั่ง ๒ ตำดั่ง ๒ บาท พระราชทานแจก
 เงินเถาข้างหน้าข้างใน เงินเถา ๕๗๘ เถา เป็นเงิน ๑๓ ชั่ง ๑๒
 ตำดั่ง ๓ บาท ๓ ตำดั่ง ทองเพื่อง ๗๔๐ เพื่อง ทองหนัก ๑ ชั่ง
 ๓ ตำดั่ง ๒ ตำดั่ง ดอกพิกุลทองทรงโปรย ๘๖๐ ทองหนักตำดั่งละ
 ๓ บาท ๓ ตำดั่ง ๑ เพื่อง รวมทองหนัก ๑ ชั่ง ๕ ตำดั่ง ๑ ตำดั่ง
 ๑ เพื่อง เงินพระราชทานเครื่องเล่นเครื่องประโคมสัสมโภชเงิน ๑๘
 ตำดั่ง ๓ ตำดั่ง ๑ เพื่อง พระราชทานคนประจำงาน ๖๘ คน เป็น
 เงิน ๘ ตำดั่ง ๓ บาท ๓ ตำดั่ง ๑ เพื่อง พระราชทานข้าทูลละออง
 ขุนีพระบาทฝ่ายใน ๒ ชั่ง เครื่องประโคมข้างในพระราชทานสิ้น

๗ ตำลึง ๓ บาท รวมพระราชทานในการพระราชกุศล เป็นทอง
๑ ชั่ง ๕ ตำลึง ๑ สลึง ๑ เฟื้อง เงิน ๓๔ ชั่ง ๑๗ ตำลึง ๒ บาท

สร้างประตูกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นนอก

ทรงพระราชดำริว่า ประตูกำแพงพระราชวังที่บีบคั้นเป็น
นิตยภัตกระชั้นนัก ผู้คนเข้าออกตะลัดตะลุมไวกว้างไม่ได้ จึงทำ
ประตูนอกอีกชั้น ๑ เป็นประตู ๒ ชั้นชน ประตูพิเศษไชยศรีประตู ๑
ประตูเทวาพิทักษ์ประตู ๑ ประตูศรีสุนทรทวารประตู ๑ เดิมเป็น
ประตูชั้นเดียวมีซุ้มอย่างฝรั่ง ก็โปรดฯ ให้ทำเป็นประตู ๒ ชั้นชน
แก้ซุ้มเป็นยอดปราสาททั้งสี่

เรื่องรักไกรระหว่างขุนสุวรรณกับเจ้าจอมช้อย

ครั้นมาถึงเดือน ๗ เกิดความ เรือง อ้ายเขียน ขุนสุวรรณ
บุตรพระยาราชภักดี ให้อึกฤดาบภรรยาเข้าไปพูดจาทะเลาะเจ้า
จอมช้อย บุตรพระยาบำเรอภักดี มีผู้ทงหนังสือข้างใน โปรดฯ
ให้ตราการชำระได้ความจริงว่ารักไกรให้ข้าวของกันเนื่อง ๆ
แต่ไม่ถึงตัวกัน ถูกขุนนางบดให้เอาอ้ายเขียนอึกฤดาบไปประหาร

ชีวิตเสียหิวอดมกัณ ๓ วันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๓๒ ค่ำ^๑

แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เนรเทศพระโยคาญาณ
ภิกขุ วัดราชดิฐาราม ๑ เจ้าอธิการวัดบางประทุน ๑ เป็นผู้
ให้นามนิตายเขียนอักษรดาบเนรเทศไปอยู่ที่เมืองสงขลา

พระราชทานเงินคนชราพิการ

ครั้นมาถึงเดือน ๘ ผู้ไปทำบัญชีคนชราพิการทั้งในกรุง
นอกกรุงและหัวเมืองชั้นใน ได้จำนวนคนชราพิการ ๑๕,๒๐๘ คน
ให้ปลูกประวาทตลอดที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ขอพระราชทาน
เสด็จเจ้าภษาทำข้าวกระตวยน้อยๆ พอสมควร มาเลี้ยงในวันศุกร์
เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ^๒ ครั้นรับอาหารแล้วพระราชทานเงินคน
ละ ๑ บาท เป็นจำนวนคน ๑๕,๘๒๗ คน สิ้นพระราชทรัพย์ ๑๕๕
ชั่ง ๖ ตำลึง ๓ บาท ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ
คนที่มารับทานทางไกลยังมาไม่ถึง ก็ได้พระราชทานอีกคราว ๑
คน ๓๙๑ คน เงิน ๕ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๑ บาท รวมกันเป็นคน
๑๕,๒๐๘ คน เงิน ๑๘๗ ชั่ง ๑๒ ตำลึง

เสด็จประพาสหัวเมืองทะเลตะวันตก

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ เสด็จพระราช-
 ดำเนินไป ประพาส ทอดพระเนตร ณ หัว เมืองฝ้ายทะเลตะวันตก
 พระฤกษ์เวลา ๒ ยามเศษ เสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารค
 ณ เรือพระที่นั่งกลีบสมุทร จากท่าที่ประทับนิเวศวรดิษฐ์ มีเรือ
 กระบวนนำเสด็จ ข้าราชการของเรือพระบาทซึ่งอยู่รักษาพระนคร
 ตามล่องเสด็จพระราชดำเนินถึงหน้าวัดยานนาวา ทรงเรือพระที่นั่ง
 มณเฑียรมา ใช้จักรไปวันอังคาร เดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ เวลา
 ๒ ทุ่มเศษ ถึงท่าที่ประทับปากน้ำเมืองปรางบุรี ทอดประทับ
 แรมอยู่ในเรือพระที่นั่งราตรี ๓ วันพุธ เดือน ๙ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลา
 ย่ำเที่ยงแล้วออกเรือพระที่นั่งมณเฑียรมา ใช้จักรไป เวลา ๒ ทุ่ม
 เศษถึงท่าที่ประทับพลับพลาทอง อำเภอดำบลเกาะหลัก แขวงเมือง
 ประจวบคีรีขันธ์ ทอดประทับแรมอยู่ในเรือพระที่นั่งราตรี ๓
 วันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้น ๖ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จ
 พระราชดำเนินโดยเรือช่อง ไปประพาสทอดพระเนตรตามเกาะ
 และฝั่งคุ้งมะนาว เวลาบ่ายแล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับ
 บนพลับพลา พระราชทานเงินแก่ราษฎรชายหญิงซึ่งมีอายุมาก

กว่า ๒๐,๐๐๐ วันคนละ ๑ บาท เวลายามเศษเสด็จกลับประทับแรม ณ เรือพระที่นั่งมหาไชยเทพ

วันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๗ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกเรือพระที่นั่งมหาไชยเทพใช้จักรไป เวลาบ่าย ๒ โมงเศษถึงท่าที่ประทับ ตำบลแหลมทองกลาง แขวงเมืองกำเนิดนพคุณ ทอดเรือพระที่นั่งประทับเสด็จพระราชดำเนินโดยเรือช่อง ไปประพาสทอดพระเนตรตามเกาะและฝั่ง แล้วเสด็จขึ้นประทับบนพลับพลาพระราชทานเงินแก่ราษฎรชายหญิง ซึ่งมีอายุมากกว่า ๒๐,๐๐๐ วันคนละ ๑ บาท แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับประทับแรม ณ เรือพระที่นั่งมหาไชยเทพราตรี ๓ ณ วันเสาร์ เดือน ๙ ขึ้น ๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกเรือพระที่นั่งใช้จักรไป เวลาบ่าย ๔ โมงเศษถึงท่าที่ประทับพลับพลาปากน้ำเมืองชุมพร ตั้งแต่วันเสด็จพระราชดำเนินไปจนถึงวัน ๘ ค่ำ ตามทางไม่มีพายุไม่มีฝนเลย คดีนสงบ เมื่อเรือพระที่นั่งทอดประทับหน้าพลับพลาปากน้ำเมืองชุมพร มีลมพายุฝนตกอยู่โมฆะ เวลาค่ำเสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับบนพลับพลา ผู้ว่าราชการเมืองกรมการเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท นำสิ่งของทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เวลา

ยามเศษได้จัดประทับแรม ณ เรือพระที่นั่งมหาไชยเทพราชตรี
 วันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ เวลาเช้า ๔ โมงเศษ ได้จัด
 พระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งมณีนเมขลา ไปประพาสทอด
 พระเนตรตำบลเกาะง่าม เป็นที่มรั้งนกอยู่ห่างฝั่งทาง ๔๘๐ เส้น
 เวลาบ่ายได้จัดพระราชดำเนินกลับประทับแรมบนพลับพลา พระ
 ราชทานเงินแก่คนชราราษฎรชายหญิง ซึ่งมีอายุมากกว่า ๒๐,๐๐๐
 วันคนละ ๑ บาท แล้วได้จัดพระราชดำเนินกลับประทับแรม
 ณ เรือพระที่นั่งมณีนเมขลา เวลา ๓ ยามเศษขออกเรือพระที่นั่ง
 ไชยจักรไป วันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมง
 เศษ ถึงที่ประทับตำบลเกาะพลิกัน แขวงเมืองนครศรีธรรมราช
 ทอดเรือพระที่นั่งประทับพักอยู่หน้าพลับพลาเกาะพลิกัน ผู้
 ราชการเมืองกรมการเมืองไชยาซึ่งมาคอยรับได้จัดขยุฑ์ตำบลเกาะ
 พลิกันนั้น จัดนำจัดพณสิ่งเรือพระที่นั่งทุกลำแล้ว เวลา ๒ ยาม
 เศษออกเรือพระที่นั่งไชยจักรไป วันอังคาร เดือน ๙ ขึ้น ๑๑ ค่ำ
 เวลาเช้า ๕ โมงเศษ ถึงท้องอำเภอปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช
 ทอดเรือพระที่นั่งประทับอยู่ ๒ ราวตรี วันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้น
 ๑๓ ค่ำ เวลาย่ำเที่ยงแล้ว ได้จัด ณ เรือพระที่นั่งมณีนเมขลาใช้

จักรไปถึงหน้าตม แล้วเสด็จพระราชดำเนินโดยเรือช่องไปประทับ
 พลับพลาตำบลท่าสัก เวลาร่ำ ๓ โมงเศษ ทรงม้าพระที่นั่งเสด็จ
 พระราชดำเนินโดยกระบวนม้า เวลาร่ำ ๕ โมงเศษถึงพลับพลา
 ที่ประทับ ค่ายหลวงตั้งทองสำนหน้าเมืองนครศรีธรรมราช
 ด้านเหนือ

วันศุกร์ เดือน ๘ ปี ๓๔ ค่ำ เวลาเย็น เสด็จพระราช-
 ดำเนินไปทรงนมัสการพระมหาธาตุเจดีย์ เวลาค่ำเสด็จกลับ
 ประทับแรม ณ พลับพลาค่ายหลวง วันเสาร์ เดือน ๘ ปี
 ๓๔ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินไปวัดพระธาตุอีกโดยกระบวนม้า
 พระราชวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทตามเสด็จพระราช-
 ดำเนินไปเป็นอันมาก ทรงนมัสการแล้ว เสด็จพระราชดำเนิน
 กลับมาประทับ ณ พลับพลาค่ายหลวง เวลายาม ๑ กับ ๑๓
 นาที มีจันทร์ปรากฏ พระราชทานเงินตราแก่พระราชวงศ์และ
 ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยโดยสมควร และผู้
 ดำรงราชการเมืองและกรมการเมืองอื่น ๆ ซึ่งมาคอยรับเสด็จ
 ณ เมืองนครศรีธรรมราช วันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ เวลา
 บ่าย ๑ โมงเศษ เสด็จกระบวนม้าพร้อมด้วยพระราชวงศ์

ราชทูตของขลุ่ยพระบาท ตามเสด็จ ทรงนมัสการพระราชาเจดีย์อีก
ครั้งหนึ่ง แล้วมีละครว่าอย่างฝรั่งสมโภชเป็นการบูชา บังเอิญ
ฝนตกอยู่ประมาณ ๒ ชั่วโมงเศษ เวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนิน
กลับประทับแรม ณ พลับพลาค่ายหลวง

วันอังคาร เดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมง พระ
ราชทานเงินตราแก่ราษฎรชายหญิง ซึ่งมีอายุมากกว่า ๒๐,๐๐๐ วัน
คนละ ๑ บาท แล้วให้นิมนต์พระสังฆราชาคณะที่ตามเสด็จด้วย
พระครูฐานานุกรมหัวเมือง ๑๐ รูป ถวายพระพุทธรูปในพระ
วิหารหลวงวัดพระธาตุ วันพุธ เดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ เวลาเช้า
๔ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงปรนนิบัติพระสังฆ์ ถวาย
ผ้าไตรจวัตรบริวารพร้อม แล้วถวายผ้าขาวพับแก่พระสังฆ์เจ้า
อธิการทุกอาราม ๕๐ รูป ให้เจ้าพนักงานประโคมเวียนเทียน
สมโภช มีละครว่าอย่างฝรั่งเป็นการบูชาเวลาหนึ่ง ฝนตก
ประปรายบ้างเล็กน้อย เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิน
กลับประทับแรม ณ พลับพลาค่ายหลวง วันพฤหัสบดี เดือน ๙
แรม ๕ ค่ำ เวลาเช้า นิมนต์พระสังฆ์ราชาคณะฐานานุกรมและ
เจ้าอธิการทุกอารามนั้น มารับบิณฑบาต แล้วให้มีละครช้าง

หน้าค่ายหลวง เวลาค่ำมีเทศน์กัณฑ์ ๓ ตั้งแต่วันเดือน ๙ ขึ้น
 ๑๑ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินถึงปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช
 ทรงประทับแรมอยู่ในเรือพระที่นั่ง ๒ ราตรี เสด็จพระราชดำเนิน
 ขึ้นประทับแรมอยู่บนพลับพลาค่ายหลวง ๘ ราตรี วันศุกร์ เดือน ๙
 แรม ๖ ค่ำ เวลา ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอด
 พระเนตรรูปพระพุทธรูปสี่องค์ ซึ่งเป็นของโบราณส่งมาแต่รามราช
 ประดิษฐาน อยู่ใน หอ พระ ณ บ้านเจ้า พระยา นคร ศรีธรรมราช
 แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับหยุดประทับทอดพระเนตรวัดโพธิ์ วัด
 ประดู่ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินถึงพลับพลา
 ค่ายท่าช้าง แล้วเสด็จโดยเรือช่องมาประทับเรือพระที่นั่งมณิ
 เมฆลา เวลา ๒ ยามเศษออกเรือพระที่นั่งใช้จักรไป วันเสาร์
 เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ถึงท่าที่ประทับ
 พลับพลาตั้งแหลมสนปากน้ำเมืองสงขลา ทอดประทับแรมอยู่ใน
 เรือพระที่นั่งราตรี ๑

วันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ
 เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับแรมบนพลับพลาค่ายหลวง วัน
 อังคาร เดือน ๙ แรม ๑๐ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จ
 พระราชดำเนินไปทรงทอดพระเนตรบ่อน้ำแก่งในเมือง แล้วเสด็จ

กลับประทับแรม ณ พลับพลาค่ายหลวง วันพุธ เดือน ๙ แรม
 ๑๑ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่ง
 ยามอรุณมณฑล ถึงบ้านเจ้าพระยาตั้งชลอขึ้นทรงม้าพระที่นั่ง
 เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสทอดพระเนตรตามแถวตลาด แล้ว
 เสด็จกลับหยุดประทับบนบ่อน้ำเมือง ทรงโปรยทานแก่ราษฎร
 แล้วเสด็จกลับประทับแรม ณ พลับพลาค่ายหลวง วันพฤหัสบดี
 เดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จโดยเรือพระ
 ที่นั่งยามอรุณมณฑลถึงที่บ้านเจ้าพระยาตั้งชลอ ขึ้นทรงม้าพระ
 ที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนม้า ไปประพาสทอดพระเนตร
 ภูเขาแก้วเซ่ง แล้วเสด็จกลับประทับแรม ณ พลับพลาค่ายหลวง
 วันศุกร์ เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ เวลาเช้า ให้นมณฑลพระครู
 ฐานานุกรม & รูปมารับบิณฑบาต ทรงถวายผ้าไตรจีวรและ
 บริหาร แล้วให้มีละครข้างในที่พลับพลาค่ายหลวง วัน
 เสาร์ เดือน ๙ แรม ๑๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระราชทาน
 เงินตราแก่ราษฎรชายหญิงซึ่งมีอายุมากกว่า ๒๐,๐๐๐ วัน คนละ
 ๑ บาท ตั้งแต่วันเดือน ๙ แรม ๑ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินถึง
 ปากน้ำเมืองสงขลา ทรงประทับแรมอยู่ในเรือพระที่นั่งราตรี ๑
 เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับบนพลับพลาค่ายหลวง ๗ ราตรี

๕๕
 ครวงน พระยากดดัน ท้าวพระยาแซกหัวเมืองเข้ามา
 เฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมาก เว้นแต่พระยาตรัง
 กานบอกป่วยเสียให้แต่ศัรวณกรรมการเข้ามาเฝ้าแทนตัว ดังแต่
 เล็ดจออกไปจนวันถัด พระราชทานคนชราจำนวนคน ๓,๘๖๓ คน
 พระราชทานคนละ ๑ บาท ดั้นเงิน ๔๘ ชั่ง ๕ ตำดั่ง ๓ บาท
 พระราชทานข้าราชการตามเล็ดจ เดะกรรมการหัวเมือง เงิน ๓๒๗
 ชั่ง ๑ บาท รวมดั้นพระราชทรัพย์ ๓๗๕ ชั่ง ๖ ตำดั่ง วันอาทิตย์
 เดือน ๓๐ ขึ้น ๑ ค่ำ เวลา ๑ ยามเศษ เล็ดจกลับจากพลับพลา
 มาประทับเรือพระที่นั่งมณเฑาะว์ เวลา ๒ ยามเศษออกเรือพระ
 ที่นั่งใช้จกรมา วันจันทร์ เดือน ๓๐ ขึ้น ๒ ค่ำ เวลาบ่าย
 ๕ โมงเศษ ถึงตำบลแหลมชุมพุกแขวงเมืองนครศรีธรรมราช
 ทอดเรือพระที่นั่งประทับพักอยู่ เวลา ๓ ยามเศษออกเรือพระ
 ที่นั่งใช้จกรมา วันอังคาร เดือน ๓๐ ขึ้น ๓ ค่ำ เวลาบ่าย
 ๑ โมงเศษ ทรงเรือพระที่นั่งมหาไชยเทพใช้จกรมา เวลาบ่าย
 ๔ โมงเศษ ถึงตำบลช่องมตะเกา แขวงเมืองนครศรีธรรมราช
 ทอดเรือพระที่นั่งพักอยู่ เวลา ๓ ยามเศษถึงปากน้ำเมืองชุมพร
 ทอดเรือพระที่นั่งประทับพักอยู่ เวลา ๓ ยามเศษออกเรือพระที่นั่ง
 ใช้จกรมา วันพฤหัสบดี เดือน ๓๐ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลาบ่าย

แล้ว ถึงตำบลเกาะหลัก ถึงเมืองประจวบคีรีขันธ์ ทอดเรือพระ
ที่นั่งประทับพักอยู่ เวลา ๓ ยามเศษออกเรือพระที่นั่งไข้จกมา
วันศุกร์ เดือน ๓๐ ขึ้น ๖ ค่ำ เวลา ๒ ยามเศษถึงด่านปากน้ำ
เมืองสมุทรปราการ วันเสาร์ เดือน ๓๐ ขึ้น ๗ ค่ำ เวลาเช้า
๑ โมงเศษ ถึงท่าที่ประทับนิเวศวรดิษฐ์ เสด็จขึ้นพระมหา
มณเฑียร

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระ
เดชาดิศร พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จไปเฝ้าที่พระที่นั่ง
อมรินทร์วิจิตร ยืนที่เสด็จกลับมา เสด็จออกตรัสดูด้วยจน
เวลา ๔ ทุ่ม

กรมสมเด็จพระเดชาดิศรสนพระชนม์

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ เดือน ๓๐ ขึ้น ๘ ค่ำ เวลาเช้า
๕ โมง กรมสมเด็จพระเดชาดิศรประชวรลดสนพระชนม์ พระ
ชนมัญญ์เรียกได้ ๖๗ พรรษา

พระบรมวงศานุวงศ์พากันกราบทูลว่า เสด็จกลับมาถึง
พระนครวันเสาร์เป็นเหตุถึง ๒ ครั้ง ครองเมอเสด็จไปเมืองจันทร์
ข้างฝั่งตะวันออก ก็เสด็จกลับเจ้าพระยาองค์น้อย ครองนกล่

กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ตั้งแต่นั้นมาเสด็จไปแห่งไร ถ้าจะกลับ
เข้าพระนครก็เลิกวันเดียวเสด็จกลับทุกคราว

ในปีมะแมนั้นเกิดฝนแล้งมาจนเดือน ๑๐ จึงมีฝนมาได้ทำนา
ฝนนั้นตกกล้าตลอดมาจนถึงเดือน ๓ เดือน ๒ ชาวท่งเสียก็กลับได้
คั้นหมด

เสด็จประพาสตลาดสำมูข

ครั้นมาถึง ณ วันพุธ เดือน ๒ ขุน ๑๒ ค่ำ เสด็จพระราช
ดำเนิน ทรงเรือพระที่นั่งมณีเมขลาใช้จักรจากท่านิเวศวรดิษฐ์ไป
ประพาสตลาดที่สำมูข แล้วยังเสด็จกลับเข้าทางปากน้ำบางปะกง
ทอดพระเนตรเขาดิน แล้วยังเสด็จขึ้นไปตามลำน้ำถึงเมืองปราจีน-
บุรี แล้วยังเสด็จกลับเข้าพระนคร ภายหลังมีผู้กล่าวว่าจะเห็น
เข้าไปอยู่ในคลองปากน้ำโยทะกาทั้งใหญ่เล็กเป็นอันมาก ดูเหมือน
ไม้ซุง เรือเข้าออกก็ยากต้องระวังตัว จะเป็นเหตุด้วยเรือไฟ
หลายลำ เที่ยงจักรนั้นนั้นไปไม่รู้ว่าจะไร จระเข้จึงได้หนีเข้าไป
ซ่อนอยู่ในลำแม่น้ำนั้น

โปรด ฯ ให้รื้อปราสาทไทดาพรหม

ทรงพระราชดำริว่า ปราสาทศิลาเมืองเขมรมีมากนัก ถ้าปราสาทย่อม ๆ รื้อมาทำไว้ที่เขามหาสวรรค์ปราสาท ๑ วัดปฐมวันปราสาท ๑ ก็จะเป็นเกียรติยศไปภายหน้า จึงโปรด ฯ ให้พระสุพรรณพิศาล ขุนชาติวิชาวอกไปเที่ยวดูที่เมืองหลวงพระนครชมพระนครวัด เมืองพุทไธสมัน ขุนชาติวิชาวอกกลับเข้ามากราบทูลว่าได้ไปดูหลายแห่งทั่วทุกตำบลแล้ว ที่เมืองอื่น ๆ มีอยู่แต่ปราสาทใหญ่ ๆ เท่านั้น จะรื้อเอาเข้ามาเห็นจะไม่ได้ ปราสาทไทดาพรหมอยู่ที่เมืองนครเดียนราฐ มีอยู่ ๒ ปราสาทสูง ๖ วา พอจะรื้อเอามาได้ จึงโปรด ฯ ให้มีตราออกไปเกณฑ์คนเมืองบัตของเมืองนครเดียนราฐ เมืองพนมสค์ ให้พระสุพรรณพิศาลไปรื้อปราสาทไทดาพรหมแบ่งเป็น ๔ ผลัด ๆ ละ ๕๐ คน ให้แบ่งเป็นกองชักดาบข้าง กองตั้งข้าง

ฝรั่งเสศรบกับญวน (ต่อ)

ครั้นมาถึงเดือน ๓ อัครมหาราชโกกทั้งอาวตุนเสีย รือเครื่องไม้บรรทุกเรือมาตีปากน้ำเมืองไซ่ง่อน ญวนเมืองไซ่ง่อนสู้รบชิงทันแน่นตายไซ้ไว้หน้าบ้อม กำปั่นรบฝรั่งเสศถึงทันและ

สายโซ่ขาดออก แล้วแต่เมืองคงนายได้แล้วก็มาตีเขาเมืองไซ่ง่อน
ได้ พระเจ้าเวียงคือนามก็จัดกองทัพให้ญวนลงมาตีเมืองไซ่ง่อนคืน
ก็ไม่ได้ ด้รบกันหลายครั้งญวนก็แตกไปทุกที

งานพระศพกรมสมเด็จพระเดชาดิศร

ลุศักราช ๑๒๒๒ ปีวอก โทศก^๑ เป็นปีที่ ๙๐ ได้ทำการ
เมรุผ้าขาว กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ที่ท้องสนามหลวง วันศุกร์
เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ ชักพระศพไปเข้าเมรุ ณ วันจันทร์ เดือน ๕
แรม ๔ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิง

เกิดความไข้ที่กรุงเทพฯ

ในเดือน ๕ นั้น ที่กรุงเทพมหานครเกิดความไข้จับไข้ป่วง
ทั้ง ๓ อย่าง เกิดมาแต่ทางเมืองตาก เมืองระแหงก่อน จึงมาถึง
กรุงเทพมหานคร ไข้จับนั้นดูเหมือนไม่ร้ายแรง ครั้นไปได้ ๑๔ วัน
๑๕ วัน กระทำทองลงเป็นโลหิตออกมา อยู่ได้ ๔๐ วันหรือ ๕๐
วันเศษก็ตาย ไม่เห็นผู้ใดรักษาหายแต่สักคน ๑ ความไข้ครั้งนี้
เป็นไม่ยัดขาว สืบข่าวดุจเดียวไปบ้านละคน ๒ คน ตามบ้านใหญ่
บ้านเล็ก แล้วถึงบхайไป

ได้พระมหาศรีเสวตวิมลวรรณ ข้างพลายเผือกโท

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ พระรัตนวงศาเจ้าเมือง สุพรรณภูมิพา ข้างพลายเผือกโท ลงมาถึงกรุงเก่า ได้ตั้งขึ้นไปส้มโงะ พระรัตนวงศากราบทูลว่า จับได้ที่เขาจอมแมงแขวงมะตาคะบา เมื่อ ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะแม เอกศก สูง ๓ ศอก ๒ นิ้ว รับสั่งว่าจันจับได้ ตรงกับวันเมื่อยกพระมหาเศวตฉัตรที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ส้มโงะแล้วต้องเพลงมาถึงกรุงเทพมหานคร ณ วันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ จึงโปรดฯ ให้มีราชวัดฉัตรขึงปักรายมาตามถนนตลอดถึงท่า แล้วตั้งเจ้าพระราชดำเนินลงไปรับที่ท่าพระ มาขึ้นโรงส้มโงะทองต้นามไชย หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ถอดพระพุทธรูป ๓ วัน มีการมหรสพ ๓ วัน ๓ คืน แล้วพระราชทานอภัยจากรักชอต่อพระราชหัตถ์ขณะว่างเป็น พระมหาศรีเสวตวิมลวรรณ นัททันตคเชนทราชาติ วรราชรัตนกรัถักษณ์ จัตุรพักัฏว์พิรุฬัทธิพงค์ มิ่งมงคลสถลลัธรรพาคไพบุญย์ ปรมเณทรรณเรนทรสุบรรามิตาสมาหาร สุนทราจารย์จิตรงามสยามโลกยติลล กษณายกนาคินทร์ หัสตินทรวรัตนรุ้งฟ้า ข้างนั้นถ้าจะประสมสิ่งๆ ดินแดงเป็นพื้น เจือฝุ่น เจือ

เหลือง แล้วพระราชทานเสื้อผ้าเงินตราพระรัตนวงศาเจ้าเมือง
เงิน ๓ ชั่ง ๕ ตำลึง พระราชทานหม้อควาญเจ้าของข้างคอ เงิน
๓ ชั่ง ๓๐ ตำลึง ปลุกโรงไว้ที่เขื่อนเพชร ด้านตะวันออก พระ
ทนต์อนันต์ศัมาคม

โปรดเกล้า ฯ ให้จัดการรื้อปราสาทไทตาพรหม

ฝ่ายพระยาอภัยภูเบศร บอกให้พระยาอนุภาพไตรภพ
เจ้าเมืองเสียมราฐเข้ามากราบทูลว่า ได้เกณฑ์คนและกรมการ
ให้พระสุพรรณพิศาลแล้วไปตั้งพลกรรมบวงสรวง ได้ลงมือรื้อ
ปราสาท เมื่อ ณ วันเดือน ๖ ชัน ๘ ค่ำ มีเขมรประมาณ
๓๐๐ คนออกมาแต่ป่า เข้างัดฟันพวกรื้อปราสาท ฆ่าพระสุพรรณ
พิศาลตายคน ๑ พระวังตายคน ๑ บุตรพระสุพรรณพิศาลตาย
คน ๑ ได้แทงฟันพระมหาดไทยพระยกกระบัตร บัวยเจ็บหลาย
คน แต่ไพร่ชนไม่ทำร้าย แล้วหนีเข้าป่าไป ได้ทรงทราบได้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาทแล้ว จึงรับสั่งให้มีตราขอกไปให้พระยาอภัย
ภูเบศร พระยาอนุภาพไตรภพ ชำระเอาผู้ร้ายรายนี้ให้ได้ แล้ว
เกณฑ์ให้พระยาอภัยภูเบศรรื้อปราสาท ๑ พระยาอนุภาพไตรภพ

รื้อปราสาท ๑ ให้เอาเข้ามาให้จงได้ ท่านเสนาบดีทราบดังนั้น
 เชื้อชื่อนั้น ทำเรื่องราวถวายว่า ปราสาทศิลา ที่เมืองเขมรนั้น
 เกษัตริย์ แต่โบราณให้ทำไว้เพื่อจะเป็นเกียรติยศ ติดแผ่นดินอยู่
 ของชนนิกษานานมาจนไม่ทราบจะทำมาได้ก็ช่วยกันขึ้น ถ้าจะไป
 รอดลง คนทูกอนนักดังที่จะยกрокไม่ไหว ศิลาก้อน ๑ ก้อนใหญ่ ๆ
 ถ้าวรกลงแล้วเอาเข้ามาปรับปรุงทำขึ้นใหม่ได้ ก็จะเสียพระเกียรติยศ
 ไปอีก ขอพระราชทานให้ทรงพระราชดำริก่อน ได้ทรงทราบเรื่อง
 รายแล้วกับรับสั่งให้จัดการนั้นเลย แต่ผู้รายงานให้สืบสวนเอาตัว
 ให้ได้

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสด็จประพาสหัวเมืองปักข์ใต้

ครั้นมาถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ^๑ เวลา
 เข้า ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จโดยทาง
 ชดमारค ไปประพาส ณ เมืองปักข์ใต้ฝ่ายทะเลฝั่งตะวันตก ตั้ง
 แต่เมืองเพชรบุรีออกไปทุก ๆ เมือง ตลอดเมืองสงขลา วันพุธ
 เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ^๒ ถึงเมืองสงขลา ประทับแรมอยู่ที่ค่าย

หลวงเมืองสงขลา ๓๐ ราชตรี เด็จจากกลับมาแะเมืองนคร ฯ วัน
เดือน ๓๐ ขึ้น ๓ ค่ำ ๕๓๖๓ ขึ้นไปนมัสการพระบรมธาตุ แล้วประทับ
อยู่ทศกัณฐ์หลวงเมืองนคร ฯ ๓ ราชตรี ครั้น ณ วันเดือน ๓๐ ขึ้น
๕ ค่ำ เด็จจากกลับมากรุงเทพมหานคร

ทูตฮอลันดาเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

ครั้นมาถึงเดือน ๑ พระเจ้าแผ่นดินนิเชอแลนด์ แต่ง

ให้กองเตระเกอเซียตเป็นราชทูตนาย ๑ ขาเยเป็นอุปทูตนาย ๑
เฮ้ระโปนเป็นตรีทูตนาย ๑ กับขุนนางฮอลันดา มาด้วยเรือกลไฟ
สี่ตฤตะนัน กัปตันชื่อฟองเกอแมน ไปทำสัญญาที่เมืองญูปัน
แล้วมาขอทำสัญญากับประเทศสยาม มาถึงต้นเดือนพฤษภาคม
เดือน ๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ๒๓๖๓ มีหนังสือให้ขุนนางลงเรือรบตนมาส่งที่
เมืองสมุทรปราการ แล้วพระยามหาอรรณนิกร พระยาสมุทร-
บุรานุรักษ์บอกส่งหนังสือขึ้นมา จึงโปรดฯ ให้แปลบอกได้ความว่า
พระเจ้าแผ่นดินนิเชอแลนด์ให้เข้ามาทำหนังสือสัญญาด้วย ไม่ได้
บอกล่วงหน้ามาก่อน คอเวอนเมนต์ฝ่ายสยามจะรับหรือไม่รับ
ถ้าไม่รับก็จะกลับไป จึงจัดเรือกลไฟชื่อสยามอรุณผด ให้พระยา

ราชานุประพันธ์ลงไปรับทูตชองัดันดา เมื่อเรือพระที่นั่งสยามอรธุม-
พลออกไปถึงเรือรบ ทูตไหยงปืนสดุดตรงข้าง ๒๓ นัด แล้วเรือ
รบทูตเข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการ ทหารปืนที่ป้อมเลื้อยชอนเลื้อย
ไต่ยิงสดุดตรงชองัดันดา ๒๓ นัดแล้วชนมาถึงกรุงเทพมหานคร ณ วัน
จันทร์ เดือน ๓ ชัน ๖ ค่ำ พักอยู่ที่ตึกรับทูตที่ปากคลองผดุง
กรุงเกษม

ณ วันอังคาร เดือน ๓ ชัน ๑๔ ค่ำ เข้าเฝ้าออกใหญ่
ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ถวายเครื่องมงคตราขบรณการ ตาม
ญัติน ๒ เล่ม เสด็จหมวกเครื่องแต่งตัวทหารญัตินดำรับ ๑ ขเด
ปักดอกไม้ทองแดงลายเงินคู่ ๑ หม้อได้น้ำทองแดงลายเงิน ๑
ขัน ๑๗ คัน มีเครื่องสำหรับขันพร้อม กับตัวอย่างสินค้าซึ่งเกิด
ในแผ่นดินนี้เชอแดนดิอินเดีย น้ำตาลทราย ๑๒ ปีบ กาแฟ ๑๒ ปีบ
ข้าวสาร ๑๐ ปีบ คราม ๑๐ ปีบ ดอกจันทน์เทศ ๕ ปีบ ผลจันทน์
เทศ ๒ ปีบ กานพลู ๕ ปีบ ตัวสัตว์สำหรับย้อมผ้าแดง ๒ หีบ

ของทรงยินดีในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตาม
ญัติน ๒ เล่ม เสด็จหมวกเครื่องแต่งตัวอย่างทหารญัตินดำรับ ๑
ขัน ๑๖ คัน มีเครื่องสำหรับขันพร้อม เชิงเทียนทองแดงคู่ ๑

ดอกไม้ทองแดงคู่ ๑ กระถางรูปทองแดงขยอน ๑ แถ้วโปรดเกล้า
โปรดกระหม่อม ตั้งผู้รับสั่งให้ปรึกษาทำหนังสือสัญญาด้วยราช-
ทูตฮอลันดา คือพระเจ้าันยองยาเซอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑
ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหม ๑ เจ้าพระยาวรวิงศ
มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ๑ เจ้าพระยายมราช ๑ พระยาวรพงศ์
พิพัฒน์ ๑ พระยาไชยภูมิรักษเสาชู เจ้ากรมท่าซ้าย ๑ รวม ๖
ปรึกษาทำหนังสือสัญญาที่พระราชวังเดิม เป็นสัญญา ๓๓ ข้อ วัน
ประทับตราสัญญา ได้ยิงปืนสลุตที่บ่อนวิไชยเนตรประสิทธิ์ ๑๓ นัด
ที่เรือรบฮอลันดาอยู่นอกคันคองก็ยิงปืนสลุตพร้อมในเวลาเดียวกัน
ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทูตกราบถวายบังคม
ลากลับไป

ถนนหินของสุลต่านมะหมุดเข้ามาขอกำลักรบเมืองปาหัง

และเมื่อ ณ วันเสาร์ เดือน ๒ ขึ้น ๕ ค่ำ^๒ เจะแดงเป็นคณบดี
ของสุลต่านมะหมุด โดยสารเรือไฟเจ้าพระยาเข้าม ณ กรุงเทพ-
มหานคร มีหนังสือพระพิเทศพานิชนำเข้ามาด้วย เจะแดงกราบ
เรียนต่อพณ ฯ หัวเจ้าท่านที่สมุหพระกลาโหม ว่าสุลต่านมะหมุด

เจ้าเมืองดิงา เดิมบิดาสู้ต้านมะหมุดถึงแก่กรรมลง วิธันดาจึงตั้ง
 ตนกุมมะหมุดผู้บุตรเจ้าเมืองดิงา ขึ้นเป็นสผู้ต้านที่เจ้าเมืองอยู่ได้ ๑ ปี
 วิธันดาว่าสผู้ต้านมะหมุดไม่เอาใจได้ในราชการ มีแต่การเล่นกับ
 ไปเที่ยวเสียดายทางไกล ๆ เนือง ๆ วิธันดาจึงตั้งตนกุมมาผู้อาของ
 สผู้ต้านมะหมุดขึ้นเป็นเจ้าเมือง สผู้ต้านมะหมุดเข้าเมืองมิได้ ก็พา
 ครอบครัวพี่น้องมาอยู่ที่เมืองดิงคโปร แต่แล้วก็มาอาศัยอยู่เมืองปาหัง
 ๓ ปี โต๊ะบันดาหระเจ้าเมืองปาหังไม่ชอบกับชีหวันมะหมุดผู้น้อง
 รบพุ่งกันเนือง ๆ ไฟรบบ้านพลเมืองกรัก สผู้ต้านมะหมุดไปอยู่เมือง
 ปาหังก็ชอบกับชีหวันมะหมุด ชีหวันมะหมุดนับถือว่าเป็นเจ้านายตัว
 ด้วยเมืองปาหังชนกับเมืองดิงา ชีหวันมะหมุดคิดจะเอาเมืองปาหัง
 ให้ แต่ยังขัดด้วยกำลังน้อย ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
 ช่วยอุดหนุนสผู้ต้านมะหมุดได้เป็นเจ้าเมืองปาหังแล้ว จะคิดเอา
 เมืองปาหังมาชนกับกรุงเทพมหานคร ได้ทรงทราบดังนั้นแล้วดำรัส
 ว่า เมืองปาหังเดี๋ยวนี้ก้อยู่ในบำรุงอังกฤษ จะคิดมาชนกรุงเทพฯ
 นั้นไม่สมควร ด้วยไทยกับอังกฤษก็เป็นไมตรีรักใคร่กันสนิท ถ้า
 สผู้ต้านมะหมุดอยู่ที่เมืองปาหังไม่สบาย จะเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพฯ-
 มหานคร ก็จะไปรดฯ ให้อยู่เป็นสุข เจะแดงได้ทราบกระแสรบตั้ง
 ดังนั้นแล้วก็ลากลับไป ภายหลังสผู้ต้านมะหมุดอยู่ที่เมืองปาหังไม่

ดํายกเข้ามาอยู่เมืองตรังกานุกัมมารดา ด้วยมารดาสุดตํานัน
เป็นพี่หญิงของตนกุนมาซึ่งเป็นพระยาตรังกานู

องค์พระหริรักษ์ เจ้ากรุงกัมพูชา สรุท

ฝ่ายที่เมืองเขมร องค์พระหริรักษ์รามมหาอิศราธิบดี บัวย
ทำศึกอยู่ด้วยเจ้าพระยาบดินทรเดชา ๔ ปี ได้รับสุพรรณบัฏแล้ว
ทรงราชย์ได้ ๓๓ ปี รวม ๒๓ ปี ครั้นมาถึงเดือน ๒ ปีวอก สรุท
อายุได้ ๖๕ องค์พระหริรักษ์มีบุตรชายชื่อ นักองค์ราชาวดิ ๑
นักองค์ศรีสวัสดิ์ ๑ นักองค์วัฒนา ๑ นักองค์ศิริวงศ์ ๑ นักองค์-
แก้วมโนหอ ๑ นักองค์สุวรรณหงส์ ๑ นักองค์ตรอหุก ๑ บุตร
หญิง นักองค์จกกลนี ๑ นักองค์พระราชธิดา ๑ นักองค์ศรีวร-
กษัตริย์ ๑ นักองค์อุปถปรีดา ๑ นักองค์กระเบน ๑ นักองค์-
สรออุก ๑ นักองค์กระเมียด ๑ นักองค์ดอกเดือ ๑ นักองค์-
ตรอดน ๑ นักองค์มูม ๑ นักองค์เภา ๑ รวม ๓๘ คน แล้ว
องค์วัฒนาที่ ๓ ซึ่งอยู่ที่กรุงเทพมหานคร จึงกราบถวายบังคมลา
ออกไปเยี่ยมคัมบิดา

สมโภชพระสมุทรเจดีย์

ในปีวอกนั้น เจ้าพระยารววิงค์มหาโกษาธิบดี กราบทูลว่า

พระสมุทรวรเจดีย์ได้ก่อพอกเสริมขึ้นไปแล้วเสร็จ ขอเชิญเสด็จบรมครู
พระบรมธาตุ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานฤกษ์

วันอาทิตย์ เดือน ๒ แรม ๓ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินทาง
ชลมารค แห่พระบรมธาตุ แห่พระไชย พระห้ามสมุทรวรลงไป
เมืองสมุทรวรปราการ พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญแห่ไปด้วย
รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ เดือน ๒ แรม ๔ ค่ำ ได้บรรจุพระบรมธาตุ
พระไชย พระห้ามสมุทรวร ในห้องแผ่นศิลาใหญ่ที่ทำไว้ ได้ลง
รักปิดทองเป็นอันดี ได้ทรงจารึกแผ่นศิลาด้วยพระหัตถ์ที่ผนังห้อง
พระบรมธาตุทั้ง ๔ ด้าน และข้างล่างข้างบนด้วยชาดหรรษคุณเป็น
คาถาต่าง ๆ ครั้นเสร็จแล้วก็ปิดแผ่นศิลาข้างด้านทักษิณ แล้วก่อ
อิฐปิดช่องนั้นเสีย แล้วโปรดฯ ให้ยิงปืนลั่นดุจดั่งเสียงพระทนต์และเรือ
กลไฟที่ตามเสด็จจำนวน ๒๓ นัดทุกด้าน แล้วเสด็จข้ามมามีละครข้าง
ในสมโภช ประทับพระที่นั่งท่าใหม่ จึงพระราชทานชื่อว่า พระที่นั่ง
สมุททาทิมุข ที่พระบรมมหาราชวัง ชื่อว่า ลุขไธยาศน์ ที่พระذنมเอกอยู่
ชื่อว่า นางนพดลารามย์^๑ ตึกแถวชื่อ สนมนิกร โรงละครชื่อ
ฉันทราคารศภา โรงทหารให้ชื่อว่า โรงศึกษาสงคราม ครั้น
เสร็จการสมโภชพระสมุทรวรเจดีย์วัน ๓ กับคืน ๓ แล้วเสด็จกลับมา
ยังพระนคร

ราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ คอเวอนเมนต์
ฝรั่งเศสแต่งให้กัปตันเฟอร์เรศตอยของ คุณเรือกลไฟชื่อยิรอนเดอ
เข้ามารับทูตฝ่ายกรุงเทพมหานคร ออกไปเจริญทางพระราชไมตรี
ดมเด็จพระเจ้าเอมเปรอร ณ กรุงปารีสฝรั่งเศส เจ้าพนักงานได้นำ
ความขณกราบทูลพระกรุณาทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว
จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมต้งให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา-
ธิบดี บุตรดมเด็จพระยาองค์น้อย เป็นราชทูตนาย ๑ เจ้าหมื่น
ไวยวรนาถ บุตรท่านเจ้าพระยาศรีธัญวงศ์ เป็นอุปทูตนาย ๑
พระณรงค์วิชิต บุตรดมเด็จพระยาองค์ใหญ่ เป็นตรีทูตนาย ๑
เชิญพระราชดำذنแลเครื่องราชบรรณาการ รวม ๒๘ นาย ออก
ไปเจริญทางพระราชไมตรี ดมเด็จพระเจ้าเอมเปรอรกรุงฝรั่งเศส
เหมือนเมื่อครั้งพระยามนตรีธัญวงศ์ เป็นทูตออกไปเจริญทาง
พระราชไมตรีกรุงอังกฤษครั้งก่อนนั้น

ใบบอกพระยาสระบุรีเรื่องคลองได้ข้างพังเพือกโท

ครั้นมาถึงเดือน ๔ ข้างขึ้น พระยาสระบุรีบอกลงมาว่า

- ๑ วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๑ ๒ เรื่องราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศสคราวนี้
พระณรงค์วิชิต (จอ น บุนนาค) ผู้เป็นตรีทูตไปในคราวนั้นได้จดหมายเหตุไว้
แต่ฉบับตอนปลายหายสูญเสีย หอสมุด ๑ ได้พิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาค
ที่ ๓๐ แล้ว ๑

พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธรนำช้างเข้ามาถวาย ว่าพระศรี-
 ธรรมราช ผู้ช่วยราชการกับทำนุเมืองยโสธร คล้องได้ช้างพัง
 เพือกโทที่ป่าละมดตะนาค้าง ๑ จับได้เมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕
 ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแม โทศก สูง ๓ ศอก ๑ คืบ ผักหนาดเชื่องเบา
 แล้ว เฒ่าช้างมาตั้งเขาแก้วแขวงเมืองสระบุรี กรมการได้ไปตูก
 โรงพักไว้คอยรับเสด็จ

เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี

ครั้นมาถึง ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ๒๓๒๕

พระราชดำเนินขึ้นไปพระพุทธบาท ยกขอมมณฑลและบรรจ
 พระบรมธาตุ ด้วยเสด็จขึ้นไปครองบนเนินกระบวนใหญ่ ส้มเต๋จ
 พระนางรำเพยภมราภิรมย์ประจวบอยู่ ก็โปรด ฯ ให้ตามเสด็จขึ้น
 ไปด้วย พระเจ้าลูกเธอ ๑๕ พระองค์ เจ้าจอม ๕๐ พระราช-
 วงศ์นางวงศ์ฝ่ายในและเจ้าจอมเก่าแก่ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่ได้เคยไปนมัสการพระพุทธบาท ก็
 โปรด ฯ ให้ตามเสด็จขึ้นไปด้วยเป็นอันมาก ละครข้างในตำรับ
 เต็กด้วย วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ๒๓๒๕ เสด็จขึ้นไปประทับพระราชวัง

ท้ายพิภุค ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ชน ๑๐ ค่ำ ถัดพระพุทธรูป
บนฐานพระพุทธรูป เวลาค่ำระบ่ำ ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕
ชน ๑๓ ค่ำ เป็นวันพระฤกษ์ยกยอดพระมณฑปบรรจุพระบรมธาตุ
ในพระมณูพันธน์เจดีย์แล้วมีละครด้วย ครั้นชน ๑๔ ค่ำ ทรงบัตทอง
พระพุทธรูปในถ้ำพิฆานจักรี เวลาบ่ายถัดพระพุทธรูปที่ถ้ำ
ประทุน ครั้นรุ่งชน ๑๕ ค่ำ บรรจุพระบรมธาตุพระเจดีย์คีดากตั้ง
ให้ทำเข้ามาแต่เมืองจีน เวลาบ่ายมีขรรคมเทศนา

วันแรม ๑ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินไปหาแก้วทางพุด
โดยทางสถลมารค ถึงพลับพลาที่ประทับเขาแก้วแล้วได้ทอดพระ-
เนตรเห็นช้างดำค้ำภูตี่เหลืองเป็นพันเจือแดง จักขุเหมือนน้ำของ
ชนตั่วชนหางก็เหลืองด้วย เป็นเผือกโทเทียมเอก ในตำราช้าง
จะเรียกว่า เหมหัตถิ ก็ได้

ครั้นรุ่งชนวันแรม ๒ ค่ำ เวลาบ่ายเสด็จไปทรงนมัสการ
พระฉาย ประทับแรมราตรี ๑ แรม ๓ ค่ำ เสด็จกลับมาประทับ
เขาแก้ว รุ่งชนวันแรม ๔ ค่ำ ให้มีละครทำขวัญช้าง วันแรม ๕ ค่ำ
เสด็จกลับมาประทับแรมอยู่พลับพลาท่าเจ้าذنุก ทรงพระราชดำริ
ว่าศาลเทพารักษ์เขากอนั้น เดิมเป็นซ้อฟ้าเครื่องไม้ ไฟป่าตามมา
ไหม้ก็ต้องทำบ่อย ๆ เห็นว่าไม่มั่นคง จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยา

มหาอำมาตย์ทำเป็นกังฝำอิฐปูนชั้นหลัง ๑ แล้วให้หลวงสังจักษ์ศรีเลือกหาก้อนศิลาเนื้อดีริมศาลเจ้า ตั้งลงไปกรุงเทพมหานคร จะทำจะเห็จเหวจะเอาขึ้นไปไว้แทนจะเห็จใหม่ วันแรม ๗ ค่ำ เดือนจกดับถึงกรุงเทพมหานคร

ฝ่ายสมเด็จพระนางเจ้าของยาเธอ เจ้าฟ้ามหาดามราชวังลงมาได้วัน ๑ ครั้นเดินมาถึงบ้านวังราง ช้างนั้นป่วยเป็นไข้ให้ตัวลงไปกีดมเดียว ได้ทรงทราบ แล้วรับสั่งว่าเตี้ยตายนักหายาก

ราชทูตกราบถวายบังคมลา

ดศักราช ๑๒๒๓ ปะระกา ตรีศก^๑ เป็นปีที่ ๑๑ เมื่อวันที่ พฤษหัตถ์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ^๒ พระยาศรีพิพัฒน์ ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ได้กราบถวายบังคมลาไป

ฝ่ายที่เมืองญวนสมเด็จพระเจ้าเฮมเปรอ ให้อัครมิราดกองตราบนานมาเปลี่ยนอัครมิราดวิโกดลงไป อัครมิราดกองตราบนานมาได้ให้ทหารไปตี ได้เมืองสมิถ่อ ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ^๓

สมโภชพระพุทธบุษยรัตน์ จักรพรรดิพิมลมณีนัย

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรูปแก้วมณีซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้มาแต่เมือง

นครจำปาศักดิ์ ทรงทำเครื่องประดับพระองค์เสร็จแล้วประดิษฐานไว้ในห่อพระเจ้า แต่ยังหาผู้มั่งเพรพดอยที่มีราคามากไม่ ครั้นจะทรงทำฉลองพระเดชพระคุณใหม่ให้งามดียิ่งกว่าเก่า จึงให้ช่างกระทำเครื่องประดับพระองค์และฐานเสี้ยใหม่ ถ้วนเพรพดอยใหญ่ ๆ มีราคาเป็นอันมาก มีฉัตรกลางและฉัตรซ้ายขวาด้วย ครั้นวันพุธ เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ ได้ทำการฉลองสมโภชในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระสงฆ์สดุดพระพุทธรูป ๒๐ รูป ได้ถวายไตรจีวรพระสงฆ์สดุดพระพุทธรูป ๒๐ รูป ในวันพฤหัสบดี ขึ้น ๗ ค่ำ พระสงฆ์รับพระราชทานนั้น เวลารายสดุดอีก ๒๐ รูป ในวันศุกร์ ขึ้น ๘ ค่ำ พระสงฆ์นั้นแล้วได้ถวายพระนามว่า พระพุทธรุขบุษยรัตน์ จักรพรรดิพิมลมณีมัย เวลารายตั้งบาตรเงิน แก้ว ทอง เวียนเทียนสมโภชเวลา ๓ วัน ๘ ค่ำวัน

รุ่งขึ้น ๑๐ ค่ำ ๑๑ ค่ำ ๑๒ ค่ำ มีการฉลองพระพุทธรุขบุษยรัตน์ ฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วย ทำเป็นส่นในพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อีกส่น ๑ แล้วทรงพระราชอุทิศถวายศิริราชสมบัติแด่พระพุทธรุขบุษยรัตน์ ๓ วัน เวลารายพระสงฆ์สดุดพระ

พุทธมนต์ในพระอุโบสถ ๓๖ รูป แบ่งพระสงฆ์ฉันในพระอุโบสถ
 ๓๖ รูป หอพระนาค ๑๕ รูป ศาลาราย ๕๗ รูป ทั้ง ๓ วัน
 ณ วันพุธขึ้น ๑๓ ค่ำ ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน
 เวียนเทียนส้มโกละอีกเวลา ๓ มีขรรคมเทศนาวันละ ๔ กัณฑ์ มี
 การส้มโกละตั้งแต่ ณ วันขึ้น ๑๐ ค่ำ ไปจนถึงวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลา
 เข้าเวลาบ่ายมีมวงครุ่มไม้ ดอชญวนดอก กระถางแรงควาย แหง
 พิลัย เวลาค่ำมีดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ครบทุกสิ่ง ส้มโกละ ๔ วัน
 ๔ คืน เมื่อมีงานส้มโกละนั้นโปรดฯ ให้ขอแรงเจ้าและขุนนางผู้
 ใหญ่ตั้งโต๊ะที่หน้าพระอุโบสถด้วย เครื่องโต๊ะนั้นเปลี่ยนทุกวัน
 ประกวดประชันกันยิ่งนัก

กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา และ กรมหลวงมหิศวรินทรากรมเสนา

ชั้นพระชนม์

ฝ่ายพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชาไปตาม
 เสด็จ ประชวรไข้ปากถับลงมาจากพระพุทธรบาท ชั้นพระชนม์
 วันจันทร์ เดือน ๘ บุรพาดำช ขึ้น ๑๐ ค่ำ^๑ พระชนม์นับเรียง
 ปีได้ ๕๖ พรรษา ครั้นวันพุธ เดือน ๘ อุดรดำช ขึ้น ๓ ค่ำ^๒

แห่พระศพไปเข้าเมรุวัดบวรนิเวศ ซึ่งพระราชทานเพลิงพระเจ้า
ลูกเธอ พระองค์เจ้ามณฑานพรัตน์

ในวันนั้น กรมหลวงมหิศวรินทรากรมเรศ ซึ่งประสูติพระ
โรคเถาตามต้นพระชนม์ พระชนม์นับเรียงปี ๕๕ พรรษา
ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๘ อุตราดาศ ขึ้น ๕ ค่ำ พระ
ราชทานเพลิงพระศพกรมหลวงสรพงศ์ศิลปวิชา

สุดท่านมะหมุดเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร

เมื่อ ณ เดือน ๘ เจ้าพระยาสังฆดาแต่งเรือกำปั่นให้กรม-
การลงไปเตือนต้นไม้ทอง ต้นไม้เงิน เครื่องบรรณาการเมือง
ตรังกานู สุดท่านมะหมุดกับบุตรภรรยา ก็โดยสารเรือเมือง
สังฆดาเข้ามาเป็นจำนวนคนนายไพร่ชายหญิง ๒๐ คน เจ้าพระยา
สังฆดาดังเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๘
อุตราดาศ ขึ้น ๑๑ ค่ำ โปรด ฯ ให้ไปอยู่ที่เรือนริมวังพระเจ้า
น้อยยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พระราชทานข้าวสารเงิน
เดือนให้เจ้าพนักงานไปจ่ายให้พอสมควร ณ วันศุกร์ เดือน ๘
อุตราดาศ แรม ๔ ค่ำ โปรด ฯ ให้สุดท่านเข้าเฝ้าพร้อมด้วย

ศัสด์วันกรมการเมืองตรังกานู ซึ่งเข้ามาถวายต้นไม้ทองเงิน
 ได้ตั้งจอกรับใหญ่ให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้สด้านมะหมุด สดุด้าน
 มะหมุดคิดถึงพระเดชพระคุณ จึงยกน่องหมิงต่างมารดาอายุ
 ๒๓ ปี ชื่อตนกฐุบียา ถวายให้ทำราชการอยู่ข้างใน

ในเดือน ๘ นั้น เจ้าพระยาธรรมมาชิกรณ (เถื่อ) บ่วยเป็น
 บิด ถึงแก่อนิจกรรม อายุนับเรียงปีได้ ๗๕ ปี ครั้น ณ เดือน ๙
 แรม ๔ ค่ำ ได้ยกโกศศพเจ้าพระยาธรรมมาชิกรณไปเข้าเมรุวัด
 สระเกศ ณ เดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำ พระราชทานเพลิง

สมเด็จพระนางรำเพยภมราภิรมย์ สิ้นพระชนม์

ฝ่ายสมเด็จพระนางประจวบพระยอดเม็ดเล็ก ทรงพระกาละ
 เป็นพระโลหิตติดระคนเต็มหะออกมาก ทรงพระประชวรอยู่หลาย
 เดือน ครั้นมาถึง ณ วันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลาเช้า
 ๕ โมงเศษสิ้นพระชนม์ พระองค์ประสูติเมื่อ ณ วันพฤหัสบดี
 เดือน ๘ อุดรธาธิ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย รัชกาลที่ ๑๑๙๖^๓
 สิ้นพระชนม์ได้ ๒๘ พรรษา ได้เชิญพระศพเข้าสถิตในพระโกศ
 ทองคำ แล้วเชิญพระศพแห่ออกประคองพรหมไปประดิษฐานไว้

โนหธรรมดั่งเวช ด้วยเมื่อครั้งสมเด็จพระนางโสมนัส หอ
 ธรรมดั่งเวชทำยังไม่แล้ว ไม่มีที่จะไว้จึงได้เชิญพระศพขึ้นไว้บน
 พระมหาปราสาท

เรื่องเมืองเขมร

ฝ่ายที่เมืองเขมรองค์กวตตาซึ่งกราบถวายบังคมลาไปเยี่ยม
 ศพบิดานั่น ไปวิวาทกันขึ้นกับองค์พระนโรดมผู้พดด้วยเหตุผู้คนทรวัย
 มรดก องค์กวตตาผู้ไม่ได้ก็พาองค์ศิโรวงศ์ผู้ของหนีเข้ามาในแดน
 กรุงเทพ ฯ ฝ่ายต้นองโด้ซึ่งเป็นน้องกวตตา เห็นว่าองค์พระ
 นโรดมไม่โอ้อ้อม ฮาว ต่อ ฟ้อง ก็คุมสมัครพรรคพวกเป็น
 กบฏขึ้น

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๓๓ แรม ๒ ค่ำ พระยาอนุ
 ชิตชาญไชย จางวางกรมพระตำรวจขวา ซึ่งโปรด ฯ ให้ไป
 พังราชการอยู่ที่เมืองพระตะบองจึงบอกเข้ามาว่า เมื่อ ณ เดือน ๘
 อุดรดาษ แรม ๕ ค่ำ มีศุภอักษรองค์พระนโรดม หนังสือฟ้า
 ทะละหะเข้ามาว่า ต้นองโด้ซึ่งเป็นพี่พระยามหาฤทธิรงค์ชาญไชย
 กับพระยากำแหงโยธาพระยาพระเขมร ๓๕ นาย ยกมาตั้งอยู่เมือง
 พนมเปญ เมืองลาดปะเอีย องค์พระนโรดมพรหมบริรักษ์มหา

อุปราช และพระยาพระเชมรยกไปได้อัรบกัน พวกกองทัพ
 พระยากำแหงโยธาแตกแล้ว ราษฎรกำเริบตั้งเป็นกองทัพขึ้น
 อีก องค์พระนโรดมกับพระยาพระเชมรด่าถอยเข้ามาเมืองอุดง
 มีไชย แล้วให้องค์พระหริราชดไนยไกรแก้วฟ้าออกไปสืบราชการ
 ทราบความว่าพวกกองทัพสันของไล่และพระยากำแหงโยธา จะยก
 มาล้อมเมืองอุดงมีไชยกำหนด ณ เดือน ๘ บุตรวาลาธ แรม ๔ ค่ำ
 องค์พระนโรดมเห็นจะอยู่เมืองอุดงมีไชยไม่ได้ ด้วยราษฎรไม่
 เต็มใจด้วย จึงพาครอบครัวบุตรภรรยาพระยาพระเชมรพวก
 พ้อง ๓๐ นายกับบ่าวไพร่ที่ใช้อยู่ ๗๐๐ เศษ ลงเรือดำน้ำเข้า
 มาอยู่ที่ท่าพงฉนัง มีหนังสือเข้ามาถึงพระยาคทาธรชนินทร์
 ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง ขอให้ช่วยไว้รับ พระยาคทาธ
 รชนินทร์เกณฑ์พระหลวงขุนหมื่นและไพร่ ๖๐๐ คน บรรทุกเรือ
 ๕๐ ลำ ออกไปพบองค์พระนโรดมที่แพรกรังต้นแขวงเมืองโพธิ์สัตต์
 แล้วให้พระพลพระพิพิทธาชากรมการ เมืองพระตะบองไป ณ เมือง
 อุดงมีไชย ให้พบกับองค์พระหริราชดไนยไกรแก้วฟ้า พระยา
 คทาธรชนินทร์พาองค์ นโรดม พรหมบริรักษ์ มหาอุปราช เข้าถึง
 ตำนเตมาแขวงเมืองพระตะบองแต่ ณ เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ

พระยาอนุชิตชาญไชยจึงได้ส่งองค์กวักดาเข้ามาเสียก่อน มา
 ถึงเมืองศรีโสภณพบพระยาราชวรานุฎยกขอกออกมา พระยาราช

วรรณกุลตั้งองค์วัดตาเข้ามาพักอยู่ที่เมืองศรีโสภณ ให้จัดข้า-
 หลดวงกรมการนายไพร่ ๕๐๐ คน รักษาองค์วัดตาไว้ แล้วพระยา
 ราชวรรณกุลออกไปด่านเดมา พบองค์พระนโรดมพรหมบริรักษ์
 มหาอุปราช แล้วบังคับให้พระยาคทาธรธรณินทร์ นายไพร่
 ๖๐๐ คนตั้งรักษาอยู่ด่านเดมา แล้วมีหนังสือไปให้พระยาอา-
 นุกาฬไตรภพเมืองนครสัตยมาฐานิ เกณฑ์กรมการนายไพร่ ๖๐๐ คน
 ยกไปตั้งรักษาด่านอยู่ที่ตั้งตำบลพรหมแดน กับเมืองพระตะบอง
 ตำบล ๓ กับด่านทางน้ำต่อแดนเมืองกพงด้วาย ๓ ตำบล ทางบก
 ๒ ตำบล ณ เดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ พระยาราชวรรณกุลกลับ
 เข้ามาเมืองพระตะบอง จะตั้งองค์วัดตาเข้าไป ณ กรุงเทพมหานคร
 นคร ยังไม่ทันจะตั้ง มีหนังสือบอกพระพลพิพิธราชากรมการ
 เมืองพระตะบองที่ออกไปตั้ง พังราชการ อยู่ ณ เมืองอุดมมีไชย
 ฉบับ ๑ หนังสือองค์พระหริราชดิไนไกรแก้วฟ้าฉบับ ๑ เข้ามา
 ใจความว่า ณ เดือน ๘ อุตตราธ รม ๕ ค่ำ นายทัพนายกอง
 พวกสงฆโสซึ่งเป็นพระยามหาอุทริรงค์ชาญไชย พระยากำแหง
 โยธา จำนวนคน ๙,๐๓๗ คนมาล้อมเมืองอุดมมีไชย แล้วแต่ง
 คนไข้เข้าไปว่ากับองค์พระหริราชดิไนไกรแก้วฟ้าว่า ยกกองทัพ

มา ครอง^{๒๕} ไม่ได้เป็น กบฏ ต่อองค์พระนโรดม องค์พระหริราช-
 ดในยไกรแก้วฟ้า ยกมาทง^{๒๕}จะมาจับเอาตัวสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
 พระยาพระเชมร ๗ คน

องค์พระหริราชดในยไกรแก้วฟ้า กับนักมารดาองค์พระ
 หริรักษรามมหาธิศราชิบดี จึงให้หานายทัพนายกองพระยามหา
 ฤทธิรงค์ชาญไชยพระยากำแหงโยธา เข้าไปว่ากล่าวสมัครสมาน
 ตีกันไป แล้วให้สาบานดวลน้ำ ณ เดือน ๘ อุตราช ๖ แรม
 ๘ ค่ำ นายทัพนายกองพวกราชยามหาฤทธิรงค์ชาญไชย ยกกลับ
 ไปเมืองบาพนม ๓ เดือน ยังตั้งพักราชการอยู่ที่เมืองอุดมไชย
 เดือน ๓ พระยาราชวรานุฎได้บอกส่งต้นหนังสือพระพลพระ
 พิพิธราชา หนังสือองค์พระหริราชดในยไกรแก้วฟ้าเข้าไป ณ
 กรุงเทพมหานคร ณ เดือน ๕^{๒๕} ชน ๓๓ ค่ำ พระยาราชวรานุฎ
 หนังสือบอกแจ้งให้พระอินทรเดช จมื่นรักษพิมาน พาองค์กวัดกา
 เข้าไปตั้ง ณ กรุงเทพมหานคร เกณฑ์เจ้าเมืองกรมการหัวเมือง
 รายทางกำกับเข้าไปเมืองละ ๓๐๐ คน แล้วพระยาราชวรานุฎ
 ให้พระยาคทาธรธรณินทร์ มีหนังสือออกไปหาตัวพระยาเดโช
 เจ้าเมืองกพงด่วย กับพระยาดังขโลกเจ้าเมืองโพธิ์ด้ว ให้เข้า
 มาฟังราชการ ณ เมืองพระตะบอง พระยาเดโชเจ้าเมืองกพงด่วย

พระเสน่หาไมตรีเจ้าเมืองขี้แครงเข้ามาหาพระยาราชวรานุกูล พระยาราชวรานุกูลได้ชี้แจงการให้พระยาเดโช พระเสน่หาไมตรีฟังตามกระแสที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ออกไป แล้วองค์พระนโรดมกับพระยาพระเชมรเข้ามา ณ เมืองพระตะบอง ได้มาหาพระยาราชวรานุกูล พระยาศุภราชวรณินทร์จึงหาพระยาเดโช พระเสน่หาไมตรีมาพร้อมด้วย พระยาราชวรานุกูล พุดจาให้พระยาเดโช พระเสน่หาไมตรีให้เป็นปกติ ตักัน กับองค์พระนโรดมเหมือนแต่ก่อน พระยาราชวรานุกูลได้มีหนังสือให้พระยาเดโช พระเสน่หาไมตรี กลับออกไปประกาศห้ามปรามพระยาพระเชมรหัวเมืองท่งปอง ตั้งแต่ทะเลด่าปฝั่งตะวันออกตลอดจนทะเลหมตะวันตกตะวันออก ให้พระยาอิศราพานิชถือหนังสือออกไปประกาศห้ามปราม ตั้งแต่เมืองลำโรงทองตลอดจนถึงเมืองกำปอดกพงโสม อย่าให้ผู้ใดคิดกำเริบตั้งเป็นกองทัพรบพุ่งฆ่าฟันกันต่อไป ซึ่งองค์วัดถากับองค์พระนโรดมวิวาทขัดเคืองกัน กับข้อความที่ว่าพระยาธรรมมาเดโช เจ้าเมืองบาพนมจับพี่ชายสนองไธไปฆ่าเสีย นั้น ได้บอกข้อความเข้าไป ณ กรุงเทพมหานครแล้วจะโปรดเกล้า ฯ ประการใด คงจะมีตราพระราชสีห์โปรด ฯ ออกไปให้ทราบ

ณ เดือน ๓๐ แรม ๓ ค่ำ^๑ องค์พระทริราชดไนยไกร-
แก้วฟ้าหนึ่งดื่อบอกเข้ามาถึงพระยาราชวรานุกูล ว่าราชการ
ที่เมืองอดุมมีไชย ซึ่งพระยาพระเชมรแดราชภูรคิตก้าเรียบรบ
พุ่งฆ่าฟันกันนั้นตั้งบดงแล้ว ก็มีหนังสือพระยาเสนาจักรวรรดิ
แขกจามเข้ามาฉบับ ๑ ว่า สมเด็จพระเจ้าประเทศพิชัยพระยาเสนา
จักรวรรดิคิดอ่านจะพาครอบครัวแขกจาม กลับมาพึ่งพระบารมี
อยู่ที่เมืองเชมรตามภูมิดำเนาเดิม พระยาเสนาจักรวรรดิมาพบ
พระยาธรรมาเดโช ดันองโด้รบกัน ได้ว่ากล่าวห้ามปราม ทั้ง ๒
ฝ่ายหยุดทัพไม่สู้รบกันต่อไปอีก แล้วดันองโด้กับพระยาธรรมา
เดโชได้จัดคนใช้พาพระยาเสนาจักรวรรดิ เข้ามาเฝ้าองค์พระทริ-
ราชดไนยไกรแก้วฟ้า ณ เมืองอดุมมีไชย

ฝ่ายดันองโด้มีหนังสือเข้ามาว่า ได้แต่งให้สันองไชยไป
รับประกันตัวสมเด็จพระเจ้าประเทศพิชัยพระยาเสนาจักรวรรดิมาจากญวน
ผู้ใหญ่ ณ เมืองโจดก พระยาธรรมาเดโชมีหนังสือเข้ามาว่า
พระยาเสนาจักรวรรดิเข้ามาหาพระยาเดโช พระยาเดโชได้แต่ง
คนให้พระยาเสนาจักรวรรดิเข้ามาเฝ้าองค์ พระ ทริราชดไนยไกร-
แก้วฟ้า ต่างคนต่างชิงความชอบกัน พระยาราชวรานุกูลได้บอก
ถึงต้นหนังสือทั้ง ๓ ฉบับเข้าไป ณ กรุงเทพมหานครแล้ว เจ้า

พระยามุขมนตรี พระยาสังหาราษฎรทมิทร กับนายทัพนายกอง
ยกออกไปตั้งเมืองพระตะบอง ยังกำลังที่จะจัดการแจกหนังสือ
ประกาศ ให้พระยาพระเชมรหัวเมืองทั้งปวงทราบ ในหนังสือ
ประกาศซึ่งโปรดเกล้า ฯ พระราชทานออกมา บอกมา ณ วัน
จันทร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีระกา ตรีศก

ฝ่ายพระอินทรเดช จมื่นรักษพิมาน พาองค์วัดตาเข้ามา
ถึงกรุงเทพมหานครในเดือน ๑๑

ทูตปรุกเซียเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

ครั้นมาถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ พระ
ยามหาอรรณนิกร พระยาศุภบุรณรัษฎบอกลาว่า พระเจ้า
แผ่นดินปรุกเซียแต่งให้กอนต์เอวเดเนเบ็กเป็นราชทูตนาย ๑ มีส-
เตอร์ชานดีไบเซดเป็นอุปทูตนาย ๑ กอนต์เอวเดเนเบ็กหลานอุปทูต
เป็นตรีทูตนาย ๑ กับขุนนางปรุกเซียมาด้วยเรือกลไฟชื่อเป็คติ
กามะโคตชื่อซุนเตรอาอะ มาถึงนอกสันดอน ได้ทรงทราบแล้ว
จึงโปรด ฯ ให้จัดเรือกลไฟเสด็จหายไมตรีดำ ๑ เรือเขจรชดคัก
ดำ ๑ ให้พระยาราชานุประพันธ์ ขุนพิทักษ์คงคา หลวงวิสูตร
ดำรงกิจลงไปรับทูต ครั้นเรือออกไปถึงเรือรบทูตให้ยิงปืนใหญ่

ค่านับขงแผ่นดินไทย ๒๓ นิต เรือรบทุตเข้ามาถึงเมืองสมุทร-
ปราการ ทหารปืนที่บ้อมเลื้อช่อนได้ยิงสลุดขงแผ่นดินปรุคเซีย
๒๓ นิต แลวชนมาถึง ณ กรุงทพมหานคร พกตกกแกกเมือง
หน้าวัดประยุรวงศ์ วันอาทิตย์ เดือน ๓ ชน ๓๓ ค่ำ

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๑ แรม ๓๐ ค่ำ เข้าเฝ้าออกใหญ่
ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ถวายรปส้มเด็จพระเจ้าปรุคเซีย ๑ เครื่อง
ตะแคงแกรบดำรับ ๑ พระแสงกระบือองค์ ๑ เครื่องพิมพ์หนังสือ
ดำรับ ๑ แลวโปรดเกล้าฯ ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา
กับกอนต์เฮอเดนเบ็กราชทูต คือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
วงศ์อิราชธนี ๑ ท่านเจ้าพระยาศรีธัญวงศ์ที่สมุหพระกลาโหม ๑
เจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี ๑ เจ้าพระยาอมราช ๑ พระยา
มนตรีธัญวงศ์แทนพระยาอวรพงศ์พิพัฒน์ ๑ รวม ๕ ประชุมปรึกษา
ทำหนังสือสัญญาด้วยกอนต์เฮอเดนเบ็ก ราชทูต ที่พระราชวังเดิม
กอนต์เฮอเดนเบ็กแจ้งว่า พระเจ้าแผ่นดินปรอยชินคือองกฤษเรียก
ปรุคเซีย ยอมให้กษัตริย์เมืองเหนือ ๆ ชนไปในพวกพ้องของ
เมืองปรุคเซียนั้นหลายจำพวกหลายกษัตริย์ เข้าชอกันเข้ามา
ขอทำหนังสือสัญญาด้วยเมืองละมับ คือชอละพะโรนะ และ
ประเทศคอยชะคือเมืองเมกเดนบุรค์สะเอริน ๑ เมืองเมกเดนบุรค์

ละเตวี่ลิดี ๑ เมืองลูกเซมบุรค์ ๑ เมืองอันฮันตะเตเซาโกเตน ๑
 เมืองอันฮันตะแปวินบุรค์ ๑ เมืองวันเตกแดปี่ระมอนต์ ๑ เมือง
 จิบเป ๑ เมืองไมเซนไฮม์ ๑ ที่เรียกในภาษาดอยชะชอละพะไรนะ
 คือเมืองเบเวเรีย ๑ เมืองซักโซนี ๑ เมืองฮันโนเวอร์ ๑ เมือง
 เวอเตมบุรค์ ๑ เมืองบาเดน ๑ เมืองเฮะซิงกาส์ด ๑ เมืองเฮะ
 ซิงการมส์ตาต์ ๑ และฮัมบุรค์และประเทศทรินคี่ เมืองซักซไว-
 มาระไอเซนนาค ๑ เมืองซักเซนไมนินเคน ๑ เมืองซักเซนคาตะ-
 เตมบุรค์ ๑ เมืองซักเซนโคบุรค์โคตา ๑ เมืองนาคส์บุรค์ครุด-
 ล์ตาต์ ๑ เมืองนาคส์บุรค์ชนเคอชะวอเซน ๑ เมืองรอยชะใหญ่ ๑
 เมืองรอยชะน้อย ๑ ทั้งเมืองปρονส์ไวค์ ๑ เมืองฮอลเดนบุรค์ ๑
 เมืองนาเซาแลร์บับดิค คือฟรังก์ไฟด ๑ คือเมกเดนบุรค์สะเว-
 วิน ๑ และเมืองเลินบุรค์ละเตวี่ลิดี ๑ รวม ๒๘ เมือง เป็นสัญญา
 ๓๖ ข้อรวม ๒๘ ฉบับ เนื้อความต้องกัน ความแจ้งอยู่ในสัญญา
 นั้นแล้ว เมื่อวันลงชื่อในหนังสือสัญญานั้น ได้ยิงปืนสลุตที่
 บัอมวิไฮเยนทรประสิทธิ์ ๒๓ นัด ฝ่ายทูตเอาพวกแตรชนมาเป่า
 ประโคมด้วย ฝ่ายที่กำปั่นรบนอกจันดอนก็มีหนังสือลงไปนัด
 ให้ยิงปืนสลุตให้ถูกต้องเวลากัน

รายชื่อหนังสือชุดภาษาไทยที่พิมพ์จำหน่ายแล้ว

ชุดที่	อันดับ	หนังสือ
๑	๑๐๑	ไตรภูมิพระร่วง
๒	๒๐๑-๒	ชุมนุมฉันทคุุณย์สังเวช เล่ม ๑-๒
	๒๐๓	ประชุมกาพย์เห่เรือ
	๒๑๓	อุเทศคำฉันท์ ของ พระยาอิสริยานุภาพ
๓	๓๐๑-๓	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๑-๓
	๓๐๔	พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค ของ ร. ๕
	๓๑๒	พระราชนิพนธ์จดหมายรายวัน เมื่อคราวเสด็จ ประพาสชวาควังหลัง ของ ร. ๕
๔	๔๐๑	บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ ของ ร. ๖
	๔๐๒	รามเกียรติ์ชุดเบิกโรง ของ ร. ๖
	๔๐๓	พระศุนหเศป
	๔๐๕	ศกุนตลา สาวตรี ของ ร. ๖
	๔๑๗	บทละครพูดเรื่องกศโลบาย ของ ศรีอยุธยา
	๔๑๘	บทละครพูดเรื่องผิวนัย
๕	๕๐๑	พิมพ์พิไล ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
	๕๐๒	แม่ศรีครัว บ๊วยใหม่ หมั้นไว้ ตาเงาะ ของ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
	๕๑๗	หัวใจทอง-การเมืองเรื่องรัก ของม.ล.ปิ่น มาลากุล
๖	๖๐๑	นิราศลอนดอน ของ หม่อมราโชทัย
	๖๐๓	นิราศสุนทรภู่ เล่ม ๑
๗	๗๐๑-๒	ตำนานพระพุทธเจดีย์ เล่ม ๑-๒ ของ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ
๘	๘๐๑-๒	พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๑-๒ ของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์
๙	๙๐๑-๒	กัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่ม ๑-๒
๑๐	๑๐๐๑	เตือนใจ ของ ภิภุช บัญญานันตะ

ชุดที่	อันดับ	หนังสือ
๑๐	๑๐๐๒	ชุมนุมปาฐกถา ของภิกษุ ปัญญานันทะ
	๑๐๐๓-๔	กองทัพนคร เล่ม ๑-๒ ของสุชีพ ปุญญานุภาพ
	๑๐๐๖	สนิมในใจ พ.อ. ปิ่น มุกขนัด
	๑๐๐๗	หลักพระพุทธศาสนา ของ พุทธทาส ภิกขุ
	๑๐๐๘	สอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก ของ นายเกษม บุญศรี
	๑๐๐๙	บันทึกธรรมเทศนา เล่ม ๑ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
๑๑	๑๑๐๑	เที่ยวทะเลตะวันออก เที่ยวเมืองเพชรบูรณ์ ฯลฯ
	๑๑๐๒	ชีววิวัฒน์ ของ กรมพระยาภาณุพันธุฯ
๑๒	๑๒๐๑	พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
	๑๒๐๒	พระราชประวัติ ร. ๕ ก่อนเสวยราชย์ พระบรมราช
		ประวัติ และ พระประวัติตรัสเล่า
	๑๒๐๓	ประวัติเจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยาบดินทรเดชา
		เจ้าพระยาอมราช
	๑๒๐๔	ประวัติเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม ๑
๑๓	๑๓๐๑	รวมเรื่องสั้น ของ แสงทอง
	๑๓๐๒-๓	แผ่นดินของเรา เล่ม ๑-๒ ของ “แม่นงค์”
	๑๓๐๔	เจ้าแม่จามรีและครุฑดำ ของ หลวงวิจิตรวาทการ
	๑๓๐๕-๖	บันไดแห่งความรัก เล่ม ๑-๒ ของ สันต์ เทวรักษ์
	๑๓๐๗	อันเป็นที่รักแห่งแผ่นดิน ชาคริตนิทรา เพื่อนชาย
		และ ห้องที่ ๖๘ ของ สันต์ เทวรักษ์
	๑๓๐๘	รวมเรื่องสั้น ของ รพินทรนาถ คตะกร์
๑๔	๑๔๐๒	เรียงความขอพระเกียรติ ร. ๕ ฉบับได้รับรางวัลที่ ๑
	๑๔๐๔	เรียงความเรื่องพระราชนิพนธ์ใน ร. ๖ และ
		เรียงความได้รับรางวัลทุนภูมิพล
๑๕	๑๕๐๑	ประชุมพระนิพนธ์ เรื่องเบ็ดเตล็ด ของ สมเด็จ
		กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
	๑๕๐๕	วิทยปริทรรศน์ เล่ม ๑